

SLOVENSKI

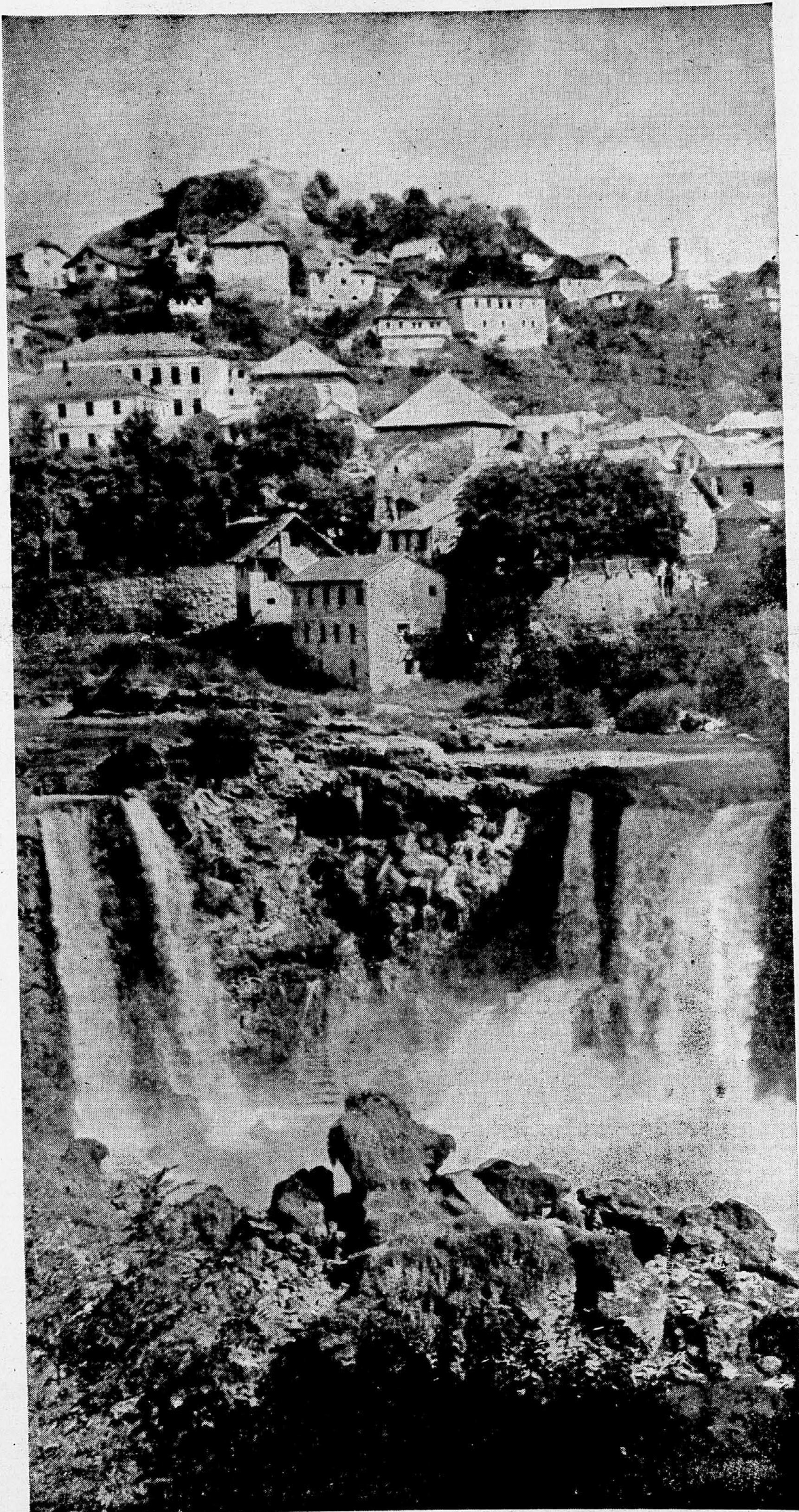
Vsem državljanom čestitamo
k prazniku Republike

Poročevalec

POT, DOLGA 15 LET

Petnajst let poteka, odkar so v bosanskem mestu z lepimi slapovi sprejeli predstavniki vseh narodov Jugoslavije sklep, da si bodo ustvarili skupno domovino enakopravnih narodov in enakopravnih ljudi. Svobodno domovino svobodnih državljanov. Takrat se je rodila naša nova, socialistična domovina. ★ Pomembni sklepi II. zasedanja protifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije (AVNOJ) so močno odjeknili doma in po svetu. Naši ljudje, ki so v neenakem boju s tujimi okupatorji in domačimi izdajalci krvaveli, umirali in z nečloveškimi napori premagovali največje težave, naši ljudje, ki so umirali in trpeli po taboriščih, so videli v teh zgodovinskih sklepih mogočno poročilo, da vse te žrtve ne bodo zaman. Nekaterim mešetarjem v svetu pa so daljnosežni sklepi v Jajcu prekrizali njihove račune o delitvi interesnih sfer. Zato rojstvo jugoslovanske državnosti ni izzvalo samo okrepljenih vojaških sunkov fašističnih tolpe, ampak tudi politične udarce od tistih, od katerih smo jih najmanj pričakovali in katerim je boj našega ljudstva tako veliko pomagal. A niti povečani sovražni napadi niti naše razočaranja ni moglo spremeniti našega razvoja, ni moglo zavreti rasti naše nove države. Zakaj sklepi II. zasedanja AVNOJ so bili sad krvave revolucije, so bili plod mučenja, samozatajevanja, velikanskih množičnih naporov in potoki plemenite krvi, so bili sad neustrašenega boja, brezmejnega junaštva in mogočne vere v zmago svobode in pravice. Načela, iz katerih se je rodila naša nova država, so jasno nakazala njeno pot tudi za prihodnost. Pot neodvisnosti, pot neodvisnosti naše domovine, ustvarjalno pot za srečnejše življenje vseh naših ljudi. In tako, kot je bila nakazana, takšna je ostala ta pot vseh petnajst let. In edino takšna je mogoča tudi za naprej. ★ Ko se danes oziramo nazaj na to pot, dolgo petnajst let, nas navdaja ponos in mladostno zaupanje vase. Včasih nas spreleti srh, ko se spomnimo vseh naporov, s katerimi smo premagovali težave in izpolnjevali naloge, ki so se zdele svetu neuresničljive. Vendar nam takoj zaigra na licih zadovoljstvo, ko vidimo, kaj vse je ostalo na tej poti za nami. Ne samo povsem drugačna podoba naše domovine. Ne samo, da so morali na zemljevidih zaznamovati nova mesta in naselja, da po nekdanjih tihotnih pašnikih odmeva hrupni ritem tovarn, da je našo državo po dolgem in počez prepletkla vrsta novih železniških cest, da smo ukrotili razdiralno moč pre mnogih voda in jo po tankih žicah poslali do najbolj oddaljenih naselij, kjer služi človeku. Ne samo, da so se sto tisoči ljudi, ki so do nedavnega poznali samo vlažne kleti, preselili v lepa nova stanovanja. Ne samo, da so si začeli kmetje z najsodobnejšimi stroji uravnjavati proizvodnjo, prej pa so bili odvisni samo od vremena in preprostih plugov. Ne samo, da je vsem mladim ljudem omogočen študij za poklic, ki si ga želijo. Ne samo to in še tisoč in tisoč podobnih stvari. Vse to je tako velikansko, a vendar lahko vse to statistiki le izračunajo. So pa še druge stvari na tej naši poti, ki jih tudi statistiki ne morejo prikazati v vsej vsebini. Stvari, ki so še mogočnejše od teh naših velikih uspehov pri gospodarskem, kulturnem, zdravstvenem in socialnem razvoju naše domovine. To so naši novi odnosi med ljudmi in naša nova zavest. Iz neke brezpaprane raje, ki so ji drugi krojili usodo in ji rezali kruh, smo postali gospodarji svojega dela in svojega življenja. Svojo usodo smo vzeli v svoje roke in tudi kruh si režemo sami, tak, kakršnega ustvarjamo. Zavest skupne odgovornosti za socialistični razvoj naše domovine je postala sestavni del misli in dela milijonov naših delovnih ljudi. To zavest občutimo vsak dan. Poznajo pa jo tudi v svetu. Občudujejo jo tisti, ki pridejo k nam z dobrimi nameni, pa čeprav jo v vsej njeni globini niti ne dojemajo, ker je to zanje nekaj povsem novega. Poznajo jo in je počejjo razumeti tisti, ki še vedno mislijo, da se da z mešetarjenjem na račun naših ljudi kaj doseči. Čutijo in občudujejo pa jo tudi milijoni naprednih ljudi v svetu, ki jim ta naša zavest pomeni svetlo baklo pri iskanju poti v lepše življenje. ★ Ko se oziramo nazaj na našo pot, vidimo, da je kljub vsem težavam ta naša pot, dolga petnajst let, vseskozi ravna. Ravna še dlje kot petnajst let, ravna od takrat, ko smo začeli ustvarjati pogoje za rojstvo nove Jugoslavije. In prav tako ravno je začrtana ta naša pot tudi v prihodnost. Prav zaradi tega bruhajo danes nekateri, ki si lastijo monopol nad socializmom, v svoji nenačelni gonji toliko obrekovanja na našo domovino. S to svojo ravno potjo smo si namreč ustvarili v svetu veliko simpatij. Zaradi te naše ravne poti je glas Jugoslavije v svetu tako upoštevan. Ta naša ravna pot daje marsikaj razmišljati tudi drugim, ki si želijo lepšega življenja. Od tod tako divja gonja proti naši Zvezi komunistov in našemu programu, proti razvijanju družbenih odnosov pri nas, proti vsem našim naporom pri razvijanju človeka kot zavestnega ustvarjalca, ne pa kot poslušnega izvrševalca, proti našemu vodstvu in proti naši dosledni in jasni zunanji politiki. To je gonja proti vsej naši domovini, zakaj vse te pojme je naše življenje povezovalo v eno samo celoto in pri razvoju naše domovine aktivno sodeluje celotna naša skupnost, vsi naši delovni ljudje. ★ Ko proslavljamo petnajsto obletnico rojstva naše države, se spominjamo težav in ovir, ki smo jih premagali na dosedanji poti. Ni jih bilo malo! Bilo je potrebno velikih naporov in velikih žrtev. In prav vsi ti napori in te žrtve nas obvezujejo, da nadaljujemo to pot. Pot ustvarjanja večje blaginje za naše delovne ljudi, pot poglobljanja socialističnih družbenih odnosov, pot utrjevanja miru, pot večjega aktivnega sodelovanja med narodi. To je pot v korist naših narodov. Pa ne samo za njihovo korist, temveč v korist vsega človeštva, v korist socializma. To je pot naših ciljev in naših želja in tudi pot naše dolžnosti.

SERGEJ VOSNJAK

Kako sem predlagal Tita za maršala Jugoslavije

Sklican je bil AVNOJ in z vseh strani Jugoslavije so krenile delegacije, v glavnem nacionalne, pa tudi nekatera druga predstavništva, na primer delegacije vojske itd. Seveda ne morem opisati vseh njihovih poti. Kajti delegacije so odšle iz Slovenije, iz Hrvaške, Vojvodine, Bosne in vzhodne Bosne, iz Srbije, Makedonije, iz Črne gore, iz Dalmacije, iz Istre itd., itd. Kaj so vse na svojih poteh preživljale in doživljale, ne vem. Povsem lahko na kratko samo, kako je potovala naša — slovenska delegacija. Ta pot bo za vas ilustrativna, da si boste lahko zamislili, kako so potovali na primer naši tovariši iz Črne gore, iz Makedonije in v kakšnih težkih pogojih, preko kakšnih zaprek in nevarnosti so prispeli delegacije v Jajce, kjer je bilo II. zasedanje AVNOJ.

Bilo je takoj po nemški ofenzivi v Sloveniji, po veliki nemški ofenzivi v oktobru leta 1943, ki se je končala proti koncu meseca. Izvršni odbor OF Slovenije je bil še v nekem bunkerju v Rogu. Sicerli smo se pod zemljo in čakali, dokler se ni ofenziva umakla. In tako je tedaj prišel k nam pokojni tovariš Boris Kidrič in dejal: »Tisti, ki so bili izvojnjeni na zboru predstavnikov slovenskega naroda pred mesecem dni v Kočevju za odposlanca v AVNOJ, naj krenemo prihodnje dni v Otočac.« Ni govoril neresnice, pač pa se je direktno, ki smo jo prejeli iz vrhovnega štaba in od AVNOJ, glasila, naj krene delegacija v Otočac. V Otočcu pa da bo prejela navodila za nadaljnjo pot.

Zbrali smo se in odšli. Pot nas je vodila čez Belo krajino, čez Kolpo pri Vinjem vrhu, čez hribe med Kolpo in Drežnico ter čez reke, ki se pri Karlovcu izlivajo v Kolpo. Po zelo težkih in precej nevarnih nočnih pohodih smo naposled prišli na osvobodeno ozemlje Hrvaške, kjer sta nas nekako 20 km onstran Drežnice čakala dva kamiona. Tu smo se naložili na vozove in krenili do Otočca.

V Otočcu ni nihče nikdar vedel, kam z nami. V glavnem štabu Hrvaške so nam rekli, da moramo počakati tam, ker nimajo še nobenih navodil. In res, čez dva dni smo prejeli navodilo, naj vsi Slovenci in tudi hrvaška delegacija krenejo v Livno. Smer je bila tedaj konspirativno naznačena precej bolj v južno smer. Zato smo mislili, da bo morda zasedanje AVNOJ v Livnu.

Odšli smo na pot in zopet smo s kamioni prišli do Udline. Tu smo izstopili in šli čez hribe, kar smo opravili v eni noči, in prišli nad Donji Lapac. Ko smo že počivali na hribu, je mineval dan in smo čakali na noč. Zvečer pa se je po veliki cesti iz Bihaca nenadoma pričela valiti ogromna nemška motorizirana enota. Kazalo je, da mora biti najmanj en polk in da gre morda po cesti celo več motoriziranih nemških polkov.

Ko smo se spustili s hribov do jezera v dolini, so Nemci razsvetljevali vso okolico s svojimi velikimi raketami in signalizirali z raketami in reflektorji, da smo morali mirno stati in čakati, dokler ni ta ogromna kolona prešla. To pa je trajalo dolge ure. Vrstil se je kamion za kamionom, avtobus za avtobusom, bilo je ponoči in nismo mogli zanesljivo vedeti, kaj se vozi mimo. Potem smo naglo stekli do ceste, kjer pa so bile na nekaterih mestih še nemške straže, kar je bilo nevarno, ker se tamkaj križata dve cesti. Morali smo jih preiti v gosjem redu in obe v teku.

Ko smo to opravili in prispeli onstran druge ceste, smo se vrgli v nekem malem gozdiču na zemljo. Zakaj že so začele svingati rakete in razsvetljevali okolico; bilo je kakor podnevi. Mislili smo, da bodo prišli Nemci, vendar se ni nič pripetilo. Nemci niso videli ničesar, slišali pa so morda hrup in so razsvetlili pokrajino, da bi videli, za kaj gre. Nihče nas ni opazil. Bilo nas je precej velika kolona, okoli 80 ljudi. To je razmeroma dolga vrsta, ki je morala preiti takole ponoči čez dve cesti. Tako smo zopet prišli, da tako rečem, na ničgarnjo zemljo. Tam, onkraj obeh cest ni bilo več Nemcev in imeli smo občutek, da smo na popolnoma mirnem terenu in izven vsake nevarnosti. Šli smo lepo naprej, celo kadili cigarete, se glasno razgovarjali in šalili ter vzklikali, ko je naenkrat začel iz prve vasi — sedaj se ji ne morem spomniti imena, mislim pa, da je bilo Vrhovno ali tako nekako — streljati mitraljez na nas. Legli smo in čakali kaj bo. Čez pol ure smo se pomirili in začeli stvar raziskovati. Poveljnik naše skupine je bil tovariš Avsič, ki mi je dejal:

»Sasa, treba je, da greva pogledati, kaj to je.«

Dvignil sem se in odšla sva proti vasi. V bližini vasi pa mi je naenkrat dejal: »No, dobro je! Zdaj sem te preizkusil, ali se preveč ne bojiš. Lahko greva nazaj!«

In tako sva se vrnila. Kmalu nato je prihitel k nam neki kmet in dejal: »Kdo ste, tovariši?«

Povedali smo mu, da smo partizani, on pa je odvrnil: »Splašili ste vas. To, kar ste slišali, ta mitraljez, ni nič drugega kakor poplah in ljudje so odšli iz vasi v hribe ter ni sedaj nikogar. Pojdite zdaj tudi vi dalje!«

Dobro, pristali smo na to in prenočili v vasi, zjutraj pa so se ljudje že vračali in so nas zelo lepo sprejeli. Dobili smo vsega, kar nam je bilo potrebno. Potovali smo dalje do Srba, kjer smo ostali pol dneva. Tovariš Kidrič, ki je imel vedno nekakšen izreden občutek za položaj, je dejal: »Dalje, dalje, tovariši! Meni tukaj ne ugaja.« Bili smo namreč blizu glavne ceste. »Pojdimo dalje!« In tako nas je vendarle nagnal, da smo se odlepili od Srba, kjer nam je bilo zelo dobro. Ko smo prišli kakih 10 km daleč, smo naenkrat zaslišali za seboj veliko streljanje. V vas so vpadli Nemci, toda mi smo bili že daleč in niso šli za nami. Hodili smo dalje in dalje do izviru Une. Onkraj izvira Une smo zopet našli dva ali tri kamione in se odcepili proti Livnu.

Nedaleč od Livna smo doživeli ponoči majhen požar. Potovali smo s kamioni. Naenkrat sem opazil, da se nekaj svetilika pred nami in sem vprašal soferja, kaj je in kaj naj pomeni. Odgovoril je: »Nič. Četniki stražijo na nas. Ni nevarno.«

In tako smo šli dalje in res se nikomur ni nič pripetilo. To je bilo samo demonstrativno streljanje. Prišli smo v Livno, kjer smo bili gosti v divizijskem štabu. Tam smo ostali več dni — dva, tri, štiri dni — in tu smo zlasti mi, Slovenci, prvič od začetka našega partizanstva še bolj kot v Otočcu, doživeli občutek, da smo se znašli kot partizani v mestu. V Sloveniji tega ni bilo. Nikdar dotlej nisimo prebivali v nekem mestu, razen nekoliko dni, in sicer samo leta 1943 v Novem mestu in Kočevju. Drugače smo živeli res v gozdovih in celo v vasi smo prihajali redko. No, tu smo imeli naenkrat občutek popolne svobode in bilo nam je zelo prijetno. Moram reči, da je človek tu doživel povsem nov vtis valitine naše borbe, o kateri sem dobil občutek, da res ni mogoče, da bi ta borba ne imela uspeha in da ne bi osvojila vse države. Tolikšna moč se je občutila v tem življenju. Nekako najbolj prepričevalen primer pa smo doživeli, ko smo v Livnu nekega večera slišali, da se po ulicah zbirajo ljudje in da na nekaj čakajo.

Prišli smo iz svojih stanovanj, bilo je mračno in deževno vreme ter je padal prvi sneg, povsem nežen, vendar tudi precej moker. In tu smo zaslišali naenkrat petje in korakanje proletarske brigade. Korakala je zares po predpisih, v vrstah, odločno, in videlo se je, da je to vojaška sila. Korakali so, videl pa sem — vojski so bosi, popolnoma bosi. Videl sem celo človeka brez hlače itd. Popolnoma gole noge, mraz pa je bil vendarle zelo občuten. Njim pa nič. Korakali so in prepevali ter šli na postojanke gori južno od Livna, proti Dalmaciji. Neverjeten vtis — vtis, kakršnega si nemara lahko doživel na vsem svetu edinole pri nas.

Potem smo v Livnu čakali na poziv in šele po tem pozivu smo zvedeli, da gremo v Jajce. Prvi je odšel tovariš Kidrič, za njim mi.

Božidar Jakac: Z ZASEDANJA AVNOJ V JAJCU

dva, mislim, tovariš Rus in jaz, nakar so prihajali v Jajce tudi drugi. Od Bugojna do Jajca smo potovali z vlakom. To je bila zopet izredna senzacija za slovenskega partizana, da lahko potuje na osvobodjenem ozemlju z vlakom. In zares smo prispeli v Jajce brez vsakih težav.

V Jajcu so se že zbirali ljudje. Prišli smo tri dni pred zasedanjem AVNOJ. Tu so bile na vrsti razne konference. Brali in proučevali smo sklepe AVNOJ, ki so jih pripravljali, in razvijali so se vsakršni razgovori o teh sklepih. Dogovarjali smo se o organizaciji kongresa: kdo naj pride v predsedstvo, kdo v to ali ono komisijo itd. Sicer pa vsi veste, kako se te stvari organizirajo.

Kako je prišlo do tega, da sem predlagal to, Tita za maršala Jugoslavije? Najprej, da naj se uvede čin maršala Jugoslavije, in potem, da naj se to dostojanstvo dodeli tovarišu Titu. V slovenski delegaciji je sprožil to misel tovariš Josip Rus, ki se je kot partizan imenoval Andrej. Vprašal nas je v tovariškem razgovoru, kaj mislimo, ali ne bi bilo potrebno, da se v Jugoslaviji resnično uvede čin maršala Jugoslavije, da se tako vojaška oblast resnično skoncentrira v eni osebi ter da se da ime in priznanje vojski, s tem pa istosno pove, da je ta vojska toliko pomembna in tako številna, da ima svojega vrhovnega komandanta, in to v činu maršala. Stvar sem premislil. Nato sem v imenu delegacije to povedal tovarišu Kidriču. Kidrič pa je odgovoril:

»Bomo videli, bom videli. Te stvari niso tako preproste.«

O tem predlogu je spregovoril na seji Vrhovnega štaba. Tovariš Tito se je v začetku, tako mi je pripovedoval tovariš Kidrič, tej zamisli protivil. Ko pa mu je Kidrič dejal, da stojimo na stališču, da je treba dati priznanje naši številni in močni vojski, ker smo iz Titovega referata, ki smo ga prej dobili v roke, razbrali, da šteje vojska okrog 300.000 ljudi, da je torej potrebno v tako številni vojski vendar ustanoviti čin in to vrhovni čin, ki bo hkrati reprezentativen za vso to resnično pomembno vojsko. Ko so se o vsem tem posvetovali, in ko je tudi tovariš Tito to pretehtal, je o stvari vendarle razmislil in pristal na naš predlog.

Potem sem kot šef slovenske delegacije dobil nalogo, naj to sprotim na plenumu AVNOJ. To sera tudi storil. In lahko si zamislite, da nikoli v življenju, tudi ne pri dolgih govorih, nisem imel toliko uspeha in toliko aplavza kot tedaj.

Samo zborovanje, samo zasedanje AVNOJ. Ze tedaj sem na ta zgodovinski dogodek gledal resnično s stališča zgodovine in sem to

zasedanje vzporejal z ustvarjanjem evropskih držav že tedaj. In reči moram, če človek v duhu gleda to zborovanje in hkrati obreže vse okoliščine, v katerih se je to zasedanje vršilo ter pregleda vse osebnosti, ki so bile tu zbrane, in če še upošteva, v kakšnih pogojih se vse to dogaja, mu ves ta prizor ne more biti drugačen, kakor globoko pretresljiv. Zamislite si, da je bilo navzočih nekaj sto predstavnikov, ki so prišli v Jajce po različnih in prav neverjetnih poteh, in kakor sem že dejal, prišli so iz vse Jugoslavije, iz vseh naših pokrajin, lačni, neobriti, neočisti, bolni in trudni. Jajce pa je takrat bilo mestce, na katerega so Nemci že koncentrirali zelo močne sile in tiste dni so že prodirali proti njemu od Banja Luke, od Travnika, od Sarajeva. Na vseh straneh pa stoji okrog Jajca tudi naše divizije in brigade ter se bijejo na vseh frontah, mi pa v Jajcu zborujemo in razpravljamo o zelo velikih in važnih ter pomembnih stvareh. Vsi seveda oboroženi. Zborovanje — dejal bi oborožene demokracije, zborovanje ljudi, ki morajo biti vsak trenutek pripravljeni, da bodo odšli v vrste brigad in da se bodo bili. Čez dan pa so že tudi prihajali nemška letala in bombardirala, ponoči je bilo treba ugašati vse luči, treba je bilo storiti vse varnostne ukrepe, hkrati pa so morali biti vsi odredi vojske v bojni pripravljenosti.

Tedaj se je zgodila težka nesreča. Tiste dni bi bil moral odleteti v Kairo Lola Ribar, katerega so na letališču ubili Nemci. Njegovo truplo je bilo prepeljano v Jajce in nekega večera pred zasedanjem AVNOJ smo imeli pogreb, na katerem je — kakor se bere samo še v junjskih starih grških zgodbah, v helenjskih zgodbah — govoril stari Ribar svojemu sinu. Govoril je o tem, kako ga je on, ta sin,

njega — očeta, vzgojil za to, da je mogel postati borec, da je postal komunist in eden izmed ustvarjalcev nove Jugoslavije, ki je tedaj nastajala. Resnično pretresljivo. Bilo je v popolnem mraku, imeli smo samo eno ali dve bakli, da smo sploh lahko mi, zlasti pa tudi tisti, ki so nosili krsto, hodili po ulicah in videli za korak pred seboj. Vse drugo je bilo v temi in skrivnostno ter resnično herojsko — veličastno.

Naslednjega dne je bilo zasedanje AVNOJ. Ze čez dan se je moral Vrhovni štab z nekaterimi predstavniki seliti. Preselili smo se z Vrhovnim štabom in s tovarišem Titom v neko zaklonišče za letalske napade pri tovarni kemičnih izdelkov. Tu je bil v pečinah dolg rov v polkrogu in tu smo čez dan stanovali. Sele ponoči, mislim, da je bilo okrog desetih, se je zasedanje AVNOJ začelo. To zasedanje je v resnici začetek nove Jugoslavije. Ne bi ga razdeljeval v podrobnosti, temveč bi vam omenil samo najpomembnejše sklepe. Tu je bil izglasovan vladni odbor ljudske jugoslovanske vlade in naše okupirane države in je bil imenovan predstavnik naše države, ki se osvojeva sama, brez svoje vlade, samo AVNOJ in Vrhovni štab. To je bila težka in velika odločitev, pomembna odločitev in do neke mere celo riskantna, ker ni nihče niti od zahodnih niti od vzhodnih zaveznikov takrat niti pomislil, da bi pri nas lahko državna oblast prešla na ljudstvo, ki se je borilo, ter da predstavništvo tega ljudstva ne bi bilo tisto predstavništvo, ki je pobegnilo v London. Riskantna pa je bila ta odločitev tudi v tem smislu: ali bomo imeli moči, da to odločitev v resnici tudi izvedemo pred svetom in da svetu dokažemo ter ga prisilimo priznati samo to našo domaćo, borečo se oblast. Drugi odlok, ki je bil sprejet, je bil odlok, da se kralju Petru zabrani povratek v državo brez dovoljenja ustavodajne skupščine, ki bo po vojni odločila o obliki naše države in ki bo izdelala našo ustavo. Torej, zopet druga težka odločitev, ki je v resnici niso radi sprejeli niti na zahodu niti na vzhodu. Kakor veste, je bil Stalin še v začetku leta 1945 za to, da se kralj vrne v našo državo. Nam pa do tega ni bilo in vztrajali smo pri svoji odločitvi.

Nadaljnji odlok je bil odlok o federativni ureditvi bodoče naše države, in to o federativni ureditvi na podlagi nacionalnih republik, med katerimi bo obstajala tudi republika Bosna in Hercegovina zaradi tega, ker je v Bosni in Hercegovini narodnostna razmejitve v bistvu nemogoča. Mislim, da je bil to zelo pameten sklep, ker kakor veste, v Bosni kasneje nikoli ni prišlo do resnejših narodnostnih nasprotov, do ljubosumnosti ali česa podobnega. O dokončni državni obliki — bo po vojni odločalo ljudstvo samo preko svojih predstavnikov v ustavodajni skupščini. Tako je tudi bilo. Dobro veste, da je bil v istem času, ko smo mi zborovali v Jajcu, tudi sestanek v Teheranu. Veste, da je prav tam Stalin ponujal Churchillju zelo značilen dogovor, po katerem naj bi bili interesi Sovjetske zveze in Anglije v Jugoslaviji pol na pol. Mi o tem takrat nismo vedeli, bili smo obveščeni samo o tem, da je treba nekatere sklepe sprejeti, da pa o tem ne smemo vnaprej govoriti nikomur, niti Moskvi. Tako smo te odločbe sprejeli namerno kot gotova dejstva, pred katerimi bomo postavili vzhod kakor zahod. Zakaj je takrat bilo treba gledati na to, da bi v resnici ukrepali v interesu svojih narodov, ne pa, da bi se pokorili kakršnemu koli diktatu ali da bi poslušali bodisi zahod

Dr. Ivan Ribar na zasedanju AVNOJ

Dr. Ivan Ribar, ki je bil izbran za predsednika AVNOJ na prvem zasedanju v Bihacu konec novembra 1942. leta, je predsedoval tudi drugemu zasedanju AVNOJ, ki se je začelo 29. novembra 1943 leta v Jajcu.

Na prošnjo našega beograjskega dopisnika, naj mu pove kaj iz spominov na tiste zgodovinske dni pred petnajstimi leti, ko se je rodila nova Jugoslavija, je dr. Ribar med drugim dejal:

»V Jajce sem prišel 24. novembra zvečer in sem se takoj po prihodu javil tovarišu Titu. V njegovi baraki sem našel člane Vrhovnega štaba, med njimi tudi mojega sina Lolo.«

Moj mlajši sin Jurica je padel dve meseci dni prej v bojih v Crni gori, vendar pa mi tega nihče ni povedal — niti Tito niti Lola. Vsi so se bali, da bi me novica o Juricevi smrti lahko zlomila in onesposobila za naloge katere so mi namenili.

Med pogovorom pri večerji mi je tovariš Tito sporočil, da je zasedanje Antifašističnega sveta za Bosno in Hercegovino določeno za Mrkonjić in da bi temo zasedanju moral prisostvovati tudi jaz kot predsednik AVNOJ.

Ko sem odhajal, sem se poslovil tudi od Lole, ki je odhajal v Kairo Lola mi je pri slovesu podaril svojo najnovejšo fotografijo s posvetitvijo »Mojemu dragemu očetu« svoje sedlo in

nekaj toplega zimskega perila in obleke. Prosil me je tudi, naj pazim na njegovo poprsje, ki ga je izdelal kipar Avgustinčič; to poprsje pa se je na mojo veliko žalost razbilo pri umiku ob bližajoči se šesti ofenzivi. Tudi ko sva se poslovljala mi Lola ni nič omenil o Jurici.

Komaj sem se vrnil iz Mrkonjića, me je tovariš Tito takoj poklical k sebi. Obvestil me je o Lovoli smrti — in ko sem ga prosil, naj o tem obvestijo Jurico, mi je povedal, da je tudi Jurica padel — že pred mesecem dni...

Letos, približno pred tremi meseci, mi je tovariš Tito izročil pismo, ki mu ga je dal zame Lola pred svojim odhodom v Kairo. Tito se je s težavo odločil, da mi izroči to pismo, ker je dobro vedel, da mi bo povzročilo veliko bolečino. Dobro je storil, ker mi ga ni dal toliko časa — zakaj Loloovo pismo je prepolno najtoplejših sinovskih in tovariških občutkov.

Potem, ko so me obvestili o smrti dveh sinov, sem se istega večera predsedoval seji ožjega odbora; sestavljala sta ga po dva delegata iz vsake naše narodne enote. V odboru smo razpravljali o predlogih za plenarno zasedanje AVNOJ.

Naslednji večer sem odprl Drugo zasedanje AVNOJ, na katerem so bili sorojstni znani revolucionarni odloki, s katerimi so bile potrjene pravice, ki smo si jih pridobili v našem narod-

nodski vzhod. Niso nam smele biti mar zahteve, ki bi bile morda v interesu teh ali onih velikih sil, ne pa naših narodov. In tako smo morali dovolj konspirativno pripraviti vse naše sklepe. Ko pa so bili izglasovani in ko so bili razglašeni kot mnenje vse države — predstavnikov vseh delov naše države — smo lahko stopili z njimi pred svetovno javnost. Jasno je, da so bili ti sklepi in Jajcu zares odločilni za novo državo, ki je bila v bistvu ustvarjena tam. Rad bi pa dejal še naslednje: Ti sklepi zborovanja v Jajcu niso bili samo odločilni in važni, bistveno važni za novo državo, ki smo jo ustvarjali, temveč so bili do neke mere tudi simbolični za to državo.

Navedel sem že, kako smo morali ravnati neodvisno, da smo lahko delali v interesu svojih narodov. Mislim, da je bila ta naloga značilna za vse naše povojno življenje. Vse čas se mora boriti proti zahodu, a na žalost tudi proti vzhodu. Nočejo nas in ne želijo nas razumeti. Imajo neke svoje koncepcije in želijo bi, da bi mi svoje življenje in vse svoje najpomembnejše odločitve oblikovali v duhu teh njihovih koncepcij, ne pa v interesu, v resničnem interesu naših narodov. Jaz pa mislim, da mora vodstvo države — tovariš Tito je to nekajkrat z velikim rizikom in v veliki nevarnosti dokazoval — vodstvo neke države mora delati samo in popolnoma samo v interesu naroda, ki ga predstavlja. Mislim, da lahko rečemo, da naše vodstvo tako tudi dela. Naše vodstvo je bilo nešteto krat ogroženo z raznih strani. Veste, kaj je pomenilo, ko je Stalin pozival narode Jugoslavije, naj vržejo svoje vodstvo, naj to vodstvo izgine in naj ga ne bo več ter da naj pride novo vodstvo, seveda tako, ki ga bo postavil in mu diktiral on. To se ni zgodilo in mnenja sem: kakor smo odločili takrat v duhu naših narodov, kakor smo z velikim junatvom izvedli zasedanje v Jajcu, tako moramo izvesti svojo bodočo zgodovino. Prepričan sem, da jo bomo uresničevali tako, in to vsako leto z večjo samozavestjo, z jasno zavestjo o tem, da izvajamo zelo važno in veliko nalogo, in to ne samo v interesu naših narodov, temveč tudi v interesu svetovnega socializma, pravega in resničnega socializma, v interesu te ideje, ki je tako pomembna za obstoj sveta, v interesu miru, ki edini lahko reši svet pred uničenjem in kajpada v interesu tudi naših narodov. Mi danes rešujemo socializem pred obrazom Evrope, kajti socializem, ki ga vidite v Sovjetski zvezi in v Kitajski, lahko označimo samo kot nekaj azijski socializem; naš socializem pa je poln humanizma, resničnega evropskega humanizma, pol je obzirnosti do človeka in do skupnosti v kateri raste in se razvija. Mislim, da je to zgodovinska naloga, ki ima v zborovanju pred petnajstimi leti svoj vzgled. Ze tedaj smo bili samostojna enota, ki je živel pametno in obzirno ter zelo zavestno delala na nekem programu, ki dobiva danes čedalje konkretnije in pomembnejše oblike ter čedalje konkretnije in pomembnejšo vsebino. Ta vsebina pa se imenuje naš jugoslovanski socializem in tovariš Tito je njegov vodilni tvorec.

Ivan Ribar

Božidar Jakac: S POTI V JAJCE NA II. ZASEDANJE AVNOJ

Makedonija

dežela sonca in mladosti

Zopni, deževni poznojesenski dnevi. Dežuje neprestano, enakomerno, utrujajoče. Komu bi se dalo na pot v teh dneh! Jug pa mi je poslal sonce v pozdrav. Topel jesenski dan in sonce, ki je čudne jesenske barve spreminjalo v zlato. Vlak drda že od jutra, ko je zapustil Beograd in se le redkokdaj ustavi. Vožnja je dolga in utrujajoča. Dan se je že davno prevesil čez poldan. Zunaj za oknom pa je široko filmsko platno, na katerem se odvijata zanimivi film čudovitih pestrih barv, film o jeseni v dolini Morave, ki nam je že dolge ure zvesta spremljevalka. Vasice, druga drugi podobne; vaske hišice, obdane s plotovi; in polja, preorana za zimsko rast. Tu in tam so še orali. Ponekod kmetije s prastarimi plugi in koščenimi pari volov. Čestokrat je slika nova, sodobna in kakor v porog davnim stokratem: traktor na njivi, ki se je raztegnila čez nekdanje meje ozar v ogromen kompleks zemlje, puhteče in mastne, ko jo obrača. Jesen je. Slika se vsak hip menja. Tu čreda govoda s pastirico ali pastirjem, tam spet trop ovac, kakor bela lisa snega. Po stenah kmečkih hiš je na vrhah nanizana paprika, rdeča in že delno posušena. In listi tobaka.

Na postajah in postajicah, ki beže mimo, kupi koruze, redkeje jabolke.

Dolina se je zožila in vasice so splezale navkreber, v bregove. Koliko lepote in zanimivih srečanj! Jaz pa sem čakala nanjo, na Makedonijo.

Miralo se je že, ko smo zdržali čez most preko Vardarja. Bili smo v Skoplju, na cilju. Tu sem se srečala z mestom, ki se krepkeje kakor katero koli drugo naših mest, prepira s starim. In njegovimi ljudmi, pogumnimi, dobri kakor kruh in gostoljubnimi. Da je človek zbežan od te dobrote in utrujen od te žive pozornosti.

SKOPLJE — TRETJE MESTO PO ŠTEVILU PREBIVALCEV

V teh dneh neprestanega in neutrudnega deževja se še toliko prijetneje spominjam na smehljajoča se jesenska jutra v Skoplju. Prav tiste dni, ko je pri nas vse dni tako neumljeno pršilo izpod neba. Bili so topli, sončni jesenski dnevi, saj so prijetni vetrovi prinašali blagodejno toploto in milo klimo z juga, z Egeja.

In tako sončno jutro mi je mesto ponudilo roko v dobrodošlico, novo Skopje v dobesednem smislu besede, saj rastejo v njem nove, moderne večnadstropnice kakor gobe po dežju in krepko zakrivajo pogled na stare, nizke in slabe hiše, ki se sramežljivo še stiskajo vmes. Kolega

TAKOLE RASTE NOVO SKOPLJE

od makedonskega osrednjega lista »Nova Makedonija«, ki sta me kot domačina in stara znanca spremljala na tem sprehodu po mestu, sta prijetno pripovedovala, ponosna na novo podobo svojega mesta, ki se je na desnem bregu Vardarja še posebej popolnoma spremenila.

Hotili smo križem krašem, a še danes ne vem kje. Morda nikjer tako, a v Skoplju se človek zares lahko mimogrede zgubi, prav zaradi tiste stare nenačrtne spelnosti ulic, ki se ne drže nobenega pravila. Zdaj rušijo in gradijo obenem.

»Prav zato je najtežje. Rušimo in gradimo. Zaradi tega nove gradnje tudi nimajo tistega učinka, ki bi ga sicer lahko imele, zaradi tega je še vedno tako silno pereče pomanjkanje stanovanj,« sta pripovedovala, medtem ko smo se med lužami, kupi kamenja in opeke sredi ulice prebijali naprej.

Tako raste, predvsem v višino, novo republiko središče, novo Skopje, ki bo kmalu zakrilo sledove preteklosti kakor stare grde brazgotine. Ostalo bo — tako je v načrtu — samo tisto, kar predstavlja določeno vrednost, kar je zgodovinski ali kulturni spomenik in kar velja ohraniti mladim rodovom. In pa v starem delu mesta, na levem bregu, bo ostal pečat starega Skoplja, ulica starih prodajalnih kot mestna znamenitost. To pa je seveda še daljnja prihodnost, čeprav je tudi že tjakaj na levi breg, v staro Skopje, zapihal veter novega zdravega in urejenega.

Podpredsednik skopskega okrajnega ljudskega odbora Vasil Grifčev mi je tisti večer v kratkem razgovoru, do katerega sem ga zaradi kopice dela le stežka pripravila (v resnici sta to opravila oba moja kolega), nametal na hitro nekaj podatkov in števil, ki zgovorno pričajo o rasti in napredku makedonskega glavnega mesta.

»Pred vojno je imelo naše mesto 69.000 prebivalcev in ne dosti drugega, o čemer bi se splačalo govoriti. Dediščina je bila — revščina in zaostalost, značilna za vso našo republiko. Mesto ni imelo domala nobenih komunalnih naprav: nobenega prometa, vodovod je imela komaj tretjina mesta, asfaltnih cest nobenih, v glavnem le staro in zelo značilno turško kaldromo. Stanovanja, ki bi jih lahko imenovali s tem imenom, ste lahko našli samo v najožjem mestnem središču. Industrije ni bilo domala nobene. Zaposlila je vsega okrog 3000 ljudi. Trgovin nekaj malega v centru in v turški čaršiji. S šolami je bilo podobno. Vse šole v okraju so imele okrog 10.000 učencev, višjih šol ni bilo razen dela filozofske fakultete. Strokovnih šol prav tako ne...«

Danes šteje Skopje 183.000 prebivalcev. V osnovnih, srednjih in strokovnih šolah imamo 48.000 učencev in

gradnji, o zaslužku, o življenju nasploh. Povedala sem jima, odkod sem in da me to zanima. Preko 6000 študentov na skoraj popolni univerzi, srednji tehnični, ekonomski in višji pedagoški šoli. Industrija zaposluje okrog 12.000 delavcev, nove kapacitete pa še gradimo: tovarno cementa, stekla, kovinarsko podjetje, tovarno betonskih konstrukcij in druge. Trgovine smo se temeljito lotili in ste že lahko opazili lepe in sodobne lokale, kar pa je seveda še daleč premalo, da bi lahko krili vse potrebe. Mesto je dobilo tudi prometna sredstva, novo kanalizacijo (prej je sploh ni bilo), razširjen vodovod, asfaltirane ceste in ulice. Vsako leto zgradimo tudi okrog 2000 stanovanj. Morali pa bi jih vsaj tisoč več, da bi se lahko nekoliko premaknili naprej, saj pride še vedno komaj 5,6 kvadratnih metrov stanovanjskega prostora na prebivalca. Težko je še zlasti zato, ker moramo toliko rušiti obenem ko gradimo...«

Potem je še naprej razvijal številke o aktivnosti prebivalstva, o delavskih svetih in stanovanjskih skupnostih. o narodnem dohodku in družbenem proizvodu, o zaposlenosti, o povečanju kmetijskih površin in drugem. Vse te številke so povedale mnogo, še mnogo več pa velike in zahtevne naloge perspektivnega plana, o katerih je govoril mladi podpredsednik in ki imajo vse en sam cilj: urediti Skopje in ga približati velikim mestom, dati prebivalcem čimveč možnosti zaposlitve in zaslužka ter jim olajšati življenje.

... IN MESTO MLADIH LJUDI

Ko se zmračilo, začno v Skoplju pritekati poteki ljudi z vseh ulic in uličic in se zgrnejo v široko reko sprehajalcev na »korzu« — po Ulici maršala Tita — od kolodvoza do starega mostu čez Vardar. Ne samo mladina, tudi starejši. Koliko mladosti je tu zbrane vsak večer! Seveda daje mladina vsemu svoje značilno obeležje, saj je samo študentov v Skoplju čez šest tisoč. Pa se tudi starejši mešajo v to reko mladosti, ki odseva vanje s čudno svetlo lučjo, da se zdijo mlajši in v razgovorih prav tako razvneti.

Zgubili smo se v to množico in ji sledili v korak do mostu in spet nazaj. Počeli razgovori v njihovem tako melodičnem jeziku so vrel med uličnimi stenami, se prelivali drug v drugega in se izgubljali.

»Se nikjer nisem srečala toliko mladosti. Ta mladost se mi zdi še posebna značilnost našega mesta. Ne vem, če jo vi sami opazite,« sem narvala mimogrede kolego.

»Da, to vsi pravijo. Po vseh uradih in ustanovah, v tovarnah in podjetjih, v trgovinah in delavnicah, na vseh območjih in v svetovni umetnosti so po večini mladi ljudje,« sta mi pritrdila. Zdale se točno ne spominjam, a mislim, da sta mi dejala, da je povprečna starost na primer v organih upravljanja tam neke okrog 30 let. Tako približno tudi na drugih področjih. Kaj se je potem čuditi, če je zakoračila ta mlada republika s tako hitrimi in trdnimi koraki naprej, če zadržno ve kaj hoče doseči in kaj ji gre — dolga stoletja neupoštevanje in zatiranje. Poganja jo kolesje mladosti, mladih, pogumnih, samozavestnih in — ponosnih ljudi.

»PRED STIRINAJSTIMI LETI SMO SE RODILI ZA SVET«

Srečanje s starim prijateljem, makedonskim književnikom in direktorjem Drame Jovanom Boškovskim, mi je prineslo prijetna doživetja. Tisti večer sem v skopski gledališki hiši poslušala opero »Lucia Lamermoor« v kompletu makedonski zasedbi. S tega vidika je bila to premera, ki se je je publika dobro zavedala, saj je izrazila svojo hvaležnost in navdušenje s ploskanjem, ki se ga redko doživljam. In svoj ponos.

Potem sem gledala generalko za domačo dramo Vasilija Iljovskega »Kuzman Kapidan«, katere premiera v tej sezoni je bila naslednje dni. Dramo je menda avtor napisal po narodni pesmi ter govori o življenju in borbi makedonskega ljudstva v času turške tiranije (o tem govori tudi film »Mis Stone«, katerega premiera je pravkar bila. Oboje je težka in še ne zelo davna makedonska preteklost, s katere sledovi se še danes krepko bijejo in otepaajo.)

»Kako ti je všeč? Ne, raje nič ne govori. Vem, da ti je tuje in zaradi tega morda težko razumljivo,« mi je dejal prijatelj Boškovski, ko sva se o tem razgovorila. In nadaljeval.

»Večkrat so nam že očitali in morda se bo tudi tebi tako zdelo, da se izživljamo v nekakšnem pretriranem nacionalizmu, ki nikamor ne pelje. Pri nas pa so tako dela najbolj priljubljena in najbolj napolnijo hišo. Ljudem so blizu in se izredno živijo vanje. To je zgodovina polpreteklega doba, to so časi, ki jih še pomnijo, ki so pustili še krepke sledove. Nobena republika ni teže občutila suženjstva — katerega koli — kot ga je naša in, oprsti mi, morda nobena tako silno ne čuti in tako krepko ne diha v svobodi, kakor danes naša...«

Tako je pripovedoval še dolgo. Morda ne prav s temi besedami, a približno tako, Jovan Boškovski, katerega

delo »Rastrel« je bila prva knjiga proze, ki je izšla v makedonsčini.

Ta doživetja in morda prav ta razgovor je bil tudi povod za prijetno kramljanje s predsednikom sveta za prosveto in kulturo izvršnega sveta Penkom Zdravkovskim. Postregel mi je z dragocenimi številkami in podatki. Tudi on je začel s šolstvom, kakor že pred njim mladi podpredsednik skopskega okraja. To pot je bil razgovor širši, za vso republiko.

»Pred štirinajstimi leti je bilo šele naše rojstvo. Takrat smo se rodili, takrat smo začeli obstajati tudi za svet. Mi, Makedonci, kot republika in kot narod. Ob rojstvu pa je bila naša dediščina silno skopa. Zlasti prosvetni kader je bil silno šibek: 337 učiteljev in 80 profesorjev na šolah; manjšinskih takrat sploh nismo imeli. Pomagali smo si z začasnimi prosvetnimi delavci, s študenti in drugimi, ki so nekaj obvladali. Leta so tekla. Iz najhujšega smo se izkopal. Če vas zanima: danes imamo čez 6000 učiteljev ter 1296 osnovnih šol ter 258 osemletk s čez 150.000 učenci. Osnovna štiriletna izobrazba je popolnoma vpeljana, več kakor polovica vseh šoloobveznih otrok pa nadaljuje učenje na osemletkah in srednjih šolah. Široko smo uredili tudi strokovno šolstvo, ki ga terja razvijajoča se industrija. Naš »mezinček«, kakor ga včasih v šali imenujemo, pa je univerza s sedmimi fakultetami, na kateri vsako leto konča študij 550 študentov — 550 novih inteligentov.

Šolstvo je osnova za naš nadaljnji razvoj, je temelj zgradbe bogate in napredne republike, ki bo nekoč. Zato je bilo treba tudi investirati. 700 novih šol smo zgradili po vojni. Deset milijard je bilo potrošenih samo zato, deset milijard, ki jih je dala mladi republiki vsa naša jugoslovanska skupnost.

»Kako je z učbeniki v makedonsčini?«, me je zanimalo. »To vprašanje je že, dokaj zadovoljivo rešeno. Vsa leta do nedavnega pa je bilo težko. Nobene tradicije pisanja učbenikov nismo imeli. Pomagali smo si s prevodi, kmalu pa smo uvideli, da so le-ti za specifične makedonske prilike nezaželeni. Zdad imamo svoje makedonske učbenike, ter učbenike za šiptarske in turške manjšinske šole, za gimnazije in za učiteljske v albanskem jeziku, ki deluje v Skoplju. Nekaj jih izdajamo sami, nekaj jih dobimo s Kosmeta.«

Potem je stekel pogovor »še po drugem tiru: o književnosti, glasbi, likovni umetnosti, o gledališčih. Tovariš Zdravkovski je bil z odgovori darežljiv, saj pozna vsa ta vprašanja kakor svojo notranjost.

»Svoboda je našim ljudem široko sprostila želje in smisel za ustvarjanje. V književnosti smo po prvi knjigi Boškovskega do danes poželi že bogato letino, po kakovosti enako jugoslovanskemu povprečju. Zanimivo je, kako se na literarnem področju poskušajo uveljaviti celo zelo mladi, in to ne slabo. To so dragocene perspektive, ki so ohrabrujoče. Književnik in rektor skopske univerze Blaže Koneski ureja s skupino sodelavcev makedonski slovar, obsejen in bogat, saj bo imel 40.000 do 50.000 besed. Tudi to je pomembno delo. V glasbenem življenju ni merila, ki bi lahko objektivno izmerilo doseženo, saj črpajo mladi umetniki iz neizmerno bogate narodne glasbe. Tudi likovna dejavnost je plodna in v Skoplju že razmišljamo o ustanovitvi akademije. Podobno je na vsem tem področju kulture in umetnosti z manjšinami, ki prav nič ne zaostajajo za nami, Makedonci...«

To je zmogovita ustvarjalna pot spročenih sil in talentov svobodnih makedonskih ljudi.

STARI REZBAR NESTOR

Ponos stare makedonske kulture je makedonska ljudska umetnost. Med njenimi važnimi elementi pa je rezbarstvo, ki je zaslovelo po vsem svetu. Nisem imela prilike ogledati si znamenitih ikonostasov v okolici Prilepa, Bitolja in drugod, videla pa sem vsekakor biser med njimi — ikonostas v stari cerkvi sv. Spasa v Skoplju, remek delo treh starih mojstrov, bratov Petra in Marka Filipovskega iz vasi Gari ter Makarija Frčkovskega iz Galičnika. Ikonostas so delali, ne, ustvarjali dvajset let, saj so mu vdihnili dušo in življenje.

Cerkev je danes redek in dragocen muzej. Vanj vas popelje zgovorni kustos, ki med razlago posameznih prizorov mimogrede in ne brez ponosa pove, da nam je britanski muzej ponudil za ikonostas nič manj kakor 200 tisoč angleških funtov, če bi ga bili voljni prodati, kar pa kajpak, nismo bili in da so Bolgari med vojno dobro vedeli, po čem so segli, ko so ga odpeljali ter da še danes niso prenehali žalovati po njem, ker so ga morali vrniti.

V Skoplju živi še zadnji potomec enega od znamenitih rezbarjev, stari Nestor Aleksiev. V svoji pozni starosti — mojstru je precej čez 80 let — pa po malem še vedno ustvarja staro lepoto, po malem zaradi poznih let in žaluje, ker njegov še mladi sin noče hoditi po njegovih stopinjah.

»Čeprav bi lahko, čeprav bi lahko. Fant ima smisel,« je tožil stari mojster tisti dan, ko smo kramljali v njegovi primitivni delavnici.

Nestorjev sin noče. V rezbarski šoli v Ohridu pa se je zbralo mnogo mladih ljudi, ki ne bodo dopustili, da bi prastara in tako dragocena makedonska umetnost umrla.

»PEČALBE NIKOLI VEC...«

Dva zidarja sta počasi grizla svojo dopoldansko malico, sedeč na zloženih deskah in tramovih za opaž, ko sem se tisto dopoldne ustavila blizu njiju in opazovala, kako raste poslopje visoko nad strehe drugih hiš. Morda bi se ne ustavljala, če bi možakarja ne govorila o zadnjem »srečanju na meji«, na jugoslovansko-bolgarski meji, ko se je več tisoč sorodnikov in znancev z obeh strani srečalo in pozdravilo, izmenjalo novice in pokramljalo. O tem je tekla med njima beseda, jaz pa sem nekoliko brezobzirno vlekla na ušesa, kolikor sem ju razumela.

»Potem pa mi je na koncu Vančo še zabrusil: »Pri vas ni nobene demokracije, ja,« in takrat mi je bilo dovolj. »Ti o naši demokraciji in svobodi raje molči, ko se ti še sanja ne, da še nismo nikoli tako živeli, kakor živimo danes. Mi vsaj vemo, zakaj živimo in delamo. Težko, če veste tudi pri vas,« sem mu rekel in sva se sprla na žive in mrtve. In ne pojdem več na mejo. Ne pustim se žaliti.«

Ne vem, kdo je bil tisti Vančo, s katerim sta se sprla na meji. Nemara sorodnik. Tovariš zidar je bil pošten jezen, ko je pripovedoval tavašu o tem.

O teh srečanjih sem tiste dni precej slišala. Mnogi pogovori so bili temu podobni. Zato sem ju slišavila. O

»Kaj bi dosti govoril. Oče in ded sta hodila na pečalbo. Ded je umrl v Ameriki, revež kakor je odšel. Oče je prinesel nekaj denarja, da je kupil staro bajto. In je umrl, bolan in zgaran. Meni ni treba po svetu. S pečalbo je konec. Doma je dela in zaslužka dovolj. Danes je kruh doma...«

»In kačkavalj,« ga je smejoč se dopolnil mlajši in zasadi zdrave zobe v kos znamenitega makedonskega sira, ki ga je prigrizoval h kruhu in papirki.

Delo, zaslužek in kruh. Doma. Vsak dan ga bo več. Republika hiti po razvojni poti s krepkimi koraki. Gospodarstvo se krepi, napreduje, obnavlja, prenavlja, modernizira in širi. S širokimi zamahi.

Metodije Mitevski, član izvršnega sveta Makedonije, je prejšnji preprosti in neuki razgovor krepko dopolnil, ko sem tisto zadnje makedonsko jutro sedela pri njem. Dopolnil in podkrepil s podatki in številkami.

»Makedonija ali najbolj zaostala republika je bil vse doslej in je še eden in isti pojem. Ipravljeno. In mi smo prav dobro razumeli resnico, da razvitejši republike ne morejo čakati na nas, da bi jih došli; poleg tega pa moramo tudi povedati, da pa smo na vsakem koraku krepko občutili veliko skrb in pomoč vse naše skupnosti, da bi bil naš razvoj hiter in uspešen.« Tako je začel najin razgovor tovariš Mitevski. In če bi morda nekdo hotel v teh besedah iskati »leporečje«, sem jaz v njegovem glasu čutila iskreno prizadetost in resnico.

Vsa naša skupnost pa se lahko že zdaj in se bo v prihodnosti še vse bolj prepričala, da se bodo investicije, naložene v naši republiki pošteno in bogato izplačale, da so to investicije dobrega gospodarjenja. Makedonija je sama na sebi bogata in prepolna delovalnih pridnih rok. 70% surovin za vso industrijo, ki se je v teh letih razvila v Makedoniji, imamo doma. 229 milijard doslej vloženih investicij, ni proči vržen denar. Za ta denar so bili zgrajeni HC Mavrovo, tekstilna tovarna »Makedonka« v Stipu, volneni kombinat v Tetovu, silvski kombinat v Titovem Velešu, dve tovarni za usnjene izdelke v Skoplju in Bitolju, tovarni cementa in stekla v Skoplju, tovarna porcelana v Velešu, »Jugohrom« pri Velešu, nešteti obrati živilske predelovalne industrije in še marsikaj. Tudi izvoz iz Makedonije je razbil svoje arhaične okvire in se je njegova struktura močno spremenila.

Se večje spremembe in znatnejši napredek je doživelo kmetijstvo. Tu velja omeniti prizadevanje za povečanje setvenih površin, zlasti pa spremembo strukture v korist industrijskih in intenzivnih kultur na račun žitaric (predvsem riž, bombaž in tobak ter sladkorna pesa kot nova industrijska kultura).

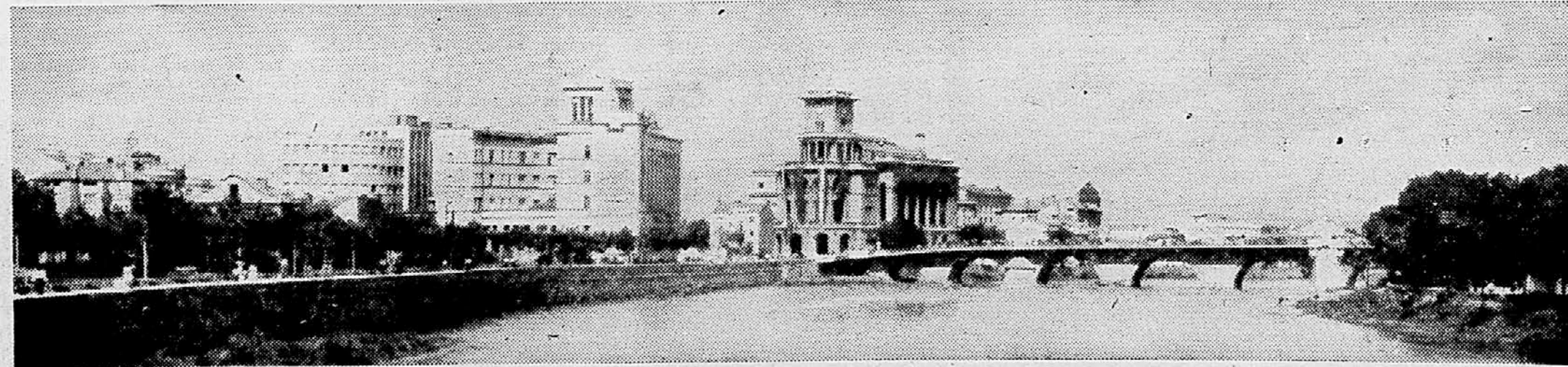
Ogromno je bilo vloženega v melioracije, to pa s treznim in temeljitim premislekom. Pri nas zdaj umetno namakamo že 31.000 ha (v načrtu imamo vsega skupaj 74.000 hektarov) polja, in to predvsem področje ob Bregalnici, Ovčeh in Kočanskem polju ter Povardarje, kjer gre za proizvodnjo riža, tobaka in bombaža ter za sodobno živinorejo, ter odmakamo 56.000 ha v Pelagoniji, Struškem polju. Tako je, vidite, voda v makedonskem kmetijstvu bistveno važen element, ki bo z drugimi agrotehničnimi ukrepi ustvarila potrebne pogoje za veliko in stabilno proizvodnjo in še za hitrejši razvoj socialističnih odnosov v naših vaseh. To je tudi že pokazal primer lipkovskega namakalnega sistema na Kumanovskem polju, ki že koristno obratuje. Tu je že prišlo do pomembnih strukturnih in ekonomskih sprememb pri izkoriščanju zemlje na tem področju. Namesto dosedanjih 6000 majhnih in razdrobljenih parcel se zdaj obdeluje na nov način kooperacije med zadrugi in posameznimi kmeti 152 večjih kompleksov zemlje, obdeluje na nov, sodoben način, ob uporabi vseh potrebnih agrotehničnih ukrepov, med katere spada tudi umetno namakanje...«

Se in še je govoril. Posebej o živinoreji in ovčereji, o kozah, ki so jih docela uničili, da so rešili gozdove in pašnike, o problemu pogozdovanja, o novih, ogromnih površinah vinogradov in sadovnjakov (22.000 ha plantažnih vinogradov in 10.000 ha sadovnjakov doslej), ki jih pridobivajo vsako leto več, o lepih uspehih kmetijskih posestev in nekaterih zadrug v donosih... Primerjal je, dokazoval in podkrepil je. Ni bilo mogoče podvomiti. Stevilke so bile preveč zgovorne in prepričljive. Nekaj tega sem videla tudi sama. In doživela.

Nekaj vsega tega sem videla sama. Mnogo velikega doživela. Premalo časa sem bila v tej naši republiki, da bi si lahko ustvarila popolno sliko o njej. A ravno zato, da sem lahko spoznala nešteto ljudi, da sem se dotaknila te silne moči in ustvarjalnosti, ki žene in poganja iz nekdane zaostalosti to deželo sonca in mladosti.

Makedonija, najmlajša med sestrami republikami živi, sproščeno diha in ustvarja. Njeni ljudje vedo kaj hočejo. Vedo, ker so pretrpko okusili suženjstvo in ker so svobodni tako široko zadihali. Kje so zdaj tisti, ki si drznejo lagati in klevetati, ki si predrzno laste pravico zanikati in oporekati to veliko resnico, resnico o enakopravni republiki, ki hiti naprej, resnico o narodu, ki je sprostil svoje moči in ki govori, piše, prepeva in ustvarja v svojem lastnem, melodičnem in lepo oblikovanem jeziku. Resnico o ljudstvu, ki danes diha s polnimi pljuči.

VANDA ŠKODNIKOVA

VARDAR — MEJA MED NOVIM IN STARIM SKOPLJEM; PATUDI V STARI DEL JE ŽE ZAPIHAL VETER NOVEGA IN SODOBNEGA

Ljudje in jeklo

November pod zeniškimi dimniki

Ponoči, v takile novembrski bosenski noči, megljeni in hladni, se nebo nad zeniškimi dimniki obarva s škrlatnim sijajem razbeljenih plamenov. Zareče barve gospodujejo zeniškim nočem. Moč plamenov in barv polagoma opesha ob prvem svitu in se umakne težkemu, vlažnemu dimu, ki zlasti takole jeseni leže na zemljo in mesto objame težak zadah. Tedaj diha s težavo, dim vdira v vsako poro, v stanovanja, v kavarne. Za prišlece ni to prav nič prijeten vtis. Pa tudi Zeničani se pritožujejo, čeprav jih spremlja tovarniški dim od rojstva. Podobno zdihujejo bolniki in gospodinjice, ki ne morejo oprati grmade perila, katerega je treba menjati vsak dan.

Zdi se, da prav to najbolj spominja na narzčnost novembra; ne smemo namreč pozabiti, da je srečanje z Zenico in desetoricami njenih dimnikov sicer nenavadno zanimivo, saj nudi edinstveno podobo. Tod je namreč na vsakem koraku zelenje. To je velika strast Zeničanov. V mestni občini poudarjajo, in sicer ne brez ponosa, da je v njihovem mestu danes več kot 45.000 kvadratnih metrov zelenih površin. Kar precej posebno je vzdušje drevedov na zelenih ploskvah pod visokimi dimniki. Cutiti je, da je to posebna pozornost tamkajšnjih »komunalcev«. Siva kovinarska podoba se razbija in deli v številne cvetoče parke.

Ta november in ta dež pa tako pritisnata, da se kar pozablja na nedavno praznovanje Zenice. Ni minilo lasti več kot mesec dni od njenega praznovanja, tukaj pa ne govorijo več o tem. Videti je, da tukaj ne utegnejo na dolgo praznovati; v tem mestu se vsem mudi. Reke delavcev, ki hitijo na delovno izmeno, gredo vsak dan po nekajkrat skozi vhod železarnice, ki je kar nekako nevede stopila v drugo desetletje povojnega vzpona.

»KJER JE BILO DO VCERAJ...«

Ze če se počasi sprejehajo v tem zoprnem dežju po zeniških ulicah in vam pri tem ni treba gaziti po gosti blatni brozi, se boste spomnili prvega srečanja z Zenico, z Zenico pred desetimi leti, leta 1946, ko je bilo tako. Kar umestna je taka vsebina. Čeprav so besede že izrabljene: »Kjer je bilo včeraj... je danes...«. No, pred desetimi leti ste se premetavali po razmazanih ulicah in stežka vlekli čevlje iz ilovice, ob strani so stali prav tako žalostne bajte, nizke, stisnjene prtilnice z majhnimi, posevnenimi okenci, ki so prispodabljale hudo življenje njihovih stanovalec. To je bila Zenica z 12.000 prebivalci, mesteca z malo železarno in kinodvorano kot največjo mestno privlačnostjo. Iz daljave je zavpil tu pa tam žvižg malega, razmazanega »čirca« (tozokotina železnice), ki je pripeljal skupinco potnikov. Sprečevali so vas zagnane ženske in po osrednjih ulicah so se pomikale kmečke telege.

Iz razmišljanja vas zbudi predirni žvižg tovarniške sirene in takoj se zaveste, da ste v novi, sedanji Zenici. Mimo vas gre dolga kolona delavcev. Ki hiti na avtobuse, na vlak in kamione, ali pa navkreber nad Zenico. V teh delovnih sprevedih je največ mladih delavcev. Med njimi je tudi stari znanec Suljo.

— Kako je? Se zmeraj prehodiš vsak dan šestnajst kilometrov peš? Tega si se najedli! Posebno zdaj, ko te namaka dež, kmalu te bo pa zapadel tudi sneg.

— Ehe, mar ne veš, da je minilo že dve leti, odkar sem se priselil v mesto. Prej tisto je bilo zares hudo življenje. Vstati precej pred svitom, potem pa vleči krake do tovarne. Daleč je bilo na eno stran, daleč na obe strani. In tako je bilo leta. Potem sem pa nekega dne nagovoril mojo Razijo, pa sva prišla v dolino. Prodaj sem tisto malo zemlje; kar hudo mi je bilo zapustiti rodno lastnino... Tukaj sem dobil dvosobno stanovanje. Lepo je, zraven tega pa še udobno. Tukaj je boljše. Otroci hodijo v šolo, starejšo hčerko sem že vpisal v glasbeno šolo. Pa tudi jaz nisem ob stal. Opraviš sem mojstrski izpit, si tako povečal plačo, pa kar nekako gre... Toda, oprostite, prosim, mudi se mi. Igra dober film, pa me žena že čaka, da si ga bova ogledala...

VELICASTNE STEVILKE O JEKLU IN LJUDEH

Spet stojite sami na cesti. Pred vami je tovarna, iz katere teče nepretrgana reka ljudi. Pred velikanskimi halami se vam rojeva misel o enem najbolj razburiljivih prizorov v našem socialističnem boju... Odmeva zmagovita pesem brigadirjev na mladinskih progi od Sarajeva do Samca, letopisec zapisuje prve udarce krampov pri graditvi velikana, ki ga tedaj še ni bilo. Mišice vnute mladosti so zasakale rečni tok, v njeni zasuti strugi so pa zabrneli prvi buldožerji... Vsako leto več novih dimnikov in več velikih dejanj graditeljev. Mladi monter Ivanković je ostal na svojem delovnem mestu nepretrgano šestindeset ur. Diani so pokale pri tridesetih stopinjah pod ničlo, toda niso prenehali niti za hip. Tridesetdeset milijardnih milijard! Pol milijona graditeljev v desetih letih. In tretja visoka peč, ki jo je prižgal Tito. Prvi proizvajalec v državi: šestdeset odstotkov jugoslovanske proizvodnje koka, prav toliko surovega železa, polovica naše celotne proizvodnje jekla in valjanih izdelkov. V halah in obratih trinajst tisoč delavcev in sedemsto tisoč ton surovega jekla na leto. Letni dohodek 46 milijard! Velicaste številke človeka vznemirjajo in navdušujejo.

ZENICA — NAJBOLJ JUGOSLOVANSKO MESTO

Toda za številkami o jeklu je sto zgodb o ljudeh. O njihovih odgovorih in zmagah. Velikanske razsežnosti zeniških hal niso spremenile samo podobe zelenih bregov svinčenošive reke Bos-

ne, temveč se je razgibalo nekaj novega tudi v dušah ljudi tega nekdanjega zaspanega kraja, kot se je tudi veliko spremenilo v mestu, kjer se je povečalo v enem desetletju število prebivalcev, štirikrat. Mesteca, v katerem so do včeraj upoštevali hodžev »zapise«, je postalo čez noč najbolj jugoslovansko mesto. Dva tisoč novih stanovanj, deset tisoč učencev in več kot trideset šol, neka kinodvorana, poklicno gledališče, urejeni hoteli, velika knjižnica, električni grelci v večnadstropnicah, hladilnik v družini mojstra ključavničarja, otroški vrtci in parki. To je nova Zenica.

Ljudje so proizvajali razbeljeno jeklo in prkaljevali sebe. Počasi so se topile navade, vsakršni in najrazličnejše. Ljudje so nehali sekati koma zrasle sadike ob ulicah — pravijo, da je bilo ta kega početja dovolj — ker so nekega dne sprevideli, da bi mogle nekega dne koristiti; počasi so si sneli pisane rute, s katerimi so povezovali lase, ko so se sprehajali po mestnih ulicah; stanovanjsko brezskrbnost, ko so se mnogi vseljevali v nova stanovanja brez dovoljenja in odločb, je zamenjala načrtna razdelitev stanovanj; vedno manj so ljudje živeli od prvega do drugega v mesecu in zmeraj manj so se vlačili in izživljali po zaдушnih obrobah krčmah. Nikjer se ni novo tako hitro spoprijemalo s starim kot tukaj in nikjer se ni staro umikalo tako hitro. Nikjer ni postal pastir tako hitro livar kakor tukaj.

NIKJER SE STARO TAKO HITRO NE UMIKA NOVEMU

Morda je res prava industrijska psihologija še zmeraj daleč od največjega dela teh novoustvarjenih delavcev. Toda prav gotovo se zmeraj zanesljiveje in hitreje uveljavlja. Res je, da je v koloni delavcev, ki se vrača z delovne izmene, še zmeraj dosti torbic z ovojnim časopisnim papirjem, v katerega je bil zavrt kos kruha s sirom, prinesenim od doma, od zgoraj s hriba. Toda prav tako je tudi res, da je zmeraj več takih ljudi, ki so podobni Sulji, o katerem smo govorili prej. Čedalje jasneje je, da so občutljive stvari, kakršna je delovna storilnost in kakršna je življenjska raven, odvisne od strokovne usposobljenosti delavcev, prav toliko pa tudi od pripravljenosti teh ljudi, da spoznajo in sprejmejo svojo prihodnost v tovarni. Statistika pravi, da je 50 odstotkov zaposlenih v železarni nekvalificiranih delavcev. Zato ni čudno, če tukaj zmeraj bolj govorijo o delavcu, ki bo, stoječ za strojem, mislil samo nanj, ki bo v odmoru odhajal v delavsko restavracijo, zvečer pa obiskoval tečaje in seminarje. Tedaj prav gotovo ne bo paradiral skozi moderni metalurški kombinat vsako leto četrtina novih delavcev, niti se jim ne bo treba v delavskem svetu prijemati za glavo zaradi takšnega prebega delovne sile. Taka nova miselnost ni stvar daljne prihodnosti, ker so se v Zenici že zelo zanesljivo napotili k njej. Prihodni koraki bodo še hitrejši.

DA BO LJUDEM PRIJETNO IN LEPO

Zenica ima še neko posebnost. V njej imajo razen drugih skladov tudi sklad »za razvedrilce«, kakor radi rečejo Zeničani. Turistični sklad ima na primer letos več kot 13 milijonov dinarjev. To ne bi bila taka velika številka, če ne bi vedeli, da se je zbrala samo iz prostovoljnih mesečnih prispevkov delavcev. Ta denar so že praktično obrnili. Zgradili so izletniški paviljon v bližini Zenice, pripravljajo se pa tudi na graditev letoviškega doma na morju. Tukaj pripovedujejo, da tudi šolarji radi govorijo o »svojem« skladu. Sredstva, namenjena za gradnjo igrišč, zabavišč in otroških vrtcev, dobivajo na hvalo pametni potezi občine — osem odstotkov davka na alkohol in dva odstotka davka na maloprodajni promet gre v ta sklad. Tako so dobili letos 12 milijonov din. Zeničani so se tudi domenili o tem, kako bodo bolje organizirali prevoz, pa so s skupnimi sredstvi gospodarskih organizacij in komunke uvedli zelo reden avtobusni promet v mestu. Toda ti ljudje vedo, da jih čaka še veliko dela. Komunke ne more računati na kako pomembnejšo pomoč železarnice, ker jo čaka ureditev mnogih proizvodnih problemov. Veliko število delavcev stanuje še zmeraj v lesenih barakah. To so ljudje, večidel mlajši ko trideset let, kateri bi se hoteli oženiti, toda v takšnem položaju tega ne morejo.

November je in dež rosi enolično. Zenico prekrivajo oblaki in nad zemljo se je zgostil dim. Počasi se vsedajo saje, toda iz visokih peči tečejo razbeljeni curki jekla. Zeničani govorijo te dni — kakor tudi sicer — največ o železarni. O njenem mladem inženirju Kemalu Kapetanoviću, ki je postal pred kratkim član Znanstvenega sveta Jugoslavije, o starem zeniškem mojstru Antonu Brankalionju, ki je zakoračil v peto desetletje svojega dela v železarni, o simpatičnem Lojzetu Derlingu, predsedniku delavskega sveta z 250 člani, ki pripravlja nove racionalizacije z milijonskimi prihranki, o človeku, ki rad reče:

— V Zenico sem prišel iz Slovenije pred enajstimi leti in odločil sem se, da bom ostal tukaj, ker kaj takega se ne zgradi za vsak rod.

Ko zagne dolino noč, se obarva nebo nad zeniškimi dimniki s škrlatnim sijajem. Plameni sikajo iz visokih peči, ob katerih se, kakor pravijo, tudi snežinke hitro topijo. Toda Zenica ni samo razbeljeno jeklo in koks, ki ga do vojne nismo imeli. To so tudi ljudje, ki rastejo z novim železom, z novo Zenico, ki jo loči od stare Zenice razpon cellega stoletja, čeprav je za njo šele dobro desetletje. Tukaj se rojeva nov delavski razred, nov ne samo po mladosti, temveč tudi po pojmovanjih. Staro se topi pred novim, kakor tiste snežinke ob visokih pečeh.

Sveto Masleša

NA KRAJH SLAVNIH BOJEV KRAJŠNIKOV SE VSAKO LETO ZBIRAJO PREBIVALCI BOSANSKE KRAJINE

Skozi legendo in resničnost

Pismo iz Bosanske Krajine

Ne moreš se otresti legende o Bosenski Krajini. Ne tiste, ki jo zakriva megla mnogih stoletij, ne tiste od pred nekaj desetletij, in še manj nedavne, najpomembnejše in največje, tiste, ki je stekla iz jurišev Krajišnikov na fašiste, iz solz materinskih, ki so pomenile zmago ponosa nad žalostjo, zmago ponosa zaradi junaštva njihovih sinov.

Greš skozi sedanost v Krajini, legenda pa je navzoča, kakor je navzoča resničnost. V ljudeh in v stvarih. Na vsakem koraku.

Težko jo je izpovedati, verno zapisati.

Poskusil bom v teh dneh leta 1958 oteti pozabi nekaj te legende, ki vpliva na resničnost, nekaj te resničnosti, ki jo tako bogato plemeniti legenda...

VIZIJE NA KOZARI

Na plošči doma — spomenika, na enem izmed vrhov Kozare, na Mrakovici, so vklesane preproste besede legende:

— Na Kozari je padlo, junija in julija 1942, v herojskih bojih proti številčno nadmočnemu sovražniku več kakor 1700 partizanov, preko 60.000 ljudi pa je bilo odpelanih v taborišča smrti...

Nikakršnih drugih besed ne bi bilo niti treba ob tem neizmernem zgodovinskem dejstvu, ko je bilo ljudstvo bolj kakor kdaj borec, njegove prsi pa trdnjava...

In ko človek stoji pred tem domom, se mu zazdi, da v globlji Kozare, v gostih gozdovih, nad katerimi se vlečejo štrne jesenske megle, v resnici vidi kolone borec, kolone bežečega prebivalstva. Matere, ki nosijo otroke v naročju, matere, ki se jih drobni otroci drže za krila... Starce, ki vleko za seboj kravice, da bi prehranili slabotne. In ni potrebno mnogo, pa sliši človek tudi grmenje granat in eksplozije letalskih bomb, lajež mitraljezov in krike partizanskih borec s Kozare... Da sliši šklepetanje zob žena in starcev, da mu srce zatrepeta ob prekinjenem joku deteta nad mrtvo materjo...

Kozara pa samo diha s težkimi vzdihni jesenske vlage, razgalja nedrja ter se ponuja popotniku in romarju.

Pogovarjamo se s predsednikom okrajnega ljudskega odbora v Prijedoru Radom Bašićem, narodnim herojem in enim izmed voditeljev vstaje na Kozari. Preživel je epopejo Kozare. Ob tej je pred nedavnim napisal zelo dobro knjigo...

Njegov pogled nežno bega po daljnjih obrisih kozarskih vrhov in globlji. Nežno, ker pozna vsak grm, vsako stezico, ve poleg katere je padel

tovariš, soborec, znanec. Nežno, da jim ne zmoti miru, bi človek dejal.

On pa živi z resničnostjo, on, stavenik legende...

— S kmetijstvom bomo začeli drugače... Dovolj je besed. Te dni smo o tem mnogo razpravljali. Zares, prav to nas ovira. To, da mnogo vemo o kmetijstvu. Vse probleme poznamo in vse poti, kako bi jih lahko rešili... Če pa pogledaš rezultate?... Nikamor se ne zganemo. Zadovoljni smo, kadar nas letina obdaruje zaradi dobrih klimatskih razmer... Kakor naši pradedi... Doklej še?

...Jutri imamo sestanek okrajnega komiteja. Samo o kmetijstvu bomo razpravljali. Povedal sem jim, da bo to razgovor o številkah. Toliko in toliko se bo zasejalo drugo leto hibridne koruze. In o podobnih stvareh. Je mogoče ali ne? Odločili se bomo za tisto, kar je mogoče storiti!

Živahno maha z rokama. Kakor da orje, kakor da koplje, kakor da jemlje puško v roke... Kakor da se začneja akcija in je on sam pred borci...

SREČANJE V MUZEJU AVNOJ

Nekoč je bila tu nunska glasbena šola. Lepo poslopje sredi Bihaca, pred katerim vas pričakujejo ostanki uničene nemške haubice, minometalca, mitraljeza...

Hiša je bila po prvem zasledanju leta 1942 bombardirana in skoraj porušena. Zdal je svetla in bela, deluje pomirjujoče ter izziva plemenito in nevsakdanjo razburjenost, ko se človek znajde v njej. Pred dvema letoma je bila spremenjena in preurejena v muzej.

V dvoran zasledanja smo. Zona oblike človeka po hrbtu in plečih. In se sprašuje — kje je legenda in kje je resničnost?

Ta tišina, ta miza, pokrita z zelenim suknom v globini dvorane, na majhnem odru, zastave levo in desno in geslo: »Smrt fašizmu — svoboda ljudstvu!« — vse to poraja krč neverjetnosti: smo resnično v legendi ali se je ta legenda izenačila z resničnostjo ter živite v legendi in resničnosti. In spet, kakor na Kozari, mar ne slišite velikih Titovih besed?

Tiho stojita sredi te tišine dva tiskarska stroja, ob njiju orožje te epopeje: fotografije in listi — srbski, hrvaški, slovenski...

Iz te svečane tišine pa se polagoma izlušči mož. Resen in zamišljen. Začudil sem se. Bil je član Okrajnega komiteja v Bihacu. To jutro sva se srečala na sestanku okrajnega komiteja.

In kakor bi začutil potrebo pojasniti svojo navzočnost v tem poslopiju. Bil je že tolikokrat v njem.

—Veš, v tem muzeju nekako najbolj razmišljam. Davi si videl: odločili smo se za toliko velikih reči. Problemov ni malo. Komunke imajo težave, kmetijstvo želimo resno pognati na hitrejšo pot napredka. In vedno, kadar smo sredi resnih nalog — razmišljam v muzeju. Ne, ne, ne gre za kak fatalizem. Vendar, tu človeka res nekako zanese. Kakor da bi krila dobil...

Dejal je, da tu najbolj misli. Verjel sem mu. Verjel, da tudi njegova ljubezen do našega časa prav tu zavzame v najčistejših in najglobljihih tonih...

PESEM NA OSTRELJU

Z Ostrelja je počil prvi partizanski top v tistih ognjenih dneh 1941. leta. Granata se je razletela v obkoljenem Bosenskem Petrovcu. Na Ostrelju je bilo pred vojno srce velikega sistema »Šipada«, iz katerega so izkoriščali ogromne gozdne komplekse Grmeča, Mrakovice in Klekovača. Tu je bilo nekoč pravcato majhno gozdno mesto, ki pa je bilo v štiri letnih bojih porušeno, da bi danes ponovno zrastle, lepše in svetlejšje...

Tu, na Ostrelju, smo nekaj iskali.

Majhen vagon ozkotirne železnice. Takoimenovani »G« poltovorni vagon. V njem je bil konec leta 1942 vrhovni štab in vrhovni komandant. Tu je bil prvi tir naše revolucije, prva proga, čeprav majhna in ozkotirna, ki je vodila iz gozda v nov, boljši svet.

Kakor takrat, skoraj pred šestnajstimi leti, danes še vedno stoji ta vagon na slepem tiru, v kraljestvu gozdnega mira.

Železna vrata vagona so zaškripala in vstopili smo. Zagledali smo večji prostor z vzdolž postavljenimi klopmi. Služile so verjetno za spanje. In še manjši prostor z mizico za zemljevide. V njem je živel vrhovni komandant.

Dolgo smo bili v vagonu, dolgo smo molčali, dolgo smo bili v preteklosti.

Ko smo ga zapustili, začuden nad tem, da je še vedno skrit v gozdu, da od njega ne vodi nobena pot, čeprav je blizu ceste, se je z enega izmed ostreljskih vrhov pognal v krožni let velik orel.

Vzpel se je visoko in se pognal proti nam ter krožil prav nad našimi glavami...

...Tako so krožila tudi sovražna letala. Dolge dneve nad majhnim vagonom, v katerem je sedel netrudni komandant, in iskala so ga brez uspeha.

V teh trenutkih smo zaslišali s ceste pesem. Pesem Krajišnikov. Tenor, katerega besed nismo mogli razločiti, je z melodijo pripovedoval o strasti, o ljubezni, o svobodi... Nisrkar drugega melodija ni mogla pripovedovati. Tenor je spremljal zbor baritonov in zdelo se je, kakor bi ga ščitili in varovali, s puškami in bajonetmi, da bi lahko povedal vse, kar mora povedati...

Prišli smo do ceste, da bi videli zbor.

Sedel je na kamionu.

Povedali so nam, da odhaja ta skupina delavcev na delo nekam globoko v gozdove. In ko smo šli mimo njih, nam je nekdo zaklical:

—Ste bili pri Titovem vagonu... Prav, da ste bili. Jaz sem bil takrat pred njim ves čas na straži... Treba je videti, čestokrat bi bilo treba položati njegov vagon...

Crne oči pod gostimi vekami so živahno in nemirno gorele, izdajajoč misel, ki se je vlačila v preteklost. Z rokami je zasakal goste brke. In se povzpela.

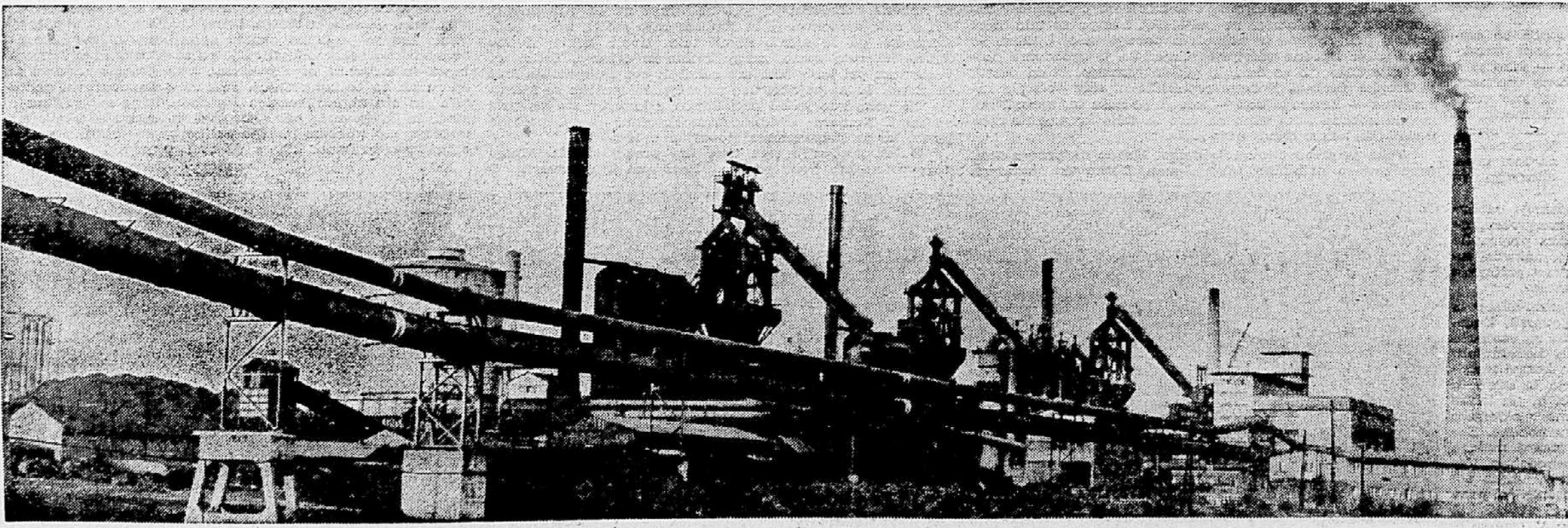
In spet se je utrgal, prav iz njegovega grla, prijeten glas tenorja.

—Druže Tito, ljubičice bijela...

Zbor se mu je pridružil.

Kamion je odpeljal. Iz gozda pa je še dolgo odmevala pesem Krajišnikov, pomešana z ropotom motorja.

Radivoj Pupić

TU, OB VISOKIH PEČEH SE VSAK DAN PORAJA NEKAJ NOVEGA...

Življenje, kjer ga prej ni bilo

• Obletnica
• v Črni gori

Če se človek napoti v celin-
ske kraje Črne gore, nima ve-
č izbire glede poti. Pravza-
rov lahko potuje samo z le-
tali. Edina železniška zveza
iz okotirna železnica Saraje-
vo-Titograd, potovanje po
njej pa traja trinajst ur. Ra-
zno avtobusov ni drugih pro-
gramov, tako da je postalo
letalo edina potniška zveza
med planinskih grot z drugimi
državami.

Z beogradskega in titograjskega letališča vzletijo vsak
tri letala, dvakrat na te-
daj pa leti tudi iz Titograda
preko Sarajeva in Zagrebu. V
Črni gori nihče ne misli, ka-
kaj potuje v druge dele drža-
ve, na drugačeno potovanje kot
letalom. Zato so letala zme-
njala nekaj dni in v letalu nale-
tali na starčke in starke,
tudi na take, ki niso še nikoli vi-
deli letalnice. Navadili so se
na letala tako kot na avtobus,
se je za zdaj edino prometno
povezavo med naselji, razme-
njajo po kamnitem krasu.

To je prvo nasprotje, prva
osebna Črne gore, s katero

se sreča človek, še preden je
stopil na črnogorska tla. Po-
tem pa jih srečuješ na vsakem
koraku, povsod ga obkrožajo
posebnosti, v hiši, na cesti in
na malih kraških poljih, ki so
kakor oaze.

Zraven hotela, v katerem
spremljajo televizijski pro-
gram, stoji oasel s tovorom drv,
nad kamnitimi hišicami, ki so
videti, kakor da bi zrastle iz
brega, se vzdiguje osamljena
ali pa blokovna večnadstrop-
na zgradba z modernimi fasa-
dami in centralno kurjavo; po-
tem so t.m kot gobe zrastle
tovarne, ali pa mesto z eno
največjih jeklen v državi.

Med ruševinami in v zgodo-
vinskih arhivih naletimo na
sledove, prve tiskarne pri Juž-
nih Slovanih; na knjige, tiska-
ne v hribih v prvi polovici 15.
stoletja, na podatke o — prv-
em o'roškem vrtcu v Evropi!

Naletimo še na mnogo dru-
gega, kar nas ne more pustiti
ravnodušne.

LOKOMOTIVA STEV. 12.004

Pred kratkim je razgibal
prebivalstvo Bara poseben do-

godek. Ulice malega primor-
skega mesta so bile polne lju-
di. Hiteli so proti pristanišču.
Raznesla se je novica, da je
prispela ladja »Celik« dva dni
prej, kakor so pričakovali. La-
dja je bila zasidrana v prista-
nišču in radovednejši so se
vzpeli na krov. Preizkusili so
resničnost napovedi in se pre-
pričali: na ladji je bila loko-
motiva št. 120004. Zraven nje
je stalo tudi deset vagonov.

V dnevnik so zapisali, da so
prvi vagon iztovorili natanko
»ob enih in trideset minut po-
poldne«, lokalni tisk je pa tudi
zapisal dogodek: »Letošnji
dvajseti oktober bomo v Baru
dolgo pomnili. Tega dne so v
barskem pristanišču iztovorili
prvo parno lokomotivo in va-
gone za normalni tir v Črni
gori, za progo Bar-Titograd.
Iztovarijanje prve lokomotive
ni pomemben dogodek samo za
Bar, temveč za vso našo repu-
bliko in skupnost.«

To je bil brez dvoma po-
memben dogodek. Na nekaj
kilometrov proge, prvih kilo-
metrov proge normalno širo-
kega tira v Črni gori, so po-

stavili lokomotivo. Človek mo-
ra priti v Črno goro, spoznati
ljudi, se pogovarjati z njimi in
videti, s kolikšno vneto
spremljajo graditev svoje do-
movine, vsako in najmanjšo
spremembo na poti njene oša-
mosvojitve. S prvimi kilometri
proge so spet zagledali vizijo
železne ceste do svojega glav-
nega mesta Titograda, zagle-
dali magistralo Bar-Beograd,
izgrajeno barsko pristanišče in
veliki kombinat.

NOVA

POKRAJINSKA PODOBA

Prijazne črnogorske obale so
znane po prijetnih in krožnih
kopaliških peščinah in breži-
nah. Nadnje se nagibajo pla-
ninska višavja z belimi vrho-
vi in ustvarjajo kontrastne
črte naravnih podob in mik
tega malega koščka zemlje.
Skozi tri tesenske zalive si je
morje zaspekalo prehod in
ustvarilo fjord redke lepote.
Po kamnitih planinskih goli-
čavah so raztresena naselja kot
orlova gnezda. Dejali bi, da je
tu rekla narava zadnjo besed-
do.

To je večni prizor, ki se mu
bo čutil vsakdo, kdor ga bo
gledal. O njem bodo pisali še
naprej, ugledne osebe bodo pa
kaj izjavljale o najlepšem kra-
ju, ki so ga videli kadar koli.
Ni pa manj pomemben prizor,
ki ga tudi ne vidite povsod. To
so male parcele, ki jih sreču-
ješ, kadar potuješ po tem kra-
ju. Parcele s kakšno bilko,
skrbno varovane. Prst za te
parcele so Črnogorci zbirali z
dlanmi in jo nosili navzgor na
hrbtih in potem zasadiš ste-
belce.

Nosili so prst, kakor so sto-
letja nosili naboje, orožje in
varovali svoje kraje. V njih so
ustvarjali življenje, tam, kjer
se nekada ni bilo. Ustvarjali so
ga junako in odločno s kra-
jno opovedjo.

Ustvarjajo ga tudi danes, na
istem krasu. Toda ne več pod
cevnimi strehami ubogih koč,
temveč po velikim strehami,
v visokih zgradbah, za prvimi
stroji.

Kmetijska r. včina tega kra-
ja je dolgo ustvarjala prepi-
čanje o njegovi gospodarski
pasivnosti. Današnja podoba
tega kraja govori drugače, če-
prav pomeni šele začeto delo
pri ustvarjanju novega gospo-
darskega področja. Če danes
se kažejo sadovi dela, ki so ga
zasnovali na velikem temelju
rudnega bogastva, v katerega
so zasekali prvi krampi.

V boksitnih rudnikih so na-
kopali milijon ton. Ocenili so,
da ima to območje 60.000 mi-
lijonov ton boksitne rude. V
Nikšiću je začela obratovati
železnica z jekleno, ki je po
velikosti tretja v državi.

V barskem pristanišču
opravljajo dela, ki bodo v pr-
vi fazi zagotovila, da bo prista-
nišče zadostovalo potrebam
ožjega gravitacijskega območ-
ja Črne gore. Na Cetinju pro-
izvaja podjetje »Oboda«, ki je

zraslo iz delavnice z desetimi
delavci, električne aparate in
naprave, ki jih prodajajo tudi
zunaj črnogorskih, pa tudi ju-
goslovanskih meja.

Remontna ladjedelnica »Bi-
jela« v Boki Kotorski je imela
pred šestimi leti 15 delavcev,
danes jih ima pa dve sto. Za
ladjedelnico to zares ni veliko
število, toda tem dve sto zapo-
slenim ljudem ni bilo treba
tako kot njihovim staršem
sneti strehe in oken s hiš, da
ni bilo treba plačevati davka,
in se pognati v svet, da bi se
iz njega vrnili ali pa tudi ne.

Tu so še večji in manjši ob-
jekti. V naslednjih treh letih
bodo zgradili še nove. Pokra-
jinska podoba Črne gore do-
biva nove oblike. Hkrati s tem
se ustvarja prvi rod delavskega
razreda.

NEKAJ SE NE BO SPREMEMILO

Človeško doživljanje pripravi
»loveka do tega, da se spom-
ni in v mislih obnovi dneve iz
preteklosti. Ti se obnavljajo v
mislih tedaj, kadar nas na to
napeljuje novi dogodki, ki so
povezani s starim. Kadar po-
čnejo to posameznik, so to spo-
mini, kadar delajo to ljudstva.
je to zgodovina.

Vtis, ki ga dobi »sakdo, ki
obišče Črno goro, je to, da ču-
ti bližino tradicionalnih navad
in lastnosti, kar se tudi sedaj
kaže v raznih oblikah.

Pred dvema letoma so na
Cetinju opazili, da je izginil iz
muzejske denarne zbirke zlat
novec. Nihče ni mogel verjeti,
da bi se moglo zgoditi kaj ta-
kega v njihovem mestu. Vse
Cetinje je zdaj vidno, da bi
našlo tati, v trdem prepriča-
nju, da tat ne more biti Ceti-
njec.

Tatu so našli. Ni bil s Ceti-
nja.

Bernard Shaw je obiskal
pred vojno Črno goro. Med
njegovimi ohranjenimi izjava-
mi je bila tudi tale:

»Na Balkanu živi majhen,
gostoljubljen narod, ki je tako
žarečljiv, da bo moral zavoljo
tega materialno propasti. Zato
pohitite, da ga boste videli,
preden bo propadel.«

Ta narod je materialno skro-
men, toda ni propadel, in zme-
raj vam bo nudil vse gosto-
ljubje, ne da bi ga pr silil za-
to. Na Cetinju se danes velja
nenapisano ravilo, ki bi mu
lahko rekli tudi zakon, da se
hišna vrata ne zaklepajo. Ke-
r, kaj bi se sicer lahko pripetilo
zablodelemu potniku, ki išče
prenočišče, ko bi našel zaprti
vrata? To bi bila »strašanska
sramota!

Ko smo hodili sem pa t. po
Cetinju, nas je spremljala ne-
vihta z močnim nalivom. Zda-
j smo šele razumeli, zakaj se
Črnogorci ne ločijo od dežnja-
ka. Po njem jih torej spozna-
ka. Po njem jih moreš pre-
poznati kjer koli na svetu.
Deževalo je že petnajst dni,
preden smo prišli, in deževalo
je še potem.

Starša nam je pokazala pot
Ko nas je videla premočeno,
nas je »takoj povabila, naj
vstopimo. — To je naša hiša,
— je dejala. — Vstopite in se
ogrejte. Vsi pridite!

Nismo se utegnili odzvati
novabli. Nismo vedeli, kako
se ulica imenuje, ker so bile
na hišah samo hišne številke.
Morda je bila Njegovova ulica
ali pa kaka ob njej. Bila je
hišna številka petnaest in hiša
je stala na vogalu. Nismo mo-
gli vstopiti, da bi se ogreli pri
ognju, toda ogreli smo se ob
toplih stankih, besedah in od-
niti nam bo še dolgo gorko.

Prišli bomo drugič! Ve-
mo, da bomo dobrodošli

R. Radović

ŠE SLIKI STA POSNETI V ISTEM MESTU. ENA IZMED NJIJU PA PRIKAŽUJE DEL TISTEGA, KAR JE PETNAJST LET IME-
NOVO NOVO ŽIVLJENJE. V ČRNI GORI NA KAMNITIH RUŠEVINAH STARE PODGORICE JE ZRASTEL NOVI TITOGRAĐ

Srce telesa od Učke do Dragonce

Asfaltna cesta od Reke do Pulja in na-
prej do reke Dragonje je skoraj tako lepa
kakor od Ljubljane do Kopra. Razlika je
samo v pokrajinski podobah. Od Reke,
skozi Opatijo, Lovran in Mošćenisko Dra-
go se penjo na levi strani beli morskali
valovi, ki jih srebiš še bližje jesenskega son-
ca. Pozneje zavije cesta od morskobale
in pripelje v kraške kraje, tu in tam pa
tudi v ravninske dele. V ozadju ostane
Učka, najvišji vrh Istre. Od Labina proti
Rasi so kraji podobni nekaterim delom
Slovenskega Primorja. Naprej se pa asfalt-
ni pas razteza skozi rdečo polja, kjer je
zemlja podobna boksitu. Tako je tja do
Pulja in še naprej do doline Mirne, kjer
se že čuti bližina slovenske obale. Vse to
od Učke do Dragonje, je puljski okraj.
Okrajno območje in največji jugoslovans-
ki polotok se nekako približno skladata.
V večini starih naselij so si zgradbe zelo
podobne. Potniku se zdi, da so se name-
stili na vrhovih hribov kamniti gradovi,
katerim so desetletja in stoletja vdahnili
prihiti antike.

Istra je izredno zanimiv del Jugoslavi-
je. V njej je mnogo gradiva, o katerem bi
mogli kot o zanimivosti pisati v vsakem
evropskem listu. Kaj je na tem največjem
jugoslovanskem polotoku tako zanimivo?
To je skupek, v katerem je mnogo nara-
čnosti. Vse so pa zrastle iz Istre. Ostala
so samo imena nekaterih vasi, ki spominja-
jo na to, da so bili v posameznih delih
nekada tujci. Tako so n. pr. v Istri še
zmeraj naselja Turkinja, Ungerija, Turci-
ni, Jermaniše, potem Tudeške, Franci,
Franci, Crnci, Danci, Gali, Greci, Ingliži,
Ciganici itd. Med številnimi zelo čudnimi
imeni vasi in naselij, kakor so n. pr. Ru-
sanija, Mavrovija, Kikovija, Kaligari, Da-
stariji, Kovarji, Sejjaci, so tudi naselja Beo-
grad, Zagreb, Ljubljana, kakor tudi nekaj
Opatij, Bakrov, Senjev in Katunov.

Kvadratnih kilometrov, tam dolj od Učke
kvadratnih kilometrov, tad dolj od Učke
in tja gor do reke Dragonje, ki deli hrva-
sko Istro od Slovenskega Primorja. Čeprav
živj na tem velikem zemljišču okoli 190.000
ljudi, čeprav je povprečna naseljenost 68
prebivalcev na km², je zanimivo, da je v
Istri nekaj več kot 48.500 družin v 2574
naseljih in 639 večjih krajih in mestih.
Najmanj naseljena je Čičarija, v kateri ži-
vi na kvadratnem kilometru 20 prebival-
cev, medtem ko je Pulj s 196 prebivalci na
kvadratni kilometer najbolj naseljen. To-
da Pulj je največje naseljen zato, ker je
upravno, kulturno, političnoekonomsko in
gospodarsko središče Istre. To je mesto
ki se je razvilo okoli tisočletne arčne, že
tradicionalnega središča festivalskih prire-
ditev jugoslovanskega filma. Pravijo, da

je imel Pulj 1947 okoli 12.000 do 13.000 pre-
bivalcev. Zda jih ima okoli 37.000. Ko
pride obiskovalec v to ladjedelniško prista-
nišče, v katerem je nekaj izredno lepih,
gozdnatih otokov z mehkim sredozemskim
podnebjem, je navadno ves prevzet od ve-
ličastnih graditvah starih Rimljanov. Are-
na že tisoč let kljubuje sili časa in čedalje
bolj ji raste umetniška vrednost, kot pač
vsaki antični stvari. Izvedeni zidariji dav-
nih časov so pa, kot kaže, pozabili nape-
ljati v to mesto sladko, pitno vodo. Če
pride obiskovalec v Pulj ob nepravem ča-
su, bo pil turško kavo s kislim obrazom.
Kadar namreč zmanjka sladke vode, ku-
hajo turško kavo s slano morskovo vodo.

Pulj, srce Istre, je čisto na koncu, na
najjužnejšem delu, na konici polotoka. V
njem je nepretrgana naravna igra na-
sprotja med sladko in morskovo vodo. Po
načelu hidravličnega zakona pritiskajo na-
zervoarji s sladko vodo skozi podzemeljske
razpoke na morskovo vodo in ji ne dovolju-
jejo, da bi prodira do naravnih vodnikov,
iz katerih se preskrbuje Pulj z vodo. Toda
ko ta pritisk oslabi, prodre morskova voda
in se meša s sladko. Prebivalci Pulja so
se na to že navadili. Samo izvir sladke vo-
de pri železniški postaji je zmeraj čist. Ta
glavobol prebivalcev Pulja bo izginil šele
konec drugega leta, ko bodo dovedli po
novem vodovodu, dolgem 38 km, iz Raše
novo vodo v puljski vodovod.

Medtem ko se v mehki jeseni obisko-
valec v Pulju navdušuje nad staro areno
in jo dolgo opazuje, mu tu pa tam udari v

uho malo nenavaden zvok ladje, ki pogo-
sto opravlja dela v pristanišču. Kot mar-
ljiva mravlja »Oliva« nepretrgano kaj dela.
Je najstarejša in najmanjša ladja na parni
pogon v Jugoslaviji. Njen motor je star
57 let. Močan je samo 50 konjskih sil. Njen
dimnik je tako majhen kot pri navadni
peči. Tako majhna se približuje »Oliva«
velikanskim čezoceanskim ladjam v ladjed-
elnici »Uljanik« in opravlja manipulacijo
velikih čezoceanskih orjakov. Človek bi
dejal, da se bo vsak hip razletela. Toda
»Oliva« ne odneha. Vprežena hrope, bru-
ha dim in neumorno dela.

Sedaj je »Oliva« nekako privlačnost
Pulja. Toda pred pol stoletja je bila eden
izmed najelegantnejših parnikov; preva-
žala je častnike od obale do vojnih ladij
stare Avstrije. Tedaj je »Oliva« kot po-
rejeni plovni objekt pripadala avstrijski
8000-tonski križarki »Babenberg«. Pri svo-
ji »elegantni vlogi« je pa imela neko na-
pako. Po vsaki vožnji z »Olivo« so morali
dati oficirji svoje uniforme prati, če so
stali na krovu, kamor so se sedale saje.

Samo dvakrat v pol stoletja »Oliva« ni
plula. Med prvo in drugo svetovno vojno
je bila na dnu morja, potopljena. Po obeh
vojnah so jo potegnili iz morja. Vztrajna
»Oliva« je neutrudljiva. Clani njene po-
sadke, ki so že upokojeni, pravijo, da bo
držala še nekaj desetletij. Morda bo doži-
vela celo stoletnico. Dotlej bo opravljala
vsa mogoča dela in bo pripravljena zmeraj
kot »deklica za vse«.

Ko bi »Oliva« znala pripovedovati, bi
bilo zanimivo slišati zgodovino njene sta-
rejše soimenice v puljskem pristanišču, od
katerega se ni nikoli ločila. Je dvakrat
starejša od tega najmanjšega jugoslovans-
skega parnika — to je stoletna oliva, olj-
ka, ki je bila v srcu avstrijskega vojnega
arzenala. Kakor je znano, so v puljski ladjed-
elnici izdelovali vojne ladje dunajskega
cesarstva. V tem vojnem arzenalu je morda
delavčeva želja, ki je mislil v srcu na
mir, ali pa ironija dunajskega vojskovoalca,
zasadila oljko. Medtem ko je bil arzenal
med vojno skoraj do temeljev porušen, je
oljka, simbol miru, ostala na svojem star-
em mestu. Prebolela je tudi rane, ki so
jih ji prizadejale bombe in ki jih ji je za-
pustil čas. Sedaj jo imajo delavci v »Ulja-
niku« za svoje najdražje drevo. Zato so jo
tudi zavarovali.

Sicer pa je v Pulju življenje zelo hitro
in razgibano in prav tak tudi tempo raz-
voja mesta, ki je v izredno kratkem času
potrojilo število svojega prebivalstva. Tu-
di to je nekakšna zgodba zase. Tudi drugih
zgodb je dovolj. Tako si Pulj »izadeva« z
vsemi silami obdržati jugoslovanski film-
ski festival v svoji areni. Na prvi pogled
je malo čudna ugotovitev, da se z vsemi
močmi prizadeva, obdržati zase, v svoji
sredi, to zelo pomembno prireditve. Toda
razširila se je novica o tem, da se predla-
gali, naj bi prenesli filmski festival na
Bled, morda v Dubrovnik ali pa v Beo-
grad. Tako govorijo v največjem istrskem
središču, na jugu polotoka, kjer ni zadosti

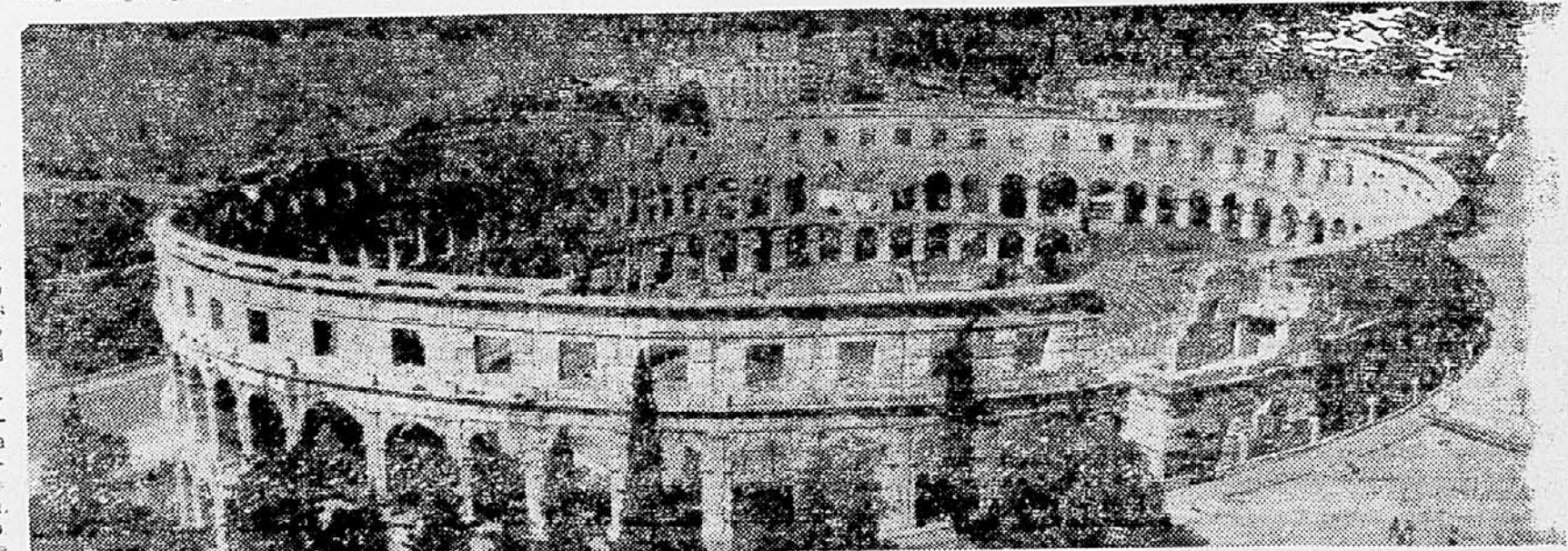
hotelov niti kopaliških peščin in campin-
gov, toda kjer imajo areno, ki lahko sprej-
me hkrati 18.000 obiskovalcev.

Ce bi človek brskal po zanimivosti Pu-
lja, bi jih mogel najti veliko. Tudi zunaj
mesta jih je dosti. Niso samo v Istri, tem-
več tudi v morju ob obali, kjer se je po-
topilo v dveh vojnah več kot 40 ali 50 la-
di. Nekateri izmed njih niti po treh ali
štirih desetletjih ali še več niso potegnili
iz morskega dna. Zrasle s školjkami in
algami hranijo v jadranskih globinah
skrivnosti svojih tragedij.

Na prejšnji Pulja proti severu ima
skoraj vsak večji kraj svoje zanimivosti.
stare in nove. V Rovinju je okoli 200 knji-
ževnikov, slikarjev, igralcev in sploh naj-
različnejših umetnikov in novinarjev ob-
novilo zelo stare zapuščene zgradbe, ki so
bile izpostavljene propadanju; ustvarili so
tako imenovano umetniško kolonijo. V
Poreču restavirajo »baziliko, ki ji je mor-
ska voda splavokala prizemne mozaike iz
petega stoletja. Pod levo ladijo celice Sv.
Mavra iz šestega stoletja so se pojavile
kot posledica zadnje vojne razpoke v ste-
brh in zdaj so jih za zaščito in zaradi
obnove podprli z močnimi lesenimi oporniki.
V tej cerkvi so mozaiki iz petega in
šestega stoletja, ki pomenijo izredno umet-
niško vrednost in redkost obenem.

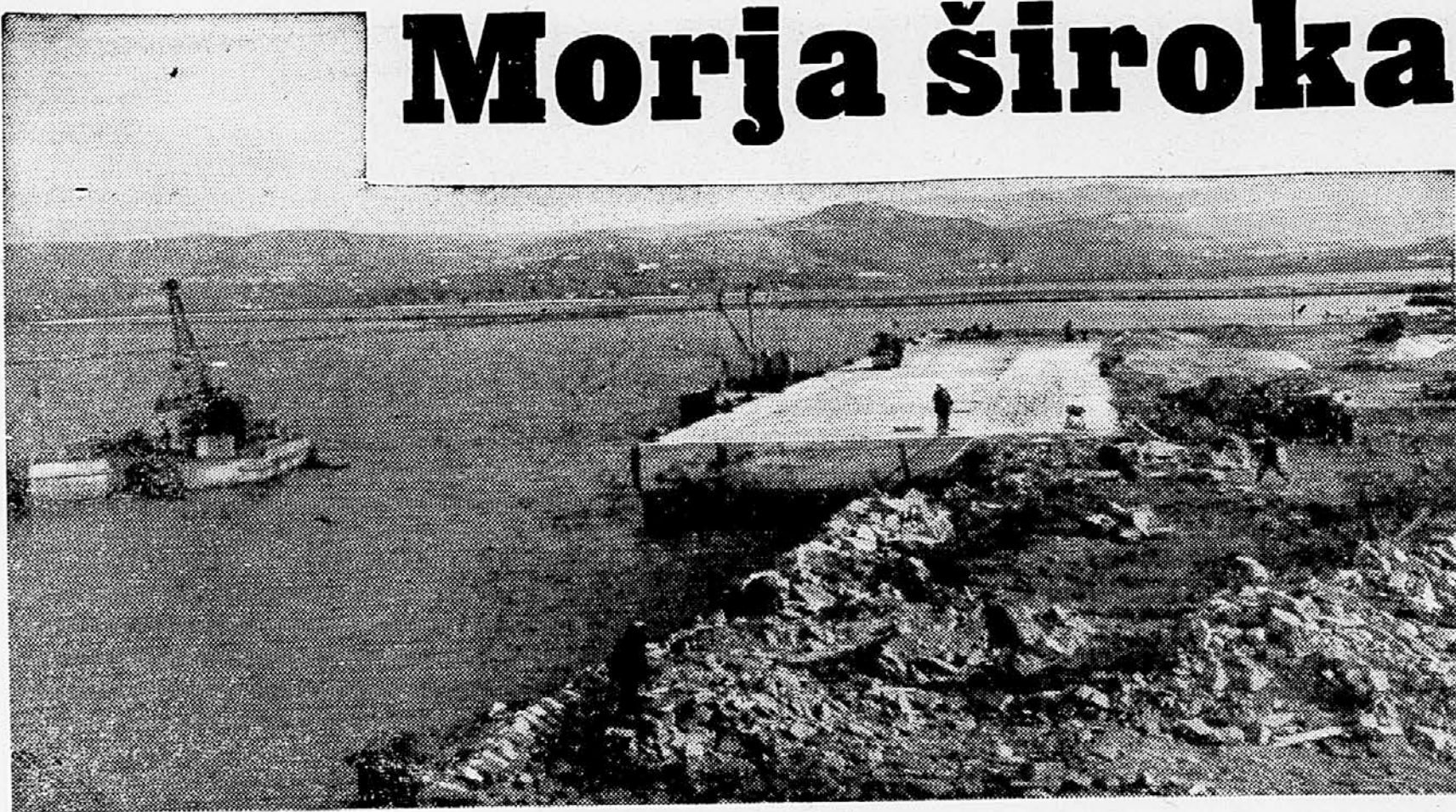
Se naprej proti severu preseneča pot-
nika več deset milijonov ostrig in jedlini-
skoljk v Limskem kanalu, ki je podoben
kakšnemu severnjakemu fjordu. To so —
pravijo — najboljšje ostrige v Evropi. Svo-
jim gostiteljem prinašajo takšne dohodke
kakršnih ne morejo ustvariti niti doloceni
industrijski kolektivi. Od tu odnese potnik
enega izmed najlepših spominov na mor-
ske naravne lepote: tu se zajeda morje kot
reka celih dvajset kilometrov v istrsko
kopno.

Se prej, preden zapusti potnik nrv
del Istre, se sreča z Motovunom, ki se je
ustoličil na enem izmed višjih hribov kot
kamnit gospodar razsežnih plodnih dolin.
Toda to je mrtvo mesto, ki išče nove pre-
bivalce in izbira samo tiste, ki so mu po-
trebni. Drugim ne dovolji, da bi se vselili.
Pod njim teče Mirna, njene vode bežijo
proti morju. Za dolino Mirne so pa že
vzpetine, strmine. Za ostrim zavojem se
razgane razgled na morje, v plitvinah
zajezena morskova voda v nekaj bazenih. To
so piranske soline... Slovensko Primorje.
Preden prispe potnik od Reke do Dra-
gonje, se navadno sreča z desetimi zel-
nimih stvar.
trajnem spominu in zaradi katerih se mar-
skido pogosteje vrača v te kraje. Nikoli
mu ne zbledi v spominu podoba največje-
ga jugoslovanskega polotoka, čigar srce —
Pulj — je na najjužnejšem koncu Istre.

PULJ — SRCE TELESA ISTRSKEGA POLOTOKA SE RAZVIJA V MODERNO MESTO IN TURISTIČNO SREDIŠČE (Foto: Stipe Petrič)

Morja široka cesta odprta tudi Kopru

NOVA KOPRSKA LUKA

Danes, ko je prvih 135 m operativne obale v novi tovarni luki v Kopru pripravljene, da pristane ob njej prva čezoceanska, ko menda ni koprska, ki se v razgovoru z znancom ne bi vsaj enkrat na dan spomnil luke in njene bližnje okolice, ko bo morje že požrla ob obali še ne dolgo tega nakopičene gore materiala in je ostalo od vsega tega le 135 m ravne črte s široko lusk ploščadjo, se človek nehote vpraša: mar res ni minilo več kot poltrideset let od tedaj, ko so se povsod tu, ob severni, malo znani obali Kopra drevne hiše odmaknjenosti sotele v jarki svetlobi in je le povratek čamelega ribiča ali vršič otrok kdaj pa kdaj vnesel nemi v to zasajeno tišino?

Zdi se, kot da se je vse to začelo že zdavnaj prej.

Cisto zgubljeni so bili v vodni prostornosti prvi piloti, ki so jih delavci Vodne skupnosti Koper ob Klavnic 7. junija lani zabili v plitko morisko dno v smeri, koder na bi tekli.

NASIP DO ANKARANA

Vrata pilotov se je že močno pomaknila, v morje in že so se kazali prvi obrisi nasipa, ko smo 6. julija v piranski ladjedelnici splovili sesalni bager »Peter Klepec«, ki je teden dni pozneje v Kopru že začel poskusno obratovati.

Konec julija so prišle mladinske brigade in nasip se je vidno daljšal. Septembra je delal »Klepec« ž s polno paro in zadnjega oktobra so na nasipu na ankaranski strani zapletale zastave: Blatna draga je bila odrezana od morja.

Vse to so bili razburilivi dogodki, ki so danes že zgodovina.

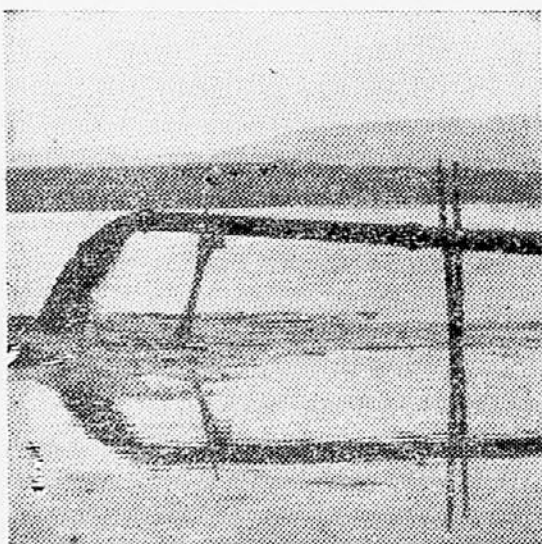
Medtem se je razgibalo življenje tudi

NA GRADBISCU OPERATIVNE OBAL

Plovni grabelj je pomagal tik ob obali, kamor občutljivi »Klepec« ni mogel, iz opazev pa so na obali drug za drugim lezli težki betonski prečki. V hudi burji so 29. januarja letos začeli betonirati prvi podvodni stebel in v dveh dneh je radovedno pokukal na dan. Za njim drugi, tretji...

Repot strojev ni več ponehal. Med enakomerno nabijanje Klepčevih strojev, ki je neumorno šlo po morskem dnu in »poslal« pol milijona kubikov blata onstran nasipa, se je mešal hrup drobilcev kamna, betonskih mešalcev in kamionov, ki so nenehno privlačili material: jalovino iz sečoveljskega rudnika, kamen iz semedelskega kamnoloma, ruševine in zemljo s koprskih stanovanjskih gradbišč.

Dajmo beščeno nekaterim številkam. Plovni grabelj je izkopal okrog 10.000 m³ kamna, skal in blata, za podvodne stebre je bilo porabljenih 2200 m³ podvodnega betona,

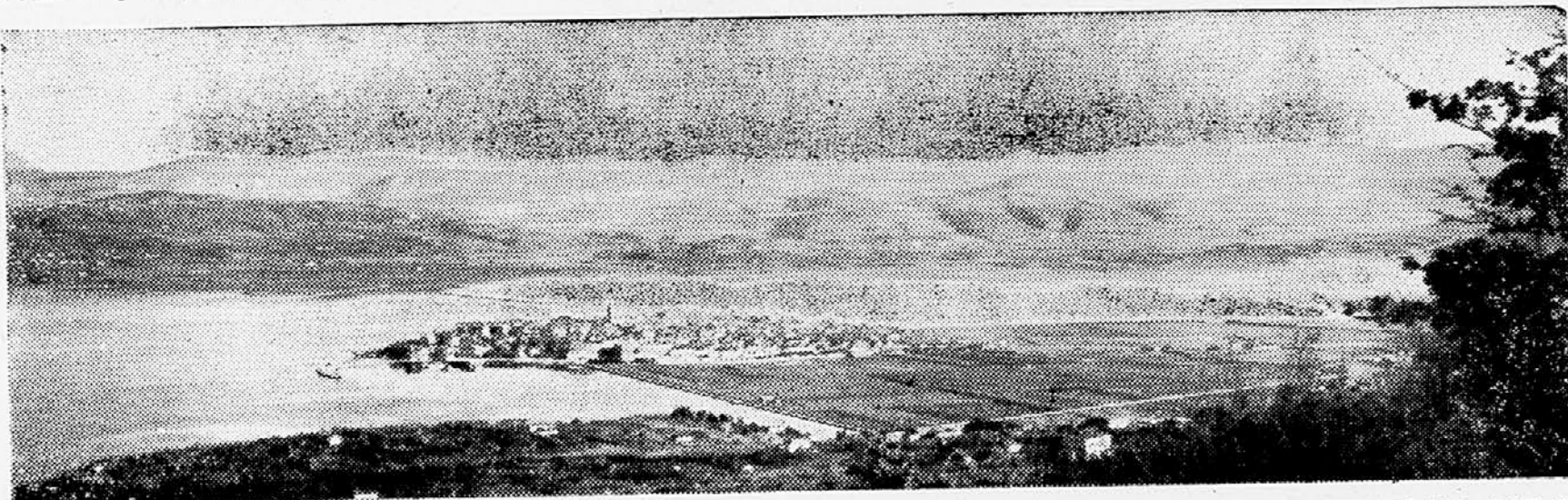
»PETER KLEPEC« NA DELU; ZASIPANJE
BLATNE DRAGE V KOPRU

med temi stebri so nasuli nad 11.000 m³ kamnatega nasipa. V 104 betonske prečke je šlo samo betonskega železa za 200 ton. Vsa zgornja betonska konstrukcija lusk ploščadi pa je zahtevala 1200 m³ betona.

Ob tem je nemogoče molčati o ljudeh, ki so izdelali načrte in jih uresničili. Za vse so bila to nova dela, ki so terjala domiselnost, spretnosti in tudi tveganja. Zopet se je izkazala resnica, ki smo ji priča

že vsa ta leta po osvoboditvi, resnica namreč, da svobodni človek, ki ve, za kaj dela, ne pozna ovir, ki jih ne bi mogel uspešno premagati. Njim vsem, projektantom, organizatorjem in izvajalcem, to je kolektivu Vodne skupnosti, prav slehernemu njenemu

delavcu, gre naša topila zahvala, da se je morja široka cesta odprla tudi Kopru; mestu, ki se s tem dejanjem trga iz provincialne majhnosti in stolpa, mlado in močno, pogumno na pot, ki mu daje vsedravnino, celo mednarodni pomen.

POGLED NA KOPER IN BLATNO DRAGO Z MARKOVEGA HRIBA. LEPO JE VIDETI, ZA KOLIKO SE BO SKRAJŠALA POT V ANKARAN, KO BO ČEZ NASIP PELJALA CESTA, KI GRE SEDAJ OKROG DRAGE. NA IZSUŠENI BLATNI DRAGI BODO CVETELE VRTNICE IN DISAVNICE, KI BODO DAJALE SUROVINO TOVARNI MILA IN KOZMETIČNIH IZDELKOV »JADRANKA« V PIRANU.

Prav v tem je veliki pomen teh del. Nova koprška luka bo razbremenila že preobremenjeno reško luko, posebno glede na les, ki terja veliko skladišnega prostora. Tako bo Koper pomagal skupnosti varčevati devize, ki jih moramo plačevati na Reki tujim ladjam za dneve čakanja, pa še sam bo služil devize. Saj ne bo šel čez en veliki del izvoza le iz Slovenije in Hrvaške, temveč tudi iz Avstrije, Madžarske, Nemčije in Češkoslovaške. Te države kažejo veliko zanimanja za bližjo pot, ki bo sedaj peljala v širni svet tudi čez Koper.

Kljub obsežnosti naštetih del pa je to le korak

PRVI ODLOČNI KORAK

na poti k nadaljnjim ciljem. Že zgrajena obala omogoča letni promet okrog 120.000 ton, načrti pa gredo za 400.000 tonami. Zato govorimo o 400 m operativne obale, o valolomu in valobranu, o industrijskih tirih, v katere se bo tu razcepila železnica Kozina-Koper, o skladiščih in mnogih drugih »dobjanjarijah«, kot so kanalizacija, elektrifikacija, ureditev cest, napeljava vo-

POSEBNO TEŽKO IN ODGOVORNO DELO STA IMELI SKUPINI, KI STA BETONIRALI PODVODNE STEBRE. PRI TEM DELU SO OPRAVILI NAJTEŽJE NALOGE POTARLJACI IVICA JURIC, IVAN GASPERINI IN VLADO ANTULOVIC. NA SLIKI: IVICA JURIC SREDI SVOJIH SODELAVCEV.

dovoda in podobno na novem luškem področju.

Danes, ko navdajajo ne samo nas Slovence, ampak vse jugoslovanske narode ponos in najlepši upi, ni potrebno podrobneje govoriti o tem. Naj nam bo dovoljeno, pustiti za kratek hip skrb, ki jih seveda ne manjka, in izreči trdno upanje, da bo koprška luka — ta mladica med našimi jadranskimi lukami — v nadaljnji izgradnji deležna še večje podpore naše državne skupnosti. Brez te podpore velikega dela ne bi bilo mogoče začeti, brez njega ni mogoče uspešno nadaljevati. Tako se tudi tu, na naši najzahodnejši meji, kaže, kaj zmorejo »preprosti« delovni ljudje, če stojijo za njimi socialistična domovina. Kaj bi je brez nje!

Tekst in foto: FRENK MELE

Vprašanja, ki jih je postavilo uredništvo »Slov. poročevalca« posadkam ladij Splošne plošbe Piran, so dohitela naše pomorščake na morju, od koder so nam odgovorili z radiogrami. Na dan, ko so posadke odgovarjale, je bila ladija »Bihac« v Splitu, »Zelengora« na poti po Rdečem morju, »Roga« je plul po kanalu La Manche, ladija »Pohorje« je spustila sidro v Biskajskem zalivu, »Gorica« pa je rezala valove ob portugalski obali.

Ko boste brali odgovore pomorščakov, bo plul »Bihac« že po Sueskem prekopu v smeri proti Perzijskemu zalivu, »Zelengora« bo rezala valove širnega Atlantika v smeri proti Severni Ameriki, »Roga« bo privezan v pristanišču Rotterdam, »Pohorje« bo še vedno v Biskajskem zalivu, »Gorica« pa bo najbližje nam, v Porto Maghera pri Benetkah.

Naši pomorščaki bodo torej na naš skupni praznik daleč na morju, v duhu pa bodo z nami in mi z njimi, ko bomo prebirali njihove odgovore v telegrafskem slogu.

Na prvo vprašanje: »Kako gledate na razvoj trgovske mornarice in posebej podjetja, v katerem delate? Kakšne predloge in želje imate glede tega?«, so z ladije »Pohorje« odgovorili naslednje:

»Gleda razvoja jugoslovanske trgovske mornarice ugotavljamo, da smo dosegli vidne uspehe tako glede povečanja BRT ladij kakor tudi pri zamenjavi starih plovilnih objektov z mlajšimi in novimi. — Stop. Žal to povečanje še ni v sorazmerju z razširitvijo drugih industrij v naši deželi. — Stop. Naše želje: da se tempo razvoja pospeši z novogradnjo modernih in donosnih plovilnih enot, sorazmerno s povečanjem industrijske dejavnosti tako v naši domovini kakor tudi v trgovskih mornaricah tujih dežel. — Stop. — Naše podjetje se je hitro razvilo, le da bi čimprej zamenjali še zadnji dve zastareli ladiji z novimi in da bi se ladjedelnica v Piranu čimprej usposobila ter dobila sredstva za gradnjo manjših ladij, vsekakor pa ladij podjetja. — Stop.«

Posadka »Zelengore« odgovarja: »Razvoj trgovske mornarice je glede na naše možnosti prepočasen. — Stop. — V podjetju izvajati maksimalno varčevanje in graditi nove ladije. — Stop. — Sedaj, ko so cene nizke, kupovati delno amortizirane ladije dobre kakovosti. — Stop. — Odpraviti previsoke propagandne stroške v podjetju. — Stop.«

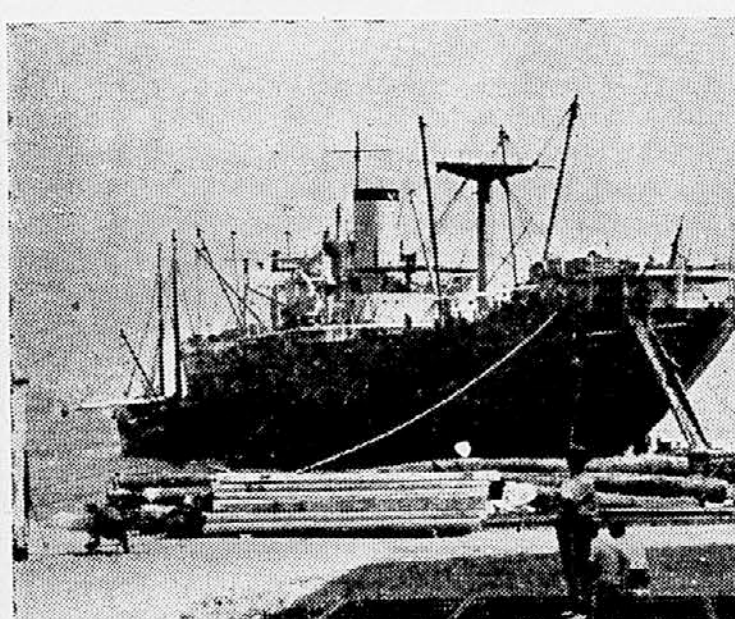
Posadka »Roga« pravi: »Pred decentralizacijo »Jugolije« so bili številni pomorščaki zaposleni v drugih strokah. — Stop. — Po decentralizaciji težijo na novo osnovana podjetja po čim hitrejšem razvoju. — Stop. — Splošna plovba je na dobri razvojni poti in upamo, da se bo ob sodelovanju in razumevanju ostalih gospodarskih organizacij razvila v močno ladijsko podjetje. — Stop.«

Posadka »Gorice«: »Jugoslovanska trgovska mornarica se v zadnjem času dobro razvija, vendar po našem mnenju še vedno ne zadošča potrebam, kar velja tudi za naše podjetje. — Stop. — Naša želja: čimveč novih ekonomičnih ladij. — Stop.«

delovne dobe oziroma podaljšanje dopustov. — Stop. — Preveliko število pomorščakov ne dočaka starostne pokojnine, ker prej zbolijo. — Stop. — Kolektiv »Pohorje«. — Stop.«

Na »Zelengori«: »Izboljšati pogoje za posadke na ladjah in urediti ostale pogoje za življenje. — Stop. — Nabaviti stroje za pranje perila in boljše radijske aparate, da bi bili stalno v zvezi z domovino. — Stop. — Organizirati zdravstveno službo na ladjah. — Stop. — Zobar naj bi obiskoval ladije v domačih lukah, ali napravil po eno potovanje v vsako ladijo, da bi mogli popravljati zobe med potovanjem. — Stop. — Od pomorščakov drugih držav se razlikujemo po tem, da imamo boljše organizirano socialno zavarovanje in stalno zaposlitev na ladjah. — Stop. — Pomorščakom bi bilo treba znižati delovno dobo in določiti, do katerega leta starosti traja zaposlitev na ladjah. — Stop. — Kolektiv »Zelengora«. — Stop.«

Na »Roga«: »V svetu opazamo mnogo privezanih ladij v lukah in nezaposlenih pomorščakov zaradi krize. — Stop. — Pri nas pa nasprotno narašča število izkoriščenih ladij in možnost zaposlitve. — Stop. — Naše socialno skrbstvo je vzorno urejeno in ga lahko primerjamo s tistim, v skandinavskih deželah, ki je priznано najboljše urejeno. — Stop. — Lep pozdrav z »Roga«. — Stop.«

LADIJA »POHORJE« NA MANJSEM POPRAVILU V PIRANSKI LADJEDELNICI

ASISTENT STROJA NA LADJI »BIHAC« SLAVKO POGAČAR JE NAJSREČNEŠI TAKRAT, KO LAHKO PO DOLGEM CASU PREŽIVI NEKAJ KRATKIH DNI DOMA, PRI SVOJI DVELETNI HČERKICI. SLOVO JE VEDNO TEŽKO

Na »Gorici«: »Glede dela in življenja naših pomorščakov lahko rečemo, da smo v boljšem položaju kakor drugi, v nekaterih stvareh pa tudi nekoliko na slabšem. — Stop. — Mnogo smo, da so naši zakoni za primer bolezni in glede skrbi za starost najboljši. — Stop. — Pozdravljamo, posadka »Gorice«. — Stop.«

Z ladije »Bihac« je poslal pozdrave našim bralcem tudi Slavko Pogačar, po rodu iz Smolne vasi pri Novem mestu. Konča je pomorsko srednjo šolo v Piranu in je sedaj asistent stroja na omenjeni ladiji. Ima ženo in dveletno hčerko, s katero se mnogo ukvarja, kadarkoli ni na morju.

V svojem pismu pravi, da bi bilo preveč naštevati, kaj je vse plul. Začetek letošnjega novega leta je pričakal v Egiptu, v luki Port Said, nato pa ga je »morja široka cesta« popeljala v luke Cipra, Grčije, Italije, držav Severne Evrope, Amerike in Afrike.

Potujoč mornar doživi v svetu marsikaj. Vsek pomorščak, ki se po dolgi plošbi ustavi v luki, si želi stopiti na suha in trdna tla. Zato je dobro zapomni kraj, kjer tega ne more storiti, kot je bil primer v luki S. Pedro de Macoris v dominikanski republiki na otoku Hispaniola. Tam so našo ladijo zastražili. Drugi pa je bilo v Poljski, kjer so bile vse ladije zastražene, samo naša ne. Na svojih potovanjih je naš rojak »Anđo« videl, med drugim tudi zalostni konec tistih, ki je v slabem vremenu zavozila na podvodne črte in se prelomila na dvoje, si ogledal svetovni razstav v Bruslju zanimivosti, velemost itd.

Res, mnogo je videl, vsakomur izmed nas pa bo razumljivo, kako vesel je vsak pomorščak, ko po dolgem času zopet preživi kratek čas v krogu svoje družine.

NI SI TEŽKO ZAMISLITI SALESKE DOLINE TAKE, KOT JE BILA NEKOČ. SLEDIVI PRETEKLOSTI SO SE POVSOD VIDNI. STARO VELENJE, SO-STANJE... BLATNE CESTE MED NJIMA... VELENJSKI GRAD, MALO DLJE NA SEVER SALEK... Vendar odnos do starin ni v vseh primerih enak. Medtem ko staro Velenje počasi, a vendar, očitno odmira, se Velenjski grad vedno bolj oplešuje in spreminja v lepo urejeno turistično zanimivost. Ze samo priložnostni obiskovalec Saleske doline (veliko mu res ni treba obračati glave in odpirati oči) opazi, da ljudje ne morejo imeti preveč časa in skrbi za ostanke preteklosti, ker jih novosti preveč zaposlujejo.

Sprehod po novem Velenju

Od jezera do »terčkov«

Poglejmo samo Pako! To je rečica, zdaj to je vreme deževno. Drugače je le velik potok. Včasih je potuhnjeno ovinkarila mimo Velenja proti Sošanju in naprej. Kar je prišel njen čas, se je razdivjalo pomala iz struge in ni spoštovala več ne sedelanih njiv ne mostov. Pridne roke so spremenile njeno usodo. Zravnale in pogloble so ji strugo in jo uklenile s kamnitimi vezni. Res, ne še vsi. Zaenkrat je »izsolana« le pri Velenju. Kmalu pa bo tok Pako urejen vse do Smartnega, kjer se njen življenjski konča v Savinji.

Koliko in kakšne vrste novic je že vse ponesla v svet! Kdo bi vse preštel! Ze samo mesto pred in med vojno vihar. Poznala je življenje kmetov in rudarjev, videla krvavo borbo za obstoj domačega življa, poslušala svobodne pesmi, poznala Kajuh... Pako ni razumela vsega, mi pa razumemo in prav je in čas, da ocenimo, kaj vse so med vojno trpljenje in žrtve in prizadevanja v miru prinesla Saleski dolini. Samo, bomo skromni. Spregovorili bomo le o Novem Velenju — delavskem naselju bodočnosti.

TUKAJ JE HRVATSKA, TAM PA SLOVENIJA. MED ENO IN DRUGO REPUBLIKO TEČE REČICA BREGANA. TODA Vendar tukaj ni meje. ODPRAVILI SO JO LJUDJE, KI ZIVE NA ENEM IN DRUGEM REČNEM BREGU. TO ČLOVEK ZELO HITRO OBCUTI, KO OBIŠČE BREGANO, OBREŽJE IN VELIKO DOLINO, KRAJE KI SE DOTIKAJO NA MEJI DVEH REPUBLIK.

Jezik tukaj ni ne hrvatski in ne slovenski. Je mešanca enega in drugega. Otroci iz slovenskih vasi Obrežja, Breganskega sela, Nove vasi in Jesenic hodijo v šolo tudi v Bregano na hrvaški strani. Kmetje iz Bregane in okolških vasi pa radi obiskujejo sosede na drugi strani reke Bregane in jim pomagajo. Če je pa kje kaka zabava — na tej ali oni strani — se je udeležijo oboji — s te in one strani. Tukaj sta zbrisali mejo dve

ko pa skrbijo tudi za popravilo vaških cest. Ustrezljivi vodja krajevnega urada se pa ni zadržal samo pri pohvalah. — Nikar pa ne mislite, da gre zmeraj vse tako zlahka. Se veliko moramo storiti. V nekaterih vaseh povzroča še zmeraj težave voda, torej je treba zgraditi cisterne in vodnjake; sezidati moramo tudi nove šole in stanovanjske hiše za učitelje. Dela je še dovolj, vendar pa ni tako velikih

je. Človek bi dejal, da je to isto naselje, samo da teče po njegovi sredi ukočena hribovska reka. V Obrežju imajo nad osrednjo cesto neonske luči, nekaj lepo urejenih lokalov in tam je kaži-pot proti Veliki dolini, kraju, ki je oddaljen 2 km od Obrežja in kjer imajo krajevni urad. Po dobri, toda strmi in okljukasti cesti sem prispel v Veliko dolino, kjer sem spoznal tamkajšnjega vodjo krajevnega urada Draža Kolarja. — Kaj naj vam povem o tem kraju, — je dejal. — Vsega skupaj nas je 2345 prebivalcev, morabit kateri več ali manj, če je ta teden kdo umrl ali pa se rodil. Na območju našega krajevnega urada je 15 vasi; smo precej razmetani in to takole malo otežkoča delo.

Hito sem zvedel za največje uspehe ljudi tega kraja: pred vojno ni bila elektrificirana niti ena vas, sedaj pa ima elektriko deset vasi. Veliko kmečkih hiš ima radijske aparate. Sedaj si

bilo posebno dobro v šolstvu. Naši šolarji obiskujejo šolo v Bregani, čeprav jim tudi tam primanjkuje šolskega prostora. Zanimivo je, da naši ljudje prav radi obiskujejo Ljudsko univerzo v Bregani, kjer imajo zanimiva predavanja in ki se — kar je posebno pohvalno — vzdržuje iz svojih denarnih sredstev. To je v glavnem vse, kar mi je povedal mladi vodja krajevnega urada iz Velike doline. Dejal mi je še, naj se ob kakoli priložnosti še prikažem v njegovem kraju.

— Tedaj bo morda več novega... Verjetno je mislil na elektrifikacijo tistih vasi, v katerih še zmeraj gorijo petrolejke, verjetno pa tudi na novo šolo, ki jo mislijo sezidati v Veliki dolini.

S tem je bil obisk v krajih ob meji, ki je ni, končan. Na mostu čez Bregano sem srečal skupino kmetov, ki so se živahno pogo-

»Tukaj ni meje«

prizadevajo za elektrifikacijo drugih vasi v tem kraju. Novo transformatorsko postajo so že postavili in tudi drogovci že stojijo ter čakajo, da bodo med njimi napeli žico.

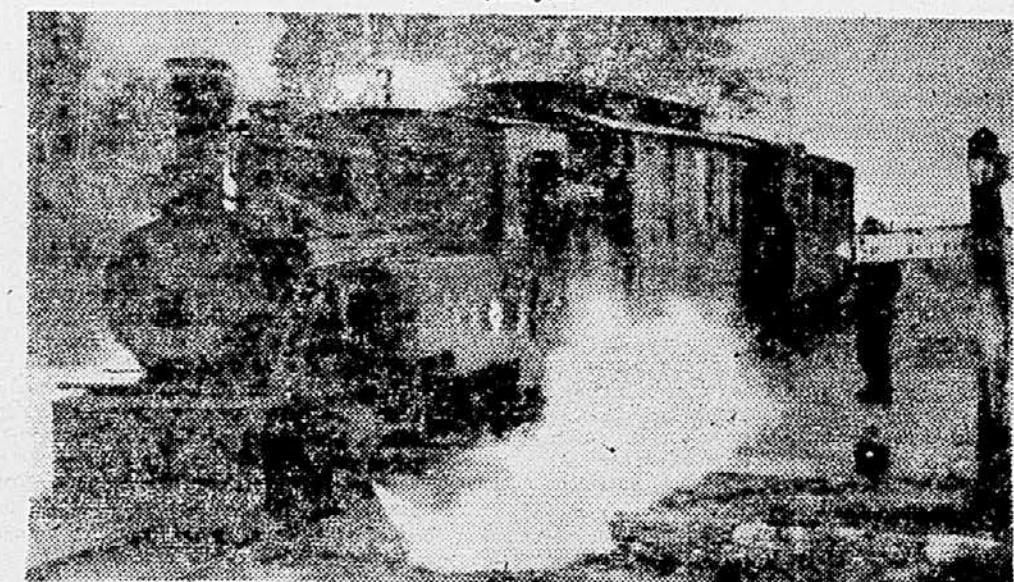
— Največja problema sta voda in šola, — je nadaljeval tovariš Kolar. — Po vaseh je treba zgraditi cisterne in vodnjake, primanjkuje nam pa tudi šolskih zgradb. Otroci hodijo v šolo v Obrežje; tam je namreč naša edina šola. Imamo tudi nekaj dijakov gimnazijcev; nekateri se šolajo v Brežicah, nekateri pa celo v Zagrebu.

— Družabno življenje živi v glavnem v kulturno-prosvetnem društvu »Slavček«, ki ga uspešno vodi pošttravalni šolski ravnatelj Franc Smrdelj. Imajo folklorno sekcijo in pevski zbor Edina »Industrija« na območju našega krajevnega urada je gostinsko podjetje v Mokricah, slikovitem srednjeveškem dvorcu, ki je priljubljena izletna točka Zagrebčanov. Knjige in časopisi se ne uveljavljajo povsprelahko; šolske knjižnice se prslužujejo v glavnem dijaki.

— Omenite tudi to, da sodelujemo s krajevnim uradom Bregani. Morda bi moglo biti sodelovanje nekoliko boljše, zlasti glede vključevanja dela pri urejanju nekaterih skupnih zadev. Dosedanje sodelovanje je

varjali: menili so se o dežju, o cenah vina in nakupu nove sejalnice. Iz bližnje tovarne pohitva in lesne galanterije so prihajali delavci. Nekateri so šli čez most, drugi so pa ostali v Bregani; nekaj jih je pa čakalo na znanega »samoborec«, vlak, ki jih je čez deset minut odpeljal proti domov...

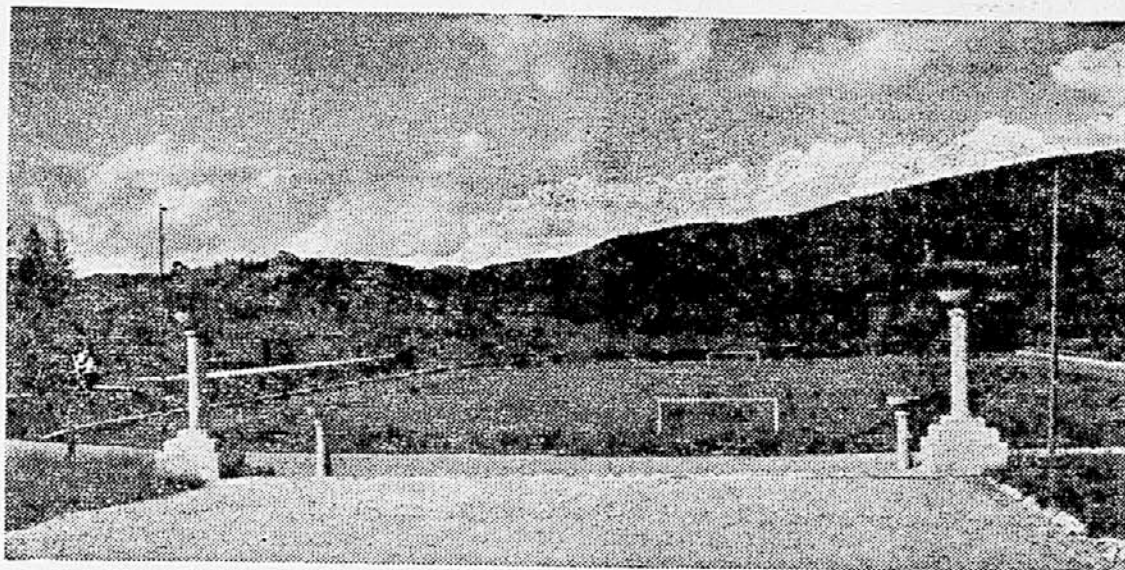
Gerhard Ledić

BREGANA IMA STALNO ŽELEZNISKO ZVEZO Z ZAGREBOM. TO JE POPULARNI »SAMOBOREC«, KI VOZI PO OZKEM TIRU 20 KM NA URO

ZGORAJ: TAKO JE NASELJE »ENOJČKOV«. LE KDO BI SI NE ZEDEL PREBIVATI V NJEM? SPODAJ: VELENJSKI SPORTNI STADION, RUDARJEM ZA ODDIH

Srce Velenja bñje globoko pod zemljo kjer stotine rudarjev dan na dan rije v debele sloje dragocene rudnine, ki daje toploto in moč. Delo v rovih je naporno. Vroče je. Voda vdira z vseh strani in se zbira na dnu, da sega blato čez gležnje. Zrak je vse prej kot osvežujoč. »Umazano delo,« pravijo rudarji sami. Ko jih jeklene vrvi potegnemo na dan, dobi zanje zelenje in barvna pestrost še vse močnejši in drugačen pomen, kot za nas, ki poznamo dan od jutra do večera. Za rudarja je prihod iz rudnika, kakor bi naenkrat vstopil v sveže in mlado jutro.

Delavska naselja so bila včasih črna in umazana. Včasih... Novo Velenje je čisto in belo in polno zelenja. Se malo ni majhno ali stisnjeno na kup. Svež zrak, veliko svežega zraka je rudarju kakor bel kruh! Naselje je kar precej razsežno, čeprav se zdaleč ni dograjeno. Radovedni obiskovalec si mora vzeti doberšen del časa za sprehod od začetka do kraja.

Kje se pravzaprav začne? Najprijetneje je vsekakor pri jezeru. Tudi zanj bi lahko rekli, da je »v stilu«. Novo je namreč in na prste lahko preštejemo leta, ko je potok napolnil globel, ki se je ugreznila zaradi podzemeljskih del v rudniku in — jezero je bilo tukaj. V poletnih dnevih in večerih je tu središče športnega in družabnega življenja velenjskega okoliša. Lepo urejeno kopališče, prostor za ples, restavracija (še najbolj podobna planinskemu domu nekje globoko v alpski dolini), športna igrišča... Čeprav vse to ni zrastle samo zaradi jezera, drži, da brez njega se zdaleč ne bi bilo tako privlačno. Nekaj korakov od vode se v gostem smrečju skriva prijetno majhno gledališče amfiteatralne oblike — letni kino.

Asfaltirana cesta se počasi vzpne v kratek klanec. Športni in letoviški del Novega Velenja ostaja zadaj v svojem zatíšju. V gostem drevju na obeh straneh ceste je vse mirno in tiho. Ne! Ozke stezice zapuščajo cestišče in vodijo k pravemu skritemu otočku. Poln je raznih naprav za igro in razvedrilo. Vse je tako majhno, da ne more biti dvoma, komu so namenjene. Ha, človek bi najraje spet postal paglavec.

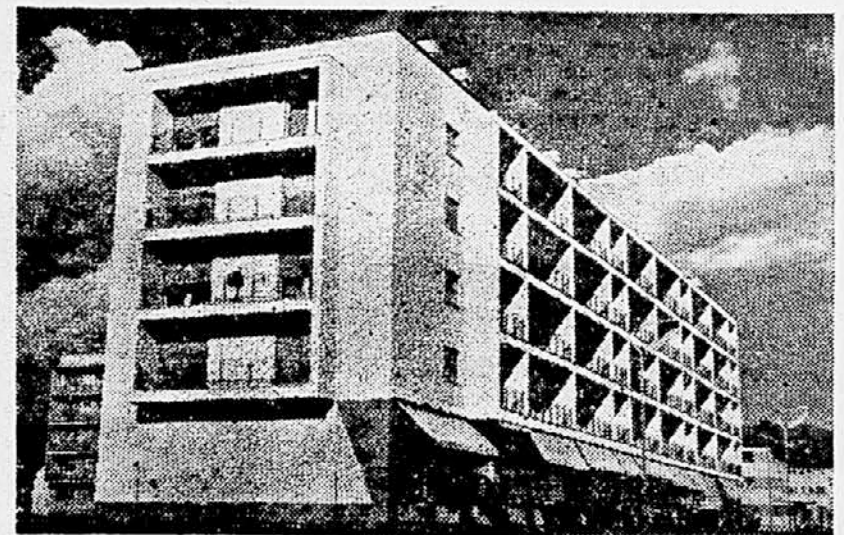
Cesta se naenkrat vzpne na planoto, ki je vsa preprežena z vijugastimi potmi. Prostor je komaj za osebni avto. Pošteno povedano, tukaj se šele pravi začne strnjeno naselje. Težko je povedati število majhnih hišic, ki so v enakomernih razdaljah razporejene na otočkih med potmi.

Podobno so si kot dva dni stari piščanci, vendar dajejo vtis pestrosti, ker so smotno razporejene. Kjer ni poti ali hiše, je lepo raščena trava. Ne manjka okrasnih dreves, ki so zaenkrat še majhna. Nič ne de! Saj ne bo čez leto dni že konec sveta. Vse skupaj je najbolj podobno letoviškemu naselju. Domačini, ki se še najbolj spoznajo na tone in številke, vam bodo takoj pojasnili: — To je najstarejši del Novega Velenja ali uradno Stanetova cesta. Hišice? Da, to so »enojčki«.

Ne kaže drugače. V Velenju se je treba takoj prilagoditi svojevrstnemu izrazoslovju, ki označuje hiše, hišice in bloke le z »enojček«, »šestorček«, »petindvajsetorček«, »stirindvajsetorček« in podobno. Saj ste razumeli? »Enojček« je enostanovanjska hiša.

Malo dlje je neobičajno urejen prostor: sveže prekopane njivice in množica prepletajočih se poplesanih stezic. Kratko razmišljanje mora povedati, da bo tu bodoči park, ki bo najlepši v... skratka, zelo lep. Malo je treba razdražiti fantazijo in vizija parka je tu. Ze sedaj mu je treba priznati, da bo prijetno dopolnjeval naselje in se skoraj neopazno zlivaj z nasadi med velikimi bloki, ki stoje onkraj njega proti vzhodu. Razporejeni so ob široki ravni cesti in na prvi pogled se zdi, da bo to glavna cesta bodočega mesta, ki bo morala dati stredo petnajstim tisočem prebivalcem. Urbanistični načrt namreč predvideva zaenkrat tako veliko število novih Velenčanov. Seveda bi se naseljevali postopoma. Gradnja novega mesta ni postavljena v zrak. Tudi število prebivalcev ne. Vse je tesno zvezano s predvideno proizvodnjo velenjskega rudnika, ki naj bi že čez nekaj let dajal 3 milijone ton lignita letno. Kdaj? Okoli 1963. leta.

Po dolini je lep razgled na obe strani. Ob vznožju pobočja — tam, kjer se svetlika regulirana Pako, se dvigujejo na pol dograjeni bloki. Njihovo število nas kmalu prepriča, da smo se zmotili v prvotni sodbi o središču mesta. Center Novega Velenja bo na ravnicah ob Paki. Glavna cesta iz Celja na Koroško se ga bo izognila. Prav. Mesto naj živi v miru.

STANOVANJSKI BLOK Z MODERNIMI PRODAJALNAMI V PRITLICJU, Z NJIM SE PONAŠA NOVO VELENJE.

Prijazen domačin ugame namen radovednega razgledovanja in postopanja okoli nedograjeneh velikih blokov. Ze pojasnjuje:

— To bo dom kulture, to je rudniško upravno poslopje, tam, vidite... kaj že bo tam?... »

Tako pripoveduje in maha z roko vse-naokoli ter se ponosno nasmija. Preveč ne kaže odpirati ust od začudenja, ker to takoj zavede domačina v pretravnanje. Le hladnokrvno! Vendar, roko na srce, ne bi bilo treba boljše vodiča. Pripovedovanje je nazorno, slikovito. Res, nobena stvar ni šla v pozabo. Prebivalci bodo imeli prav vse, kar potrebuje moderno urejeno mesto. Bivanje v njem bo užitek. Dvom se pa le oglasi:

— »Kako to,« pravi, »da kažete z roko nekam v zrak in govorite o nekem nebotičniku, ki naj bi menda čez dve leti stal na tem mestu? Zakaj ne drugje?« Domačina vprašanje ni zmedlo. Veselo je vedel povedati, da je novo naselje na papirjih že točno ločeno. Vsa dela tečejo po natančnem urbanističnem načrtu. Majhni popravki niso zaključeni, vendar v grobem se ne da nič več spremeniti. Sele sedaj lahko razumemo, zakaj vse naselje Novega Velenja zbujajo vtis zaključene in popolne celote. Vsaka malenkost je na pravem mestu in skladna s celoto. Nedvomno je ta lastnost največja odlika nastajajočega mesta — meta rudarjev. Z vsi pravico mu dajemo aziv delavskega naselja bodočnosti.

Kdo bi si mislil, da bo kdaj mesto deavcev tako lepo, da si ga bo vredno ogledati. Sanje postajajo resnica. Prijetno je misliti, da le nobena žrtve in težka borba a delavske pravice ni bila zastoj. Ko čez leta prihajali v Novo Velenje — norda po letu 1963 — bodo po vsej verjetnosti hiše in bloki že imeli svoja imena. Verjetno bodo laže izgovorljiva, kot sedaj »ojčki« in »torčki«. Srečo!

Leo Trainik

P. KALENIC, VODJA KRAJEVNEGA URADA V BREGANI IN D. KOLAR, VODJA KRAJEVNEGA URADA V VELIKI DOLINI

narodnosti; lahko bi dejali, da človek ne ve, na kateri strani meje je, ker je meja samo administrativna.

Najprej sem obiskal Bregano. Slišati sem hotel, kaj je tam novo, kaj delajo in kaj bodo še napravili. Pravzaprav ni treba vprašati, kaj imajo novega. Zadoštuje sprehod skozi kraj, pa dobijo podoba o tem, kaj so si pridobili po vojni. Zrasla so cel nova naselja, moderne pridobitve, industrijski objekti, med katerimi je največji remontni zavod. Imajo čudovit dom kulture z eno najlepših kino dvoran v tem delu naše države, veliko delavsko-uslužbenko restavracijo, kulturna zabavišča, moderno tržnico, ambulantno, lekarno; še marsikaj bi lahko našeli, kar imajo in kar je potrebno za življenje prebivalcev tega kraja. Vredno je omeniti, da pred vojno v Bregani tega niso imeli. — Ni se spremenila samo Bregana, temveč so se spremenile tudi okoliške vasi na občinskem območju, — mi je pripovedoval kasnejši vodja krajevnega urada v Bregani Pavao Kalenić. — Vasi dobivajo električni tok, urejajo vodnjake, zidajo šole, veli-

težav, da jih ne bi mogli premagati...

— Kako sodelujete s sosedi na oni strani Bregane?

— Zelo dobro. Prijatelji smo. Vseeno je, kje živimo. To ste verjetno že opazili, ko ste hodili po našem kraju. Lejte, vasi na primer, ki spadajo pod krajevni urad Velika dolina, imajo precejšnje težave s šolstvom; imajo malo šol, zato pa obiskuje precej otrok iz Slovenije šolo v Bregani. Sodelovanje se kaže zlasti dobro v družabnem življenju; prebivalci iz Obrežja, Jesenic, Breganskega sela in od drugod so člani in prijatelji aerokluba, strelske družine, motodruštva in fotografskega kluba v Bregani...

Tovariš Pavao Kalenić me je seznanil tudi z nekaterimi statističnimi podatki krajev, ki spadajo pod njegov krajevni urad. Na tem območju živi okoli 5000 prebivalcev v 12 vaseh, imajo 4 osemletne šole in zavod za defektne, deluje 10 raznih kulturno-prosvetnih in športnih društev ter klubov Ljudske tehnike

Potem sem šel na drugo stran rečice Bregane. Asfaltna cesta pelje čez kamniti most v Obrež-

VILARJEVO PISMO IZ NEW YORKA

Naša domovina ni več Čehoslovakija

»Pravkar smo prekorčili ekvator. Čez dve uri boste zagledali na desni strani letala mesto Recife v Braziliji. Zračna črta od Pariza do Ria de Janeiro znaša 9240 kilometrov...«

Visoko nad tropskimi oblaki letimo proti zelenemu kontinentu. To je moja prva pot v Latinsko Ameriko. O mladi celini na južnem delu našega planeta sem doslej mnogo bral, zlasti v ekonomski literaturi. V Združenih narodih sem se srečeval z mnogimi predstavniki narodov, ki živijo na prostornostih pod ekvatorjem. Toda vse to mi ni ustvarilo prave podobe niti o deželi niti o njenih ljudeh.

Prvi stik z Brazilijo je presenečenje. »Zategnite pa kove na sedežih, prosim, ugasnite cigarete.« Edo je sedel poleg mene in se norčeval: »To je zato, da bodo lahko poslali tvoje kosti tvoji ženi in ne mojih, če se razbijemo med temile salamskimi vrhovi.« Podoba pod nami je bila fantastična: kot pajčolan so se ovijali oblaki okoli vulkanskih vrhov, ki strle kot ostre palice proti nebu. Toda pod nami je že Rio. To ni mesto, to je ocean: kolikor daleč seže oko iz letala, tako daleč se razprostira to veličansko in nedvomno najlepše mesto na svetu.

PRVI STIK Z BRAZILJO

Statistični urad Združenih narodov je izračunal, da znaša povprečni dohodek na prebivalca v Latinski Ameriki 275 dolarjev. Za Jugoslavijo so naračunali samo 210 dolarjev. Na prvi pogled sem videl, da v tem računu nekaj ni v redu. Brazilci niso najbogatejši — čeprav so največji — pa tudi ne najsiromašnejši v Latinski Ameriki. Na poti z letališča v mesto smo se vozili več kot pol ure skozi predmestje samih barak. Brazilci imenujejo to naselje »favela«.

Kdo so ti ljudje, ki stanujejo v favelah? sem spraševal radovedno in veselo, ker sem spet čutil pod seboj čvrsta tla. Delavci — je bil kratek odgovor domačina. Favela bi se lahko primerjala samo z barakami, kakršne ste lahko videli pred vojsko v Zeleni jami oziroma v Jagan Mali v Beogradu. Le nekaj desk, vse ostalo pa je pločevina razrezanih starih konserv. Tu ni nikakršne kanalizacije in nepotrebno je opozarjati na to, da se človek tam duši v tropski vročini in smradu.

Toda ob cesti sem videl gručo otrok, ki so igrali — jasno — nogomet. Med njimi so bili beli otroci pomešani s črnimi. »Ali v faveli stanujejo tudi beli?« sem spraševal radovedno spremljevalca. »Kaj pa ste mislili!« mi je odgovoril. Dežela mi je postala simpatičnejša. In ko sem kasneje videl večer na Copacabani bela dekleta v objemu crnih fantov, ko mi je univerzitetni profesor s ponosom razlagal svoj indijanski rod in ko sem vsepovedno gledal dravo in lepo prebivalstvo dežele, sem se zamislil nad svojo nesmiselnostjo rasne diskriminacije, ki sem jo srečeval na vsakem koraku na severnem kontinentu.

Zdrava in energična brazilska nacija — ki je rasno sestavljena iz belcev, Indijancev in črncev — je hrbenica nacionalnega ekonomskega razvoja.

»Toda to je vendar Peta avenija v New Yorku!« sem spomnil Primoža, ko sva se sprehajala v trgovski ulici mestnega središča. Ameriški avtomobili, v kinematografih pretežno ameriški filmi — čeprav imajo Brazilci mnogo dobrih svojih filmov — v izložbah ameriško blago, proizvedeno v Braziliji. Vpliv Severa je nedvomno velik. Toda ta vpliv ne prinaša samo žvečilnega gumija, ne samo avtomobilov in filma, ampak tudi ekonomski pritisk in izrabljanje.

»STROKOVNJAKOV IN KAPITAL POTREBUJEMO«

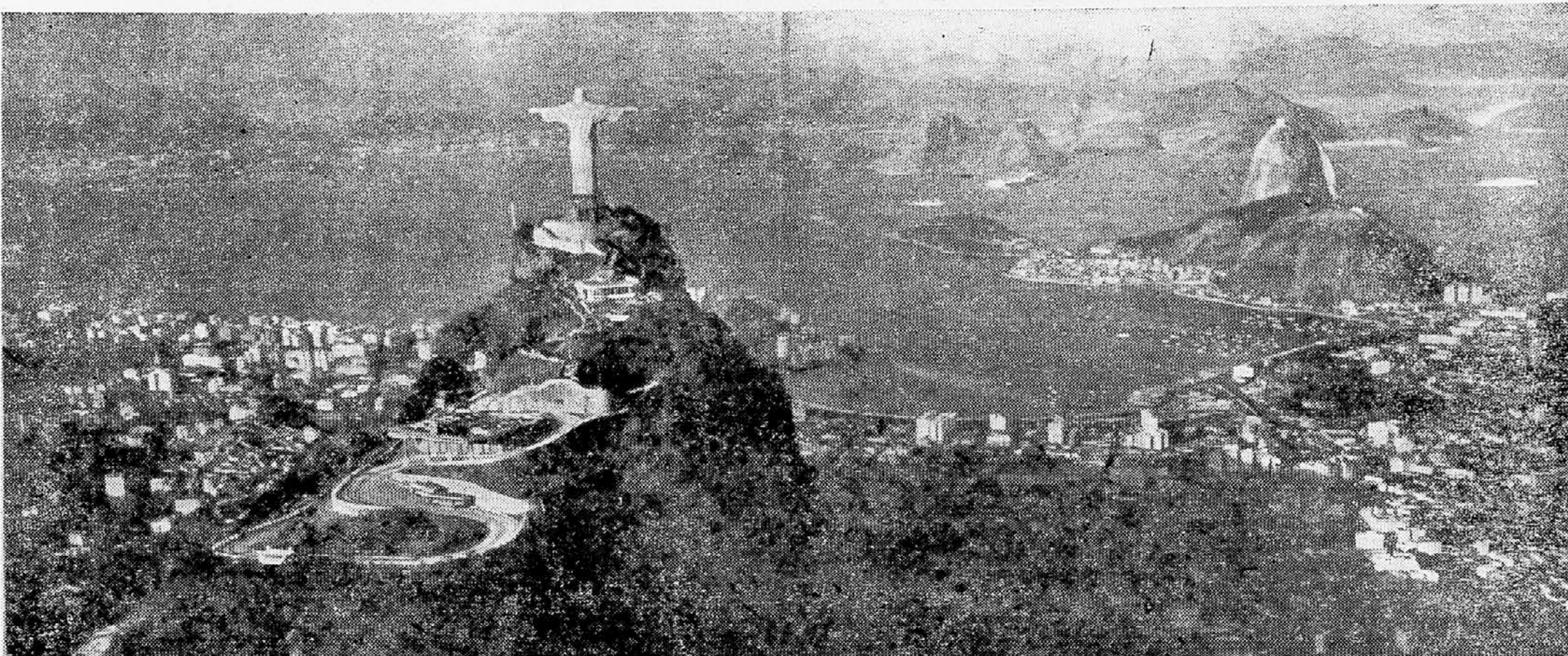
»Ne dajte nacionalnega monopola nad petrolejem. Čez nekaj trenutkov bodo stopili v prostore naše skupščine predstavniki Titove Jugoslavije. Vsi veste, kako neodvisna in ponosna je ta dežela. Zakaj? Zato, ker je nacionalizirala svoja naravna bogastva, zato, ker tujcem ni dovolila, da bi ji pili kri. Tisti trenutek, ko boste dovolili dostop tujemu zasebnemu kapitalu v našo mlado petrolejsko industrijo, bo konec naše neodvisnosti in gospodarskega napredka...« S temi besedami je pozdravil jugoslovansko parlamentarno delegacijo eden socialističnih poslancev v parlamentu državnice Sao Paulo.

Latinska Amerika napreduje danes naglo, toda vse prepočasi, da bi mogla dohiti velikega severnega sosedu. Strokovnjaki in Ekonomski komisiji Združenih narodov za Latinsko Ameriko so izračunali, da bi potrebovala Latinska Amerika ob sedanjem tempu gospodarskega razvoja 250 let, da bi dosegla polovico tedanjega per capita narodnega dohodka Severne Amerike ob pogoj, da se bo slednja tudi naprej razvijala tako hitro kot doslej.

Poglaviti problem Latinske Amerike je osvajanje svojega kontinenta. Aja della Torre je nekoč slikovito dejal, da v Latinski Ameriki človek hodi iz nove civilizacije v čedalje starejšo, če gre od obale v notranjost. V notranjosti Brazilije žive še vedno ljudje iz krajin, kamor celo vojska še ni prodrla. Brazilija je menda dvajsetkrat večja od Jugoslavije. Nikjer cest, nikjer železnic. Iz Rio de Janeira v Sao Paulo — kar pomeni samo malo večjo razdaljo kot od Ljubljane do Zagreba — smo se vozili z »brzovlakom« od devetih zvečer do desetih dopoldne drugega dne. Džip je v takih razmerah najvažnejši instrument za osvajanje bogate notranjosti. In Willys je postavil v neposredni okolici Sao Paula veličansko novo tovarno, ki proizvaja 5000 džipov mesečno. Veselje je gledati živopisne brazilske rase, ki delajo ob najmoder-

JUGOSLAVIJA, GLEDANA IZ LATINSKE AMERIKE

RIO DE JANEIRO, ZA SEDAJ SE GLAVNO MESTO BRAZILJE, DOKLER NE BO DO 1960 ZGRAJENA NOVA PRESTOLNICA BRASILIA — ZGORAJ BUENOS AIRES

nejših strojih z enako spretnostjo kot tradicionalne »industrijske nacije«.

Strokovnjakov in kapital potrebujemo! To sem slišal na vsakem koraku. Proizvode naše mlade industrije v deželah Latinske Amerike zelo cenijo, posebno v Urugvaj in Čilu. »Vaše strokovno znanje je za nas neizmerno več vredno kot pa vaši industrijski proizvodi. Nikar ne glejte na trgovino z Latinsko Ameriko z očmi devetnajstega stoletja. Ne kupujemo več tekstila in šivalnih strojev. Želimo se industrializirati. In industrializiramo se v izredno podobnih razmerah, v kakršnih ste se industrializirali vi. Zato je za nas vaše strokovno znanje in vaša industrijska oprema neprimerno bolj pomembna kot pa severnoameriška.« mi je razlagal eden izmed najvišjih gospodarskih funkcionarjev Brazilije.

KAPELICE IN NOGOMETNI STADIONI

Na Corcovadu nad Rio de Janeirom razprostira evharistični Kristus roke nad grešnim mestom. Pravijo, da se v pustnih dneh mož in žena poslovi za nekaj dni, hodita svojo pot — zakaj te dni je vsa dežela v prazničnem deliriju — in se potem zopet vrneeta drug k drugemu in zvesto hodita vsako nedeljo k maši. Latini so verni. Toda ne tako kot Evropejci. Bogu postavijo evharistični spomenik, sebi pa tuzemsko srečo.

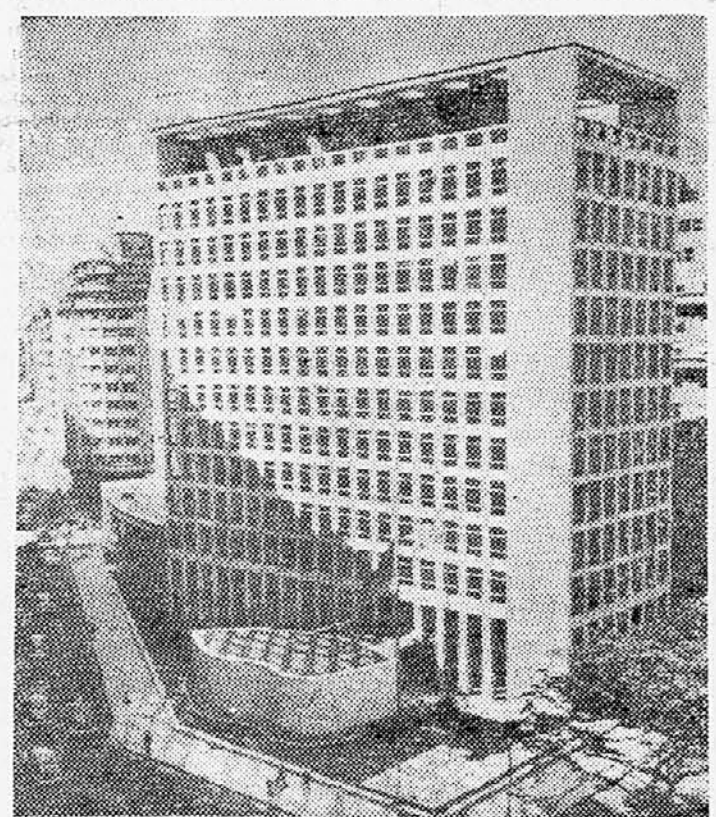
Ob obisku nove prestolnice Brazilije — ki jo gradijo v puščavi približno 1.000 kilometrov v notranjost od Ria in Sao Paula — smo se vsi iznenadili, ko nam je arhitekt pojasnjeval, da projekt nove prestolnice ne predvideva gledališča, pač pa — docela razumljivo — velik nogometni stadion. Toda prva stvar, ki so jo Brazilci zgradili v novi prestolnici, je mala kapelica. Predsednik ne bo imel samo najrazkošnejše rezidence, kar sem jih videl doslej na svetu, ampak bo imel tudi svoj bazen v puščavi in — seveda — zasebno kapelico.

»JUGOSLAVIJA« V URUGVAJU

Urugvaj je kulturno vsekakor najzanimivejša dežela Latinske Amerike. Urugvaj je mala državnica med Argentino, Brazilijo in Paragvajem. Neverjetno je, kako je uspelo tej mali deželi ohraniti demokracijo med paragvajsko diktaturo in peronizmom, ki je dolga leta vladal na Jugu. V Urugvaju se celo politične stranke ne smejo imenovati po imenu, temveč samo po številkah volilnih žar, da bi se ljudske strasti preveč ne razvzemale. Urugvajska ustava me v marsičem spominja na našo državno ureditev. Nimajo vlade; izvršna oblast je predsedstvo skupščine. Nimajo stalne vojske, temveč samo majhno število plačanih vojakov, ki niso oblačeni v uniforme, ampak v delavske kombinézne. In kar nas je najbolj iznenadilo: uradi delajo samo štiri ure dnevno. Menda je prišlo do takega reda tako, da so zaradi poletne vročine skrajšali delovni čas, potem pa je prešlo to v navado

tako, da so sedaj uradniki večinoma zaposleni na dveh mestih, oziroma si nihče ne služi kruha izključno z državno službo.

Do solz nas je ganil prizor v urugvajski šoli, ki nosi ime »Jugoslavija«. Vsaka šola v Montevideu ima ime ene izmed svetovnih dežel, da bi se tako otroci vzgajali v kozmopolitskem duhu. Otroci so vsi oblačeni v bele pred-

VELEPOSLANISTVO VELIKEGA SEVERNEGA SOSEDA

pasnike, da bi se tako izbrisale socialne razlike. Ki jih odkriva njihova obleka. Članom parlamentarne delegacije iz Jugoslavije so pripravili lična povabila na šolsko proslavo: z vodenimi barvicami so naslikali motiv iz naše domovine. Ko smo pa čuli iz otroških grl našo himno, celo moška odpornost ni mogla več zadržati solza.

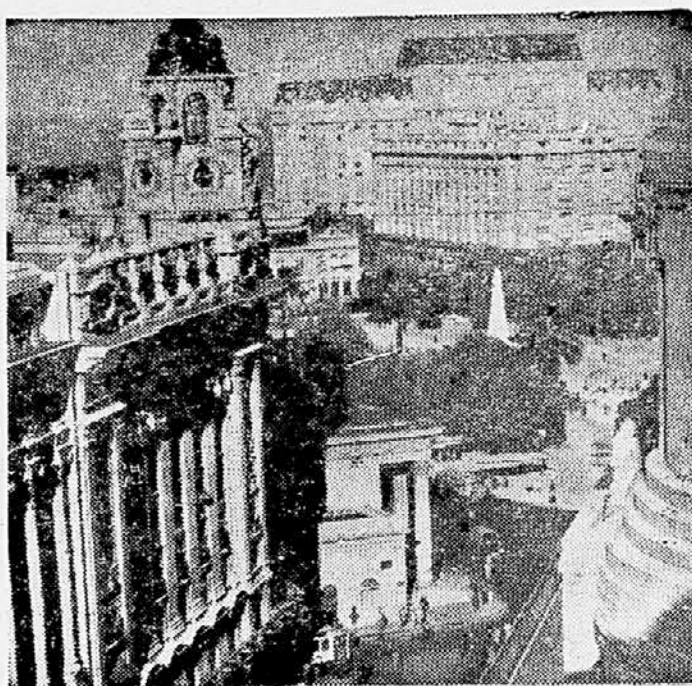
Tisti, ki mislijo, da Latinska Amerika pozna samo naše nogometne, se motijo. Brazilska balerina me je spravila v zadrego, ko me je začela spraševati, kako mi je všeč ples našega Moskovljeviča. Čeprav sem ekonomist, sem se počeno potil, ko so me v Santiagu v sekretariatu ECLA spraševali o metodologiji našega planiranja; v Buenos Airesu sem na svoje začudenje srečal človeka, ki je redno bral revijo našega Inštituta.

POLITIKA LATINSKE AMERIKE

»Naj to ostane med nama. Prosim vas, razložite mi, kakšna je poglavita taktična skrivnost vaše zunanje politike, ki uspeva tako sijajno vleči za nos oba svetovna velikan...« Tako govorec me je prisrčno Čilenec vlekli v samotni kot na velikem sprejemu. Nepotrebno je reči, da me je način njegovega rezoniranja presenetil, da bi najraje pransil v smeh, toda zavedal sem se, da sem »opet v diplomatskem smokingu in sem se vzdržal«.

Trajalo je pol ure, preden sem mu pojasnil, da politika aktivne koeksistence »nikogar ne vleče za nos«, da želimo s tako politiko doseči predvsem trajni mir in gospodarski napredek za vse narode sveta. Toda, ko sem končal miting, sem doživel to, kar se doživlja samo v Latinski Ameriki. Človek me je objel, poljubil na obe lici in s solzami v očeh govoril: »Srečna nacija, imate Tita...«

Ko je bil moj obup nad parlamentarno demokracijo — ki naj bi jo pomenila Interparlamentarna unija; sodelovali smo na njenem kongresu — na vrhuncu, ko mi iz prakse, ki so jo uporabljale nekatere zahodne delegacije na konferenci, že ni bilo več jasno, kje je meja med diktaturo in parlamentarno »proceduro«, ko sem zamišljeno hodil po ulicah Ria, se je nenadoma ustavil pred menoj otrok; iz njega je stopil moj stari znanec iz Združenih narodov, me presrečen, da me je srečal v Rio, objel in me potem v naslednjih dneh spoznal s svojimi prijatelji, ki so mi pojasnili marsikaj iz politike Latinske Amerike, kar mi je bilo dotlej zaprta knjiga. Latinska Amerika si želi prizadeva predvsem za ustvarjanje ekonomske integracije, ki naj bi dala zaostali celini večjo odpornost proti industrializirani Severni Ameriki kot tudi zahodni

Evropi. Čudno, toda vendar resnično je dejstvo, da Latinska Amerika čuti z Azijo mnogo manjšo solidarnost, kot bi to pričakovali. Njihova poglavitna skrb je »severni velikan« in Azija se jim zdi vse premalo pomembna in močna, da bi lahko krotila tega velikana.

Notranja politika Latinske Amerike je v najtesnejši zvezi z zunanjo. »Gorile« (mornarica) so še vedno strah argentinske politike. Toda na drugi strani je delavski razred, ki si je v času peronizma znatno izboljšal materialni in politični položaj in se nikakor noče spoprijazniti z današnjo »demokracijo« stvarnostjo. Frondizi, ta Mendes-France Latinske Amerike, daje vtis skrajno utrujenega človeka. Zdi se mi, da bi ga najlaže primerjal s spretnim sahlistom. Pravi čudež je, kako ta človek uspeva voditi deželo med Scilo in Karibdo. V želji, da bi si priborili aureolo nacionalnega pobornika »gorile«, izzivajo spor s Čilom v Magelansovem prelivu.

Na Srednjem vzhodu postajajo stvari čedalje bolj nemirne in nevarne. Toda Latini se ne vznemirjajo. Kaj je s temi ljudmi? Ali je to južnjaška brezbriznost ali kaj?

»Srednji vzhod je za nas daleč, to je problem zahodne Azije za Indijo, problem vzhodnega Sredozemlja za Evropo, problem Črnega morja za Rusijo in problem svetovne strategije za Ameriko, za nas je pa samo problem cene volne, bakra in žita...« mi je pojasnjeval odkritosrčni Urugvajec. »Naši problemi so predvsem v Latinski Ameriki,« je povzegal drugi.

»Ali je tudi Jugoslavija za vas problem vzhodne Evrope?« sem vprašal radovedno in izzivalno.

»O, ne, Jugoslavija je stvar vseh nas, Jugoslavija smo mi, to sploh ni politika, to je narodni ponos, to je narodna neodvisnost, to je gospodarski napredek...«

»POSILJITE NAM FILM O DOMAČEM KRAJU«

V predmestju Montevidea ima pod staro slamnato streho družabne prostore Slovensko prekmursko društvo. Z varčnostjo in požrtvovalnostjo je z leti to društvo prihranilo toliko denarja, da si je lahko postavilo novo zgradbo s sodobno urejenim kegljiščem in restavracijo.

Cesto ljudje mislijo, ko se govori o naših izseljencih v Latinski Ameriki, da tam kar mrgoli belogardistov, četnikov in ustašev. Resnica pa je prav drugačna. V Montevideu sva imela z Edom sredi mesta javni zbor, ki je potekal v najpriprčnejšem vzdušju brez najmanjšega incidenta. Ljubzen naših ljudi do »stare domovine« in ponos nad imenom, ki si ga je domovina pridobila v svetu z notranjo in zunanjo politiko, sta tako velika, da si peštica izdajalcev ne upa delati zdrahe.

Razen tega sem imel priložnost, da sem se na svoje oči prepričal, kako žive razni narodni izdajalci, ki pisarijo domov, kako so obogatili in kličejo celo svojece čez morje. V Buenos Airesu v Argentini večinoma žive v barakah Dok Sud. Te barake so na las podobne brazilski faveli, razlika je samo v tem, da so postavljene v nižini in močvirju in so zato še bolj smrdljive. Ni torej čudno, da se stalno oglašajo s prošnjami za vrnitev.

Edo je nosil našim izseljencem po Latinski Ameriki najlepšo radostno vest, ki jo je mogel kdo prinesiti, da bo namreč v kratkem odprta jugoslovanska »čezmorska linija« z Latinsko Ameriko. To pomeni cenejšo vožnjo in za mnoge možnost vrnitve, za druge pa možnost obiska. Janjo V. je s svojo ženo — lepo Indijanko iz osrednje Brazilije — po dvajsetih letih bledenja po puščavah in pragozdovih Latinske Amerike sklenil, da bo takoj prodal svojo kinoaparaturu in se preselil z ženo nazaj v domovino.

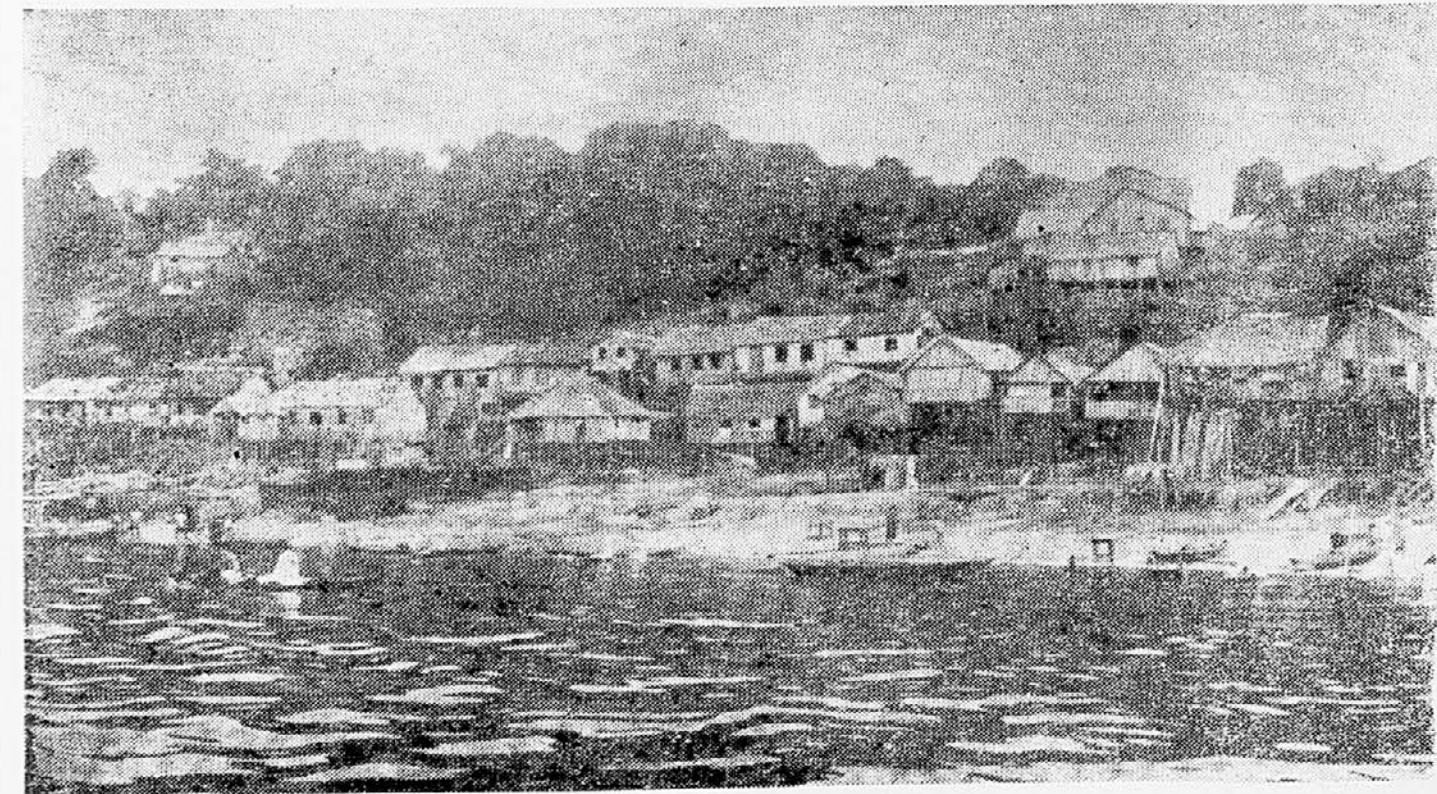
Prekmurci iz Montevidea so ob novici, da bo kmalu prispela v njihovo luko jugoslovanska ladja, sporočili srečno željo, naj jim pošljejo film o domačem kraju. »Vse na svetu bi dal, da bi vsaj na filmu še enkrat videl naše gričke in zdi se mi, da bom laže umrl, če bom zagledal na filmu koticke zemlje, kjer sem živel v mladosti.« — Mnogi med njimi so odšli iz bede v stari Jugoslaviji in si v bedi onkraj morja niso mogli prihraniti toliko, da bi se lahko vrnili.

»Največja stvar, ki smo jo mogli doseči, je ta, da naša domovina ni več »Čehoslovakija«, ampak da celo tukaj — 12.000 kilometrov daleč od naše domovine, vsako ve, da je to Jugoslavija, katere glas se dano čuje po vsem svetu.« mi je govoril Slovenec v Sao Paulu.

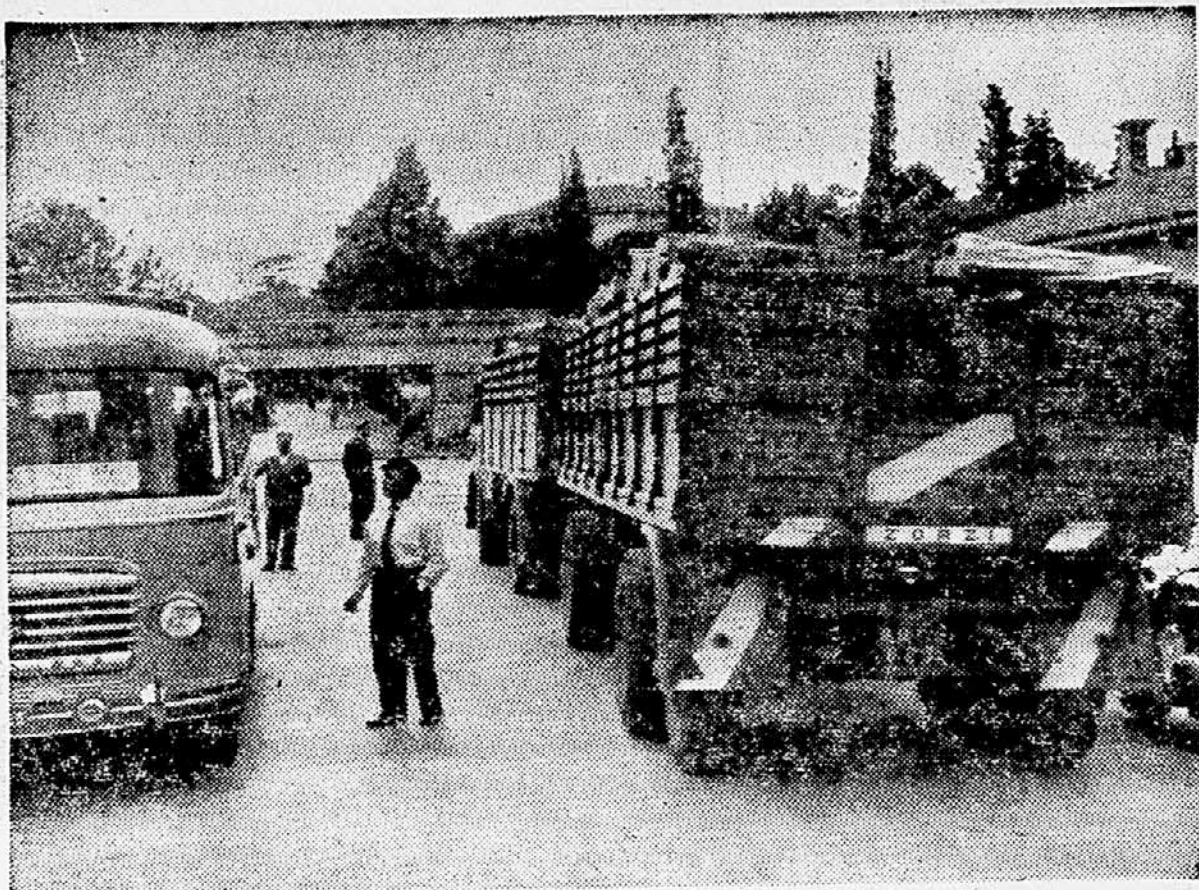
Latinska Amerika za Jugoslavijo ni več Indija Koromandija. Naše mlado gospodarstvo je bistveno povezano s celo vrsto važnih surovin, ki jih proizvaja Latinska Amerika (kože, volna, baker, nitrati, kava, bombaž itd.). Latinska Amerika pa je v procesu industrializacije dober odjemalec naše strojne industrije in zlasti ladjedelništva.

Male dežele Latinske Amerike se zavedajo prav tako kot mi, da vodi pot k enakopravnosti malih in velikih predvsem preko utrjevanja enotnosti med malimi. Jugoslavija zato tudi zanje ni več oddaljena, siromašna in mala deželica na jugu Evrope, temveč je bistveni del tega, kamor se tudi oni prištevajo.

Janez Stanovnik

BARAKE, KI JIM V BRAZILJI PRAVIJO »FAVELLE«. NAJDEŠ JIH POVSOD, V PREDMESTJIH IN NA DEŽELI

NA MEJI PRI GORICI JE VEDNO DOVOLJ PROMETA

Problemi ob odprti meji

Jugoslovansko - italijanski meddržavni odnosi se razvijajo ugodno. Tak razvoj odnosov med obema državama je omogočil londonski Sporazum o soglasju, s katerim sta vladni obeh držav pogumno rešili vrsto vprašanj iz njihovih medsebojnih odnosov in s tem ustvarili potrebne pogoje za reševanje ostalih odprtih vprašanj. Tako je z obojestransko dobro voljo prislo do vrste regionalnih gospodarskih sporazumov med področji na obeh straneh državne meje, sklenitev Videmskega sporazuma pa je omogočila tako širok osebni promet obmejnih prebivalstva, da je italijansko-jugoslovanska meja danes med najbolj odprtimi mejami v Evropi.

Ugotoviti moramo, da so ti spremenjeni pogoji delovali izredno vzpodbudno in pripomogli k spremenjenemu vzdušju ob meji. Prebivalci z obmejne pasu onstran meje so skoraj dnevno v kontaktu s prebivalstvom in dogajanjem tostran meje, vse večje medsebojno spoznavanje pa nedvomno prispeva k pravilnemu vrednotenju pripadnikov sosednjega naroda in njegove kulture. Pri takem vsakodnevnem prepletanju prebivalstva z obeh strani meje je še posebno pomembna vloga narodnostnih manjšin in pogoj v katerih narodnostna manjšina v sosedni državi živi. Ni treba posebej poudarjati, da je prav toleranten in pravičen odnos do manjšin med najpomembnejšimi činitelji, ki vplivajo neposredno na vzdušje odnosov ob meji in omogočajo nadaljnje poglobljanje takih pozitivnih teženj v obojestranskem interesu.

Obe državi podpisnici Sporazuma o soglasju sta v vsej meri občutili pomembnost pravičnega in enakopravnega reševanja vprašanj njihovih narodnostnih manjšin v drugi državi. V posebnem statusu so zato posebej naznačene pravice, ki pripadajo obema manjšinama. Nekajletna ocena nam pove, da je jugoslovanska oblast dejansko zagotovila popolno enakopravnost italijanske narodnostne skupine v Jugoslaviji. Pri nas sodelujejo pripadniki italijanske manjšine v vsem javnem in družbenem življenju, imajo svoje predstavnike v občinskih, krajevnih in republiških skupščinah, imajo svoje kulturno prosvetne ustanove, ki prejemajo potrebna finančna sredstva iz državnih fondov; imajo svoje šolstvo, ki je v pravih izenačenosti z ostalim šolstvom, položaj učiteljev in profesorjev na šolah z italijanskim učnim jezikom je enak položaju njihovih kolegov na šolah s slovenskim učnim jezikom; dvojezično uradovanje je zagotovljeno v vseh predelih, kjer živi italijanska manjšina, javni napisi so dvojezični itd. Dokazuje dejanske enakopravnosti italijanske manjšine bi lahko še in še naštevali; zato je povsem razumljivo, da italijanska manjšina uspešno deluje kot most sporazumevanja med obema sosednjima narodoma, obenem pa tudi opozarja na posamezne postopke napram slovenski manjšini v Italiji, za katere upravičeno smatra, da bi jih bilo treba v interesu nadaljnje krepitve vsestranskega sodelovanja odstraniti.

Dejstvo je namreč, da splošni pogoji in razmere v katerih živijo Slovenci na Tržaškem, Goriškem in Beneškem še zdaj niso taki, da bi zadovoljevali. Nedvomno je res, da se je splošno vzdušje bistveno spremenilo — da zavest o nujnosti demokratičnih odnosov do manjšine zajema vse širše plasti prebivalstva večinskega naroda. Res je tudi, da so oblasti v nekaterih primerih ugodno rešile upravičene zahteve slovenske manjšine v Italiji in pokazale pripravljenost ugodno rešiti še nekatera nadaljnja pereča vprašanja. Toda še vedno se bojuje slovenska manjšina tudi s problemi, ki bi jih bilo nedvomno že mogoče rešiti.

V tem sklopu vprašanj je gotovo med najpomembnejšim vprašanjem slovenskega šolstva v Italiji. Na žalost moramo ugotoviti, da slovensko šolstvo še ni usklajeno in zaradi tega ni v enakopravnem položaju s šolstvom z italijanskim učnim jezikom. To je prišlo posebno jasno do izraza ob nedavnem odloku tržaških šolskih oblasti, ki so tolmäčile določbe Posebnega statuta povsem svojevoli in praktično zagrožile skupini nad 30 učiteljev in profesorjev, ki poučujejo na šolah s slovenskim učnim jezikom — z odpustom iz službe, češ, da nimajo v Italiji veljavnih diplom. Menimo, da imajo povsem prav tržaški učitelji in profesorji, ko pravijo, da je treba odlok tržaških šolskih oblasti preključiti. V Sporazumu o soglasju in Posebnem statusu je namreč jasno določeno, da bodo oblasti podvezle »razumne mere«, da bi omogočile vsem tistim, ki se ukvarjajo z neko dejavnostjo, za katero pa nimajo potrebnih diplom, da si v roku štirih let take potrebne kvalifikacije pridobijo. Učitelji in profesorji šol s slovenskim učnim jezikom, ki so pred tedni dobili obvestilo, da prihodnje leto ne bodo več nastavljeni v kolikor si ne bodo do takrat pridobili »veljavni« diplom upravičeno ugotavljajo, da je absurdno podaljšati rok

za eno leto ne pa obenem tudi povedati, kaj naj prizadeti ukrepi, da bodo postale njihove diplome veljavne. Menimo, da bi bilo prav, da pristojne oblasti povedo, katere »razumne mere« nameravajo podvzeti, da bi prizadeti skupini slovenskih šolnikov omogočili pridobitev »veljavni« diplom.

Nedvomno ima rešitev tega vprašanja tudi izrazito human značaj. Vedeti je treba, da gre za vrsto starejših pedagoških delavcev, ki imajo že tudi po 30 in več službenih let, sedaj pa so nenadoma kljub svojim dolgoletnim šolskim izkustvom v položaju »vzgojiteljev-pripravnikov« »potrebne« strokovne kvalifikacije. Menimo, da bi k enostavni in hitri rešitvi tega vprašanja prispevala osvojitve načela, da obe državi — sosedni reciprocno priznata šolske kvalifikacije in službena leta manjšinskega vzgojnega osebja v drugi državi.

Neurejen položaj na tem področju zahteva, da sprejmemo pravičen zakon o slovenskem šolstvu. Zaradi današnjega stanja so prizadeti tudi šolniki; niso stalno zaposleni, temveč morajo vsako šolsko leto znova zaprositi za namestitve, ne napredujejo in imajo začetniške plače. Uzakonitev slovenskega šolstva v Italiji je torej nujna, da se zagotovi normalno delo šole in pravilna sistematizacija vzgojnega osebja na teh šolah.

Nadaljnje boleče vprašanje je uporaba slovenskega jezika v javnem življenju, pri poslovanju z uradi, organi oblasti pa tudi pri javnih napisih tistih področjih, kjer živi določeno število oziroma odstotek pripadnikov slovenske manjšine. Menimo, da Slovenci v Italiji upravičeno zahtevajo enakopravnost svojega materinega jezika v javnem življenju in zavračajo poizkuse določenih krogov, da bi tega vprašanja ne reševali.

Slovenci v Italiji v teh dneh posebno pozorno sledijo razpravam in predlogom posameznih italijanskih strank in uradnih krogov v zvezi z ustanovitvijo avtonomne dežele Furlanije — Julijske krajine. Vse namreč kaže, da bo do ustanovitve avtonomne dežele prišlo kmalu. Svoj zakonski osnutek za ustanovitev dežele je objavilo tudi italijansko notranje ministrstvo. Pripadniki slovenske manjšine v Italiji upravičeno pričakujejo, da bodo vladni predlogi upoštevali etnične posebnosti dežele Furlanije — Julijske krajine. Menijo, da ne zadostajo sedanjí vladni osnutek, ki govori o slovenski manjšini le posredno v svojem 3. členu, ko priznava enake pravice in enako ravnanje z vsemi državljani, ne glede na to, kateri etnični skupini pripadajo, in da se — skladno z načeli ustave in mednarodnimi sporazumi — jamčijo njihove etnične in kulturne posebnosti.

Glede na svoje dosedanje izkušnje slovenska manjšina v Italiji zahteva, da naj vsebuje Poselni statut za deželo Furlanijo — Julijsko krajino točne določbe o pravicah, ki jim pripadajo, o njihovih šolah, o dvojezičnosti in uporabi slovenskega jezika v javnem življenju ter drugih vprašanjih, ki so bistvenega pomena za obstoj in enakopravno življenje slovenske narodnostne skupnosti v Italiji. Predlogi in zahteve Slovencev v Italiji uživajo podporo najširših demokratičnih krogov, tako da je upravičeno pričakovanje pozitivnih dopolnil sedanjih osnutkov deželnega statuta Furlanije — Julijske Krajine.

Dosedanji rezultati prijateljskega sodelovanja obeh držav zgornjo govorijo o potrebi nadaljnje utrjevanja tega sodelovanja in koristnosti odstranjevanja vsega, kar lahko negativno vpliva na tak razvoj odnosov. To je brez dvoma prepričanje ogromne večine prizadetega prebivalstva. Na žalost pa so v sosedni republiki na delu tudi sile, ki jim tak razvoj odnosov med obema državama ni pogodu. Ne morejo se otrestiti stare šovinistične nestrpnosti in blodi po preteklosti, potvarjajo dejstva, ščuvajo, ne želijo dobrega sosedstva in prijateljskih stikov. Zgoščajo se napovedi, da bo v kratkem dejansko pričetek procesa proti pripadnikom Briško-beneškega odreda. Odveč je ugotavljati, da bi kakršenkoli proces proti pripadnikom partizanskega protifašističnega boja resno ogrozil tisto vzdušje, ob meji in tiste pogoje, o katerih smo govorili, da so bistveni za odnose med obema sosedama. Resnično sodelovanje je možno ob medsebojnem spoštovanju, na osnovi enakopravnosti. Zato upravičeno pričakujemo, da šovinističnim krogom v sosednji republiki ne bo uspelo tako nevarno obremeniti osnov za medsebojno sodelovanje obeh držav.

Dosedanji razvoj jugoslovansko-italijanskega sodelovanja nedvomno koristi obema sosedama, ustvarja pa tudi splošne pogoje za uspešno reševanje vseh preostalih vprašanj iz njihovih medsebojnih odnosov. Prepričani smo, da bo pozitivna ureditev nadaljnjih vprašanj še bolj utrdila to sodelovanje in okreplila vlogo enakopravnih manjšin kot most sporazumevanja med narodi obeh držav.

Državna pogodba in manjšina

»Slovensko oziroma dvojezično ozemlje,« ugotavlja spomenica koroških Slovencev, »je bilo določeno s šolsko uredbo leta 1945 in je tvorilo kot veljavni zakon podlago za sestavo člena 7. državne pogodbe. Dvojezičnost, zasidrana v šolski uredbi, naj bi bila z nadaljnjimi določbami člena 7 razširjena tudi na druga življenjsko važna področja, da bi bil manjšini kot celoti zagotovljen njen obstoj. Z odlokom deželnega glavarja 22. septembra 1958 pa je dejansko bil ustvarjen nov položaj, ki tega dejstva ne upošteva in ki gre mimo izvajanja določb člena 7 ne samo na šolskem področju, marveč tudi na drugih področjih.«

Spomenica koroških Slovencev, iz katere smo navedli gornji odstavek, nedvomno z uro upravičenostjo ugotavlja, da je odlok deželnega glavarja o odpravi obveznega dvojezičnega šolstva v nasprotju z določbami državne pogodbe. Državna pogodba je dejansko naslonila manjšinsko zaščito na Koroškem na tedaj že zakonito uveljavljeno obvezno dvojezično osnovno šolstvo, to dvojezičnost se razširila na vsa ostala področja javnega življenja in slovenski jezik potrdila kot drugi uradni jezik ter slovensko manjšino tako kot celoto zaščitila na njenem ozemlju. Tolmačenja, da člen sedmi ne govori izrecno o dvojezični šoli in da je torej treba priznati samo pravico do ločenega slovenskega pouka tistim posameznikom, ki to zahtevajo in da državna pogodba štiti samo pravice teh posameznikov ne pa manjšine kot celote na njenem ozemlju, so očitno v nasprotju s to pogodbo. Uresničenje takšnih tolmačenj bi namreč pomenilo bistveno poslabšanje položaja slovenske manjšine, kakršen je obstajal ob času sklepanja pogodbe. Vrh tega bi takšno tolmačenje pomenilo poskus revizije državne pogodbe in ogrožanje te pogodbe tudi v drugih njenih važnih določilih, saj je dejstvo, katerega spomenica poudarja ob razlagi 7. člena, zgodovinsko neizpodbitno: zaščita slovenske manjšine na Koroškem na osnovi obvezne dvojezičnosti na določenem ozemlju, je bistven del in pogoj kompromisa, s katerim je istočasno bilo rešeno tudi vprašanje avstrijske meje in avstrijske odškodnine Sovjetski zvezi za nemško imetje. Zaradi tega je tudi popolnoma pravilno, da je spomenica bila izročena ne samo avstrijski vladi, marveč tudi štirim veleilam kot tvorcem in porokom pogodbe, ter Jugoslaviji kot državi, katere neposredni interesi so s tem kompromisom bili prizadeti. Odlok deželnega glavarja od 22. septembra 1958 odpravlja obvezno dvojezično šolstvo na določenem ozemlju, odpravlja zaščito manjšine kot celote na tem ozemlju, ruši temelje enakopravnosti manjšine in tako naravnost izpodbija uredbe iz leta 1945, ki je v avstrijskem ustavnem sistemu dobila veljavnost ustavnega zakona. Takšno veljavnost je potrdilo tudi avstrijsko ustavno sodišče v svoji načelni ugotovitvi 8. novembra 1948, v kateri je bilo še posebej naglašeno, da je po avstrijski ustavi uredbo o dvojezičnih šolah mogoče spremeniti samo z novim avstrijskim zakonom, katerega

bi morala sprejeti tako zvezni državni zbor kot koroški deželni zbor. Popolnoma nemogoče in protiustavno je torej šolsko ureditev iz leta 1945 razveljavljati z navadnim upravnim aktom, kakršen je odlok deželnega glavarja. Deželni glavar kot predsednik deželne šolskega sveta nikakor ni upravičen z odlokom dejansko spreminjati ustavno zaščiteno stanje.

MOTIV IZ SLOVENSKE VASI NA KOROŠKEM

Vrh tega je pravno popolnoma zmotno tudi sklicevanje odloka na šolski in učni red iz leta 1905 in na odlok prosvetnega ministra o glavnih (meščanskih) šolah iz leta 1947. Po učenem redu iz leta 1905 je mogoče posamezne učence oprostiti predmeta večščin (telovadbe,

risanja, ročnega dela) in še to samo na osnovi zdravniško ugotovljene telesne nesposobnosti. Predpis iz leta 1947 pa omogoča oprostitev učencev na glavnih šolah od učenja tujih jezikov in to samo na predlog učiteljev (ne staršev) v primeru umske nesposobnosti učenca. Ne prvi, ne drugi predpis, na katerega se sklicuje odlok deželnega glavarja, pa ne predvideva oprostite od učenja jezika. Slovenski jezik je po zakonski uredbi iz leta 1945 na dvojezičnih šolah učni jezik in ne tuj jezik, še manj pa večščina. Odlok deželnega glavarja je prav tako v nasprotju s splošnim avstrijskim šolskim zakonom, ki zahteva obvezno obiskovanje vseh učnih predmetov, toliko bolj se spoštovanje učnega jezika,

Po vsem tem je očitno, da pomeni odlok deželnega glavarja od 22. septembra 1958 v avstrijskem pravnem sistemu kršitev ustave, torej dejanje, ob katerem so nadrejeni oblastveni organi dolžni intervenirati in s primernimi ukrepi zagotoviti spoštovanje avstrijske ustave. Take ukrepe v zaščito avstrijske ustave in za spoštovanje državne pogodbe zahteva tudi spomenica koroških Slovencev, ko v svojem zaključku pravi: »Za obnovo pravnega in dejanskega stanja, kakršno je vsebovano v državni pogodbi, smatramo za nujno potrebne naslednje ukrepe: 1. Člen 7 avstrijske državne pogodbe predstavlja celoto in mora kot celota tudi biti izveden oziroma uresničen.« Dosledna uvedba slovenskega jezika kot uradnega jezika zraven nemščine na slovenskem in dvojezičnem ozemlju Koroške, dvojezični napisi, primerna udeležba Slovencev v kulturnih, upravnih in sodnih ustanovah, kar še vse čaka uresničitve, je logična dopolnitev dvojezičnega šolstva, ki bo s tem dobilo še večjo naravno osnovanost v vsakdanjem življenju.

Drugi ukrep, ki ga spomenica koroških Slovencev upravičeno zahteva pa je: »Protustavno odlok deželnega glavarja od 22. IX. 1958 in izredni odlok od 27. X. 1958 je treba razveljaviti in načeloma ohraniti dvojezični pouk po uredbi iz leta 1945.«

Ti dve zahtevi sta toliko bolj utemeljeni, ker slovenska manjšina obenem izraža pripravljenost lojalno sodelovati pri sprejemanju izvedbene zakonodaje, pri čemer opozarja na svoj kompromisni predlog iz januarja letošnjega leta.

P.

NA PROSLAVI DNEVA REPUBLIKE PRI NAŠIH IZSELJENCIH V LENSU MED GOVOROM JOZETA MARTINCICA. FOTO VIKTOR LAPORNIK

„Samo milijon

Na skrajnem severu Francije, blizu belgijske meje, v rudarskem bazenu, ki se razteza čez departmana Pas de Calais in Nord, med priseljenci, ki so jih pripeljale v francosko Flandrijo nadloge in težave, s katerimi se je borila razrušena Evropa po prvi svetovni vojni, pod tem sivim meglenim nebom, v tem morju narodnosti, se drži že desetletja tudi jugoslovanski otroček. Valovi sicer udarjajo ob njegove obale, odkrhejejo tu in tam delček; danes je tu še trdno kopno, toda kako dolgo bo še kljubovalo? Danes še žive tisti, ki so prišli v svoj novo domovino pred več kakor tridesetimi leti s skromnimi popotnimi košarami in culami, ki niso skrivale bogastva. Toda jutri? Njihovi otroci se krenejo vsako leto na romanje v staro domovino, domotožje staršev jih kakor pokpokina še veže z njihovimi daljnimi sorodniki. Tuja zemlja, v kateri so stari živeli kakor krti, zemlja, iz katere so grebli njen črni zaklad, neizprosno zahteva izplačilo, neizprosno stiska oklep, v katerega so vključena njihova pleča, žrtve za žrtvijo pada, vezi se rahljajo. Tretja generacija se bo morda samo še spominjala, da njihovi predniki niso od vekomaj tu. Kaj pa četrt?

Otožna razmišljanja so to in tem bolj otožna, ker so porojena sredi prazničnega razpoloženja, ob proslavi »Dneva republike« v predmestju Lensa, v Sallanminesu, v dvorani, okrašeni z našimi zastavami, s Titovo sliko pod grilando cvetja in zelenja, pod pisanimi lampijončki, ob zvokih naše himne, ki smo jo zresnejšim obrazov, togo zvravnani in mnogi s solznimi očmi, prepevali več kakor tisoč kilometrov oddaljeni od naše meje.

V tem okolju doživljena obletnica 29. novembra vsiljuje sentimentalnost. Ne osladno in prazno. Čutiš pravo in globoko ginjenost, ko izgovorjene pozdravne besede dekletca, ki trde in oklevaječe izgovorjene pozdravne besede dekletca, ki mu ni bilo dano, da bi se v šolskih klopih navadila govoriti po naše, (poslušam tihe rudarje: ...trideset let je, kar hodim v podzemski svet...), ki padajo v popolno tišino dvorane in odzvanjajo v njej kakor odzvanja udarec rudarskih lopat v globokih rovih rudnikov; ko spremljaš misel govornika, ki s tolikšno ljubeznijo govori o uspehih, doseženih v Jugoslaviji po osvoboditvi. Preprosto je izrečena misel, toda koliko vsebine je v njej: Kaj so imeli ob osvoboditvi? Nič! Prazne roke! Toda te roke niso omahnile. Kakor so bili štiri leta prej zgrabili za puške, tako so se tedaj z vso močjo.

disciplino in veseljem njihove dlani oklenile lopat. In čudež se je zgodil. Pot pred njimi je sedaj že lepša, lažja...

Kako se veselje vsakega uspeha posebej! Kako jih privlači skupaj z nami! Ko so v Novem mestu odprli novo cesto, je v istem trenutku v bližini Rokavškega preliva vzkliknil tovariš Martincič: »Prav danes sta si bratsko podali roke Slovenija in Hrvaška! Mi, ki smo le začasno v tujini, bi bili morda pozabili na ta dogodek. Njim se kaj takega ne zgodi.

In potem poslušaj njihove osebne zgodbe — zgodbe o težkem začetku. Ko jih je kmalu po prvi svetovni vojni iztovoril vlak na železniški postaji, niso zagledali okrog sebe nič drugega, kakor ruševine. Tak je bil Lens, le lesena baraka je označevala nekdanjo železniško postopje, v daljavi, v bližini rudnikov, pa so uzrli napol končana poslopja rudarske uprave, rudarskih stanovanj, od vsepovsod pa so se zgrinjali izseljenci: Slovenci, Hrvatje, Srbi, Čehi, Madžari, Poljaki, Italijani.

Ko so jim dodelili streho nad glavo, so bile res samo strehe in stene. Ne ognjišča, ne peči, ne mize, ne stola, ne postelje, ne omare. Pri bližnjem kmetu so za poslednje franke, ki so jim ostali, kupili snop slame, iz jame so dan za dnem prinašali po panj — ki pa po rudniških pravilih ni smel biti višji od 25 centimetrov — da bi imeli kam sedeti; po šitu so skrivaj jemali zveržene deske, vse prepojene s cementom, da bi si stesali prvo mizo. Ki jih še danes hranijo kot osebni muzej, spomin na začetne težave slovenskega izseljenca — rudarja — dodajo s prizvokom ironije. Ta miza stoji poleti pod košato češnjo, na koščku vrtička, ki jim ga je uprava dodelila.

Danes je sicer drugače in na oknih cveti nagelj, poganja rožmarin, vendar so ti sedanjí sadovi grenki. Kakor v pripodobi povedo: vsi, prav vsi, so sejali, toda ni ravno veliko tistih, ki dočakajo žetev. O tem pričajo pokopališča in letnice starosti na spomenikih: 35, 40, 45 let. Le malo jih je, ki dočakajo upokojitev. Statistike govore, da sta v zadnjih šestih letih povprečno umrla za sliko vsaj eden ali dva rudarja dnevno. V zadnjih desetih letih 50 tisoč prijavljenih primerov bolezni, a kolikoli jih je, ki jim zdravnik še niso povedali, ki pa že nosijo v sebi kile. Vsakdo pa ve, da zdravnikova besedica pomeni neizprosno smrtno obsodbo. Zlastno je to življenje. Če bi morali živeti le od obkrožine, bi jim

Administracija smrti

„Če drugi narodi živijo v blaginji ali če umirajo od lakote, me zanima samo v toliko, v kolikor jih potrebujemo kot sužnje naše kulture, vse drugo me ne zanima. Če se pri kopanju protitankovskega jarka zgrudi od izčrpanosti deset tisoč ruskih žensk, me zanima samo v toliko, če bo jarek izkopan za Nemčijo...“

Poleg rokokojskega knežjega dvora je bronast spomenik pruskemu kralju in prvemu nemškemu cesarju Viljemu I. zmagovalcu v francosko-pruski vojni leta 1871, ki so mu ga postavili »hvaležni knezi in ljudstvo Waldecka«.

Ljudstvo tudi ni pozabilo svoje gore lista, dobrodušnega, bradatga pesnika vojaških in domoljubnih pesmi. Na enem reliefu spomenika uči otroke svojih pesmi, na drugem pa po njihovem taktu marširajo v popolni bojni opremi kraljevi pruski infanteristi.

In še tretji spomenik: velika, iz kamna izklesana sveča sredi skrbno negovanega travnatga rondoja.

Kamnit vosek v solzah kaplja čez izklesane številke: 1939, 1940, in še štirideset let, vse do 1955. Napis: »Vojni ujetniki ključno vso človeštvo.«

Cetri arolsenški spomenik pravzaprav niti ni spomenik: največji kompleks zgradb v mestu (veliko večji celo od knežjega dvorca), obdan s pisano ograjo, je služil za vojašnico SS-ovskih čet v tistih letih, čez katere kapljajo solze kamnite sveče. Danes na dvorišču frfota črna-rumena-ruža begijska tricolora, pri vhodu pa stojijo na straži brabandski fantje kralja Boudoina.

Sele dvajset kilometrov od tod pa se vije neviden spomenik sedanosti: meja med dvema Nemčijama.

Deset minut sprehoda po velikem dreveredu mesteca, pokritim z rumenim jesenskim listjem, pa se na meji Hessena in Spodnje Saske vrsti zgodovina: tu je združena tradicija bližnje in daljne preteklosti. Malce zaspano mestece Arolsen ima še en spomenik. Veliki dvoredni ga malce zakriva očem sprehajalec, spravljen pa je v predverju moderne bele dvonadstropne hiše.

Zalostna ženska podoba se je nagnila nad ploščo, na kateri sta samo dve besedi. Zvenita kot obtožba in kot opomin: »Nie wieder«, »Ne pas jamais«, »Soha tobbe«, »Nikogda boljše«, »Nunca más«, »Nooit meer«, »Nikada više«.

V sedemnajstih jezikih se ponavljajo ta kratka beseda, v jeziki tistih tisoč tisoč ljudi, katerih usoda je zapisana v tej stavbi. Pravzaprav bi moralo biti tu napisov vsaj v še desetih jezikih. V prvem nadstropju so na skrbno izpolnjenem formularju evidence koncentracijskega taborišča v Buchenwaldu zapisani člani 28 narodov. Spomenik je v predverju, polizvedovalne službe mednarodnega Rdečega križa, v ustanovi, ki je zbrala in ki hrani najstrašnejšo zbirko sveta. Vsi mogoči dokumenti o nacističnih taboriščih, o usodah ljudi v najhujšem obdobju človeške zgodovine, so tu sortirani, zapisani in obdelani v kartotekah, kakršnih ne po obsegu ne po strahoti na svetu še ni bilo in jih mogoče tudi nikoli več ne bo.

V Arolsenu ni bilo niti eno tistih tisoč sto taborišč, ki jih

ska dokumentacija samo majcen, zapisan del strahot.

Zadnja leta je prišlo v Arolsen več kot sedem sto tisoč vprašanih iz celega sveta. Samo lani so na 126.000 vprašanih odgovorili, da nimajo podatkov.

Smrti v hitlerjevskih taboriščih ni prihajala slučajno, brez reda. Uboje v jezi in razburjenju so smatrali za prestopke. Smrt je prihajala hladno, premišljeno in organizirano. V arhivu strahot v Arolsenu cloveka morda najbolj pretrese prav to do najmanjših podrobnosti trezno obdelano knjigovodstvo zaslužnjevanja in smrti. Tu je natančno, po prusko pedantno delovala administracija smrti, z najtočnejšimi bilanci mrtvih in tistih, ki so še živeli. Taboriščne dokumente so tu spravljali v lepo urejenih fasciklih, tako kot spravljamo račune, potrdila in druge uradne papirje, ki pričajo o pedantno - premišljenem sistemu, v katerem je bilo na ključju prepusteno morebiti samo to, kdaj bo kdo prišel na vrsto v plinski celici, na visilici, pred cevjo strojnice ali pod nožem taboriščnega zdravnika.

Da administracija je po točno določenih pravilih delovala v vseh taboriščih. Če ob osvoboditvi v mnogih taboriščih dokumenti ne bi propadli ali če jih ne bi uničili, če bi bili zbrali vse, če bi bili v taboriščih smrti zabeležili vse tiste, ki so jih brez dokumentov ravnost iz vlaka nagnali v plinske celice, bi za središče v Arolsenu morali najbrž zgraditi desetinadstropno hišo.

Na dvajset gosto pisanih straneh so pravniško točno formulirane in našteje vse organizacijske določbe. Zavaro-vanje taborišča, sistem straže (samo SS enote »Mrtvaška glava«), upravne formalnosti pri prihodu zapornikov, taboriščni dnevni red, red v barakah, določbe v primeru bega, smrti in organizacija lastnih matičnih uradov, vse je bilo določeno. Na robu teh ukazov je bilo še pripisano, kateri formulaciji so potrebni za vodenje evidence. Na zadnji strani je še beleška o 83 formularjih. Točko je bilo potrebno nacistični birokraciji za točno »pogonsko evidenco« v tavnarh smrti.

V teh navodilih je tudi določeno vodenje registra smrti. Vodila so jih vsa taborišča in nekateri so tukaj med 2500 zbranimi listinami; register taborišča Mauthausen je popoln. Redne številke, pod katerimi so vpisani mrtvi, dosežejo 76.000.

Od rednega števila 1088 do 1136 je pri 48 ljudeh vpisan isti razlog za smrt »Ukaz državnega urada za varnost«. In dan smrti je isti: 20. april 1942 — Hitlerjev rojstni dan. Prvo streljanje so vpisali v register ob 10. uri zjutraj. Potem pa točno kot ura vsaki dve minuti po en strel, ena smrt in štiri števil-

ke: 10, 02, 10, 04, 10, 06... Franc Dolinar, Pavel Jezeršek, Peter Golob, Milan Zlatnar, Tomo Godec in drugi Jugoslovani so bili ustreljeni na isti dan in registrirani po nalogu varnostne službe skupno z žrtvami iz Poljske, Francije, Nizozemske, Sovjetske zveze.

Če bodo v Arolsenu vprašali o usodi Alojza Rakovca, Cirila Dolence, Leopolda Okrajnika, Rudolfa Hafnerja ali Marijana Kavalirja, bodo poslali njihove kartone, na katerih piše Mauthausen. V evidenci taborišča Mauthausen bodo ponovno našli njihova imena in na vprašanje bodo odgovorili samo z eno besedo: »Death« — Mrtve.

In tako je na tisoče in tisoče imen Jugoslovancev ohranjenih tu v Arolsenu kot edina sled o ljudeh, ki niso doživeli radosti vrnitve v svojo domovino.

Borbe so že besnele v bližini Buchenvalda, toda pedantni avtomati tovarne smrti so še vedno točno vodili svojo administracijo. 23. avgusta 1944. Zvečer je bilo na dolgi listi zapornikov iz Poljske, Francije, Belgije, Jugoslavije, Grčije, Italije in drugih držav vpisano 82.362 ljudi. V rubriki »Odhod« je bilo vpisano 30 smrti in 8 begov. V rubriki »Prisr« je bila vpisana številka 220. V dnevnem poročilu tistega dne je bilo vpisano 82.544. Tako je mehanizem taborišča delal točno in precizno vsak dan do zadnjega. Se 10. aprila 1945 je

bilo po vseh določenih izdelano poročilo o številčnem stanju »80.900« ljudi. Naslednje jutro je bilo taborišče že osvobodeno. V buchenwaldski evidenci smrti je vpisano približno 60.000 imen, številčno stanje pa se je pred osvoboditvijo sukalo okoli 80.000. To je bila »kapaciteta«, ob prilivu novih zapornikov pa so starejše likvidirali. V Theresienstadu pa je bila histrost večja: od 139.608 zapornikov je doživelo osvoboditve 17.000 ljudi.

Na policah, ki so podobne le-

AUSCHWITZ BUCHENWALD
DACHAU SACHSENHAUSEN
MAUTHAUSEN STUTTHOF
FLOßENBURG NATZWEILER
NEUENGAMME PAPENBURG
BERGEN-BELSEN
GROSS-ROSEN
DORA-MITTELBAU
LUBLIN
BREINBONK
RAVENSBRÜCK
HINZERT
KAUEN
YUGHT
GURS DRANCY
VORBRUCK-SCHIRMECK
WESTERBORK WARSCHAU
THERESIENSTADT MAUNES
RADOM RIGA MINSK LODZ

FRESKE V POSLOPJU RDECEGA KRIŽA V AROLSENU

senim taboriščnim posteljam, počiva sedaj v tihih dvoranah arolsenkega središča dva in pol milijona rdečih, rumenih in sivih kartončkov z imeni ljudi, v vsakega sveta. Tudi sedaj po likvidaciji največje sramote človeštva, prihaja na podeželsko pošto dnevno okrog 400 pisem, v katerih prosijo za informacijo ali potrdila o smrti ljudi, ki so jim grobo obtesane lezene skatle v teh kartotekah grob in edini spomenik.

Djordje Zelmanović

SEDANJI PREDSEDNIK DEŽELNE VLADE NA SICILIJU MILAZZO

Sicilijanski De Gaulle in demokrati 26. julij (1943; padec fašizma) to sta dva termina, s katerima skusa na kratko in simbolično označiti dogodke na Siciliji, dogodke, ki so dobili tudi skupno ime »Batagija di Milazzo« (besedna igra, ki pomeni lahko bitka pri Milazzu — če bi bil to kraj — ali bitka Milazzo).

Dogajanje je bolj ali manj znano. Po kongresu demokratične stranke v Napoliju, ko je Fanfani uspel uveljaviti svoj osebni vpliv in vpliv svoje centristične struje v boju s posameznimi strankinimi zvezljaki, je prenesel kongresno zmago tudi na obrobje in skušal napraviti iz krščansko-demokratske stranke množično, disciplinirano in centralizirano stranko.

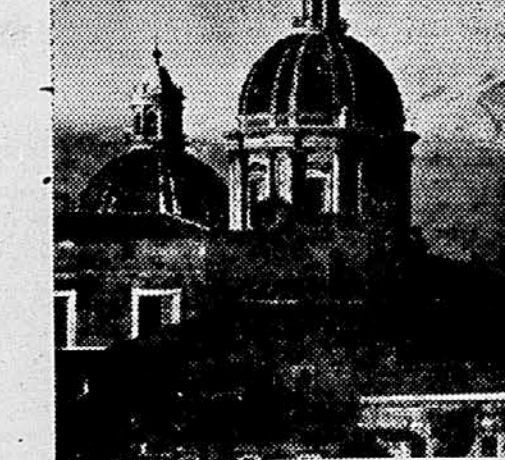
To prizadevanje je našlo na bolj ali manj odkrit odpor povsod, lok pa je počil na Siciliji, kjer je strankin centralizem prešel strankarske okvire in zašel tudi na upravno področje ter torej postavil v ospredje odnose Rim-Palermo, t. j. odnose med osrednjo vlado in avtonomno deželno vlado. Demokratiški uporniki so imeli dokaj lahko delo; okrog sebe jim ni bilo težko — pod geslom obrambe sicilijanske avtonomije — zbrati vse stranke, razen ortodoksnih demokratizmov, ki so ostali zvesti centrali na Piazza di Gesù. Iz tega konflikta se je rodil razcep v otoški krščanski demokraciji, rojstvo nove katoliške stranke ter deželne vlade, ki ima po kontinentalnih političnih merilih vse lastnosti nenormalnega spakca, Milazzo je namreč zbral za isto mizo vse, od fašistov do komunistov (torej super De Gaulle, čeravno ne povsem v francoskem smislu) in kar je še bolj čudno, postal je domala deželni narod junak in rešitelj njegova vlada pa »svota vseh zdravih sil« (tudi fašisti in monarhisti so tol) otoka, kot je zapisal »Paeser«.

Na dani je, da je bila politična igra vseh strank, ki sodelujejo v Milazzovi vladi, predvsem v oslavitvi Fanfania in njegove struje v demokratski stranki, pa čeprav na račun bodisi svoje perspektivne politike, bodisi na račun krepitve demokratične desnice, ki bolj ali manj odkrito stoji za Milazzo. Toda dogodek hkrati odkriva ljubosumnost, ki ji hlo Sicilijanci branijo svojo avtonomijo ali tisto, kar naj bi bila avtonomija; prenapenjanje loka v tej smeri utegne še vedno postati nevarno zakaj pri političnih veleposledstvih, in pri vsej zemljiški hierarhiji ki je z njimi

v zvezi, še vedno tli prikrito pod pepelom iskra sicilijanske »neodvisnosti«. Da bi razumeli politični in socialni pomen te težnje, je treba poseči nekoliko v zgodovino.

Ko je v drugi polovici leta 1942 postalo vsem jasno, da je Italija izgubila vojno, je znani in vplivni sicilijanski politik Andrea Aprile Finocchiaro siskoval v Palermo veleposledstve vseh otoških provinc in jim govoril približno takole:

»Kdo bo zmagal? Na dani je, da Združeni narodi, t. j. Amerika, Britanija in Rusija. Kaj bo z Italijo? Zaradi močne katoliške tradicije verjet-

CATANIA NA SICILIJU, V OZADJU OGNJENIK ETNA

no ne bo prišla pod komunistično upravo, toda vsekakor ji bodo vlade vlade z levčarskimi tendencami, t. j. vlade, ki bodo razlašale in delile zemljo kmetom. O tem si je ne spametno delati kakršnekoli utvare. Ko se je 1919, osnovala na otoku Ljudska stranka (don Sturzo — predhodnica današnje krščanske demokracije), je vstopila v politično življenje s programom agrarne demokracije.

Usoda zemljiških posesti pa bi bila drugačna, če bi bila Sicilija izven meje Italije. Neodvisna Sicilija otok sredi sredozemskega bazena, bi bila izredno zanimiva in za Britanijo in za Ameriko, in njuno bi bila vključena v njun gospodarski sistem...«

Več argumentov je dajalo njegovemu govoru težo prepričljivosti. Finocchiaro. Njeni predstavniki, nekateri še člani predvojnega Sturzevo Ljud-

Gaulizem na Siciliji...?

chiaro je ugleden politik še iz časov pred prvo svetovno vojno. Zgodovina pa nam pove, da so skušali Britanci dvakrat v prvi polovici prejšnjega stoletja odcipiti Sicilijo od celinske Italije in jo napraviti »neodvisno«. Lord Bentin je 1815 skušal ločiti otok od kraljestva Dveh Sicilij, v revolucionarnem letu 1849 pa je lord Minto kot posrednik med Ferdinandom II. Neapeljskim in upornimi Sicilijanci oborožil uporne otočane in jih vzpodbujal k odcipitvi... Pa tudi subjektivnega psihološkega momenta ni bilo podcenjevati. V zadnjih desetletjih se je na deset tisoče otočanov bodisi zaradi revščine, bodisi zaradi fašističnega preganjanja izselilo v Ameriko. Del teh izseljencev se je že spoprijel z novo domovino, del pa jih je še čakal da postanejo državljani zvezdaste republike. Vsi ti Italoamerikanci pa so že čutili ameriško in se bojevali na strani Združenih držav!

Finocchiaru je torej uspelo še pred zavezniškimi izkrcanjem na Siciliji mobilizirati za »neodvisnost« zemljišne posestnike in ves sloj, ki je bil v tej hierarhiji odvisen od njih. Uspelo mu je pridobiti del nižje duhovščine in celo katkega škofa. Podoba takratnega zdušja da lahko proglaš, pove-ljujočega generala, ki je naznanil, da bodo prišli braniti otok »Italijanci«, kakor da Sicilijanci ne bi bili to...

Vsiljuje se torej vprašanje, kako da kljub razslu, ki ga je doživela Italija, ni prišlo do »neodvisnosti«, posebno še, ker je le-ta imela visoke in močnejše pokrovitelje v zavezniški vojaški upravi.

Krščanska demokracija, ki je ustanovila svoje prve politične organizacije na otoku, se je izrekla proti »ne-

ležišča kalija, fosfatov in različnih drugih soli. Sadovnjaki južnega sadja pa bi lahko zalagali skoraj ves evropski trg. In naposled izseljenci! Samo v desetletju 1946—56 so poslali domov več kot dve milijardi zlatih dolarjev...!

Če je že prišlo na Sicilijo do politične krize v imenu boja za avtonomijo, ali so tudi možnosti, da se znova razplamte separatistične težnje?

Nekateri opozarjajo na to nevarnost, ki bi postala aktualna, če bi gospodarska in politična avtonomija otoka hiral po pritiskom centralističnih teženj Rima in predvsem severnoitalijanskih monopolov.

Ali je hiranje sicilijanske avtonomije že zaznavno? Občani trdijo, da zadnja politična kriza, znana pod imenom »afeta Milazzo«, to nekoliko potrjuje. To, kakšne sile branijo avtonomijo, ima v sedanjem položaju le posttranski pomen.

Politično življenje na Jugu, torej tudi na Siciliji, se dokaj razlikuje od političnega življenja na Severu. Stranka in njen program imata na Jugu le relativen pomen; odtušna je osebnost ter krog prijateljev, ki si jih ta osebnost pridobi, kakor seveda krog hvalažnih ljudi, ki pristejajo to osebnost za svojo »dobrotnika« iz kakršnegakoli konkretnega vzroka.

Kot smo že omenili, so demokratske »osebnosti« na Siciliji, Aldisio, Alessi, Restivo in drugi, prižigali separatističnim težnjam rdeči semafor in pomembno pomagali obraniti Italijo Sicilijo, po drugi strani pa so odločno prispevali, da je otok dobil deželno avtonomijo s svojim parlamentom in deželno vlado.

Pokojni šef krščanske demokratske stranke Alcide de Gasperi je dosledno nospelval tudi avtonomnost sicilijanskih prvakov demokratske stranke, bodisi ker je bil tudi njegov pogled na stranko bolj klientelističen, bodisi ker mu strankina desnica (ome-njeni sicilijanski prvaki so namreč na desnem krilu stranke) ni delala preglavice.

Po neapeljskem kongresu pa si je Fanfani postavil za poglavitno nalogo »obnoviti«, »sanirati« in »moralno očistiti« aparat krščanske demokracije na otoku. V imenu strankine levice in socialnega napredka je sprožil proti strankinim veljakom na otoku ofenzivo, poslužujoč se taktike, ki je spodbudila že Mussoliniju: mlade in nepreracunjive strankine kadre je vrgel v boj proti starim in preiskušanim ljuskam, ki so imeli — kar je res, je res — vse preveč tesne zveze z gospodarsko in politično desnico, a so bili hkrati avtorji in ostvaritelji deželne avtonomije, t. j. ureditve, ki je rešila otok za Italijo in na katero so Sicilijanci tako ljubosumni, ne samo v političnih vrhovih, marveč tudi v ljudski miselnosti.

Mladi kadri, ki naj bi vnesli v strankino organizacijo »duha obnove in nove politične morale«, so seveda že po prvih poskusih našli na nepremagljiv zid; da bi ga lahko preskočili, so se morali obrniti po pomoč v Rim, intervencije iz centralne na Piazza del Gesù pa so bile usodne in so sprožile proces, ki je znan pod nazivom »afeta Milazzo«.

V luči celovitega, z obeh strani osvetljenega problema je morda res utemeljeno svarilo, ki ga je bilo slišati ob »afeti Milazzo«: ne napačajte loka preveč da ne boste sprožili procesa, ki ga niste želeli in ki ga bo težko zajeziti.

Miran Suštar

nas je...

predla trda. S 27.000 franki ob današnji draginji bi jim ne bilo lahko. Dodatne vsote, ki jih dobivajo v sklad za odstotek silkoze, pa ne slajšajo vsakdanjega kruha.

Vendar jih vse to ne zanima. Bridkeže jim je, ker niso doma. In zato se tisti, ki so ostali sami, ki nimajo otrok, tolažijo z mislijo, da se bodo po upokojitvi vrnili med svoje. Vsi štejejo mesece, ne od januarja do januarja, temveč od poletja do poletja, ko skupaj odhajajo v domovino. A ko jo zapuščajo, so njih zadnje besede na postaji: »Če me prihodnje leto ne bo, vedite, da sem oslabele.«

Da, če ne bi bilo otrok, otrok, ki so vključili v novo sredino, bi se vrnili. Tako pa čutijo: mi smo korenina, otroci so drevo. Ozdrevi drevesu korenino in posušilo se bo, pa tudi korenina bo izgubila svoj življenjski smisel.

Pa vprašajte katerega od najzavednejših: »Čemu ste vendar odšli? Saj vam tudi doma ne bi bilo življenje nič bolj trnjevo?« Ali: »Bili bi vsaj pri svojih?« Odgovor ti zapre sapo: »Saj mi ni bilo slabo. Dobro sem zaslužil. 45 dinarjev dnevno, kar leta 1921 ni bilo malo. Toda delal sem si. Če me že nekdo mora izkoristi, potem mi je ljubše, če me tu kapital izkorišča na tujih tleh.« — Fraze? Ne. Preveč čuti srce in ljubezen v teh, nekoliko programskih besedah.

In da niso fraze in pretvarjanje, ti dokazuje tudi sprejem, ki ti ga pripravijo, neznanicu, ki ga nikdar doslej niso srečali in ga najbrže nikoli več ne bodo videli.

Da niso fraze, te prepriča tudi, ko poslušas njihove spomine na vse one, ki so jih doslej obiskali: posamezniki ali kulturne družine, pevski zbori ali igralci. Ježek in Avsenik. »Emil Adamič« in radijska skupina... Fotografije s teh prireditve boš našel na stenah v njihovih stanovanjih, ali pa spravišene med drugimi družinskimi svetninami.

Nashe skrbi so njihove skrbi, naše tegobe so njihove tegobe. In ko sem poslušala njihovo razlago sporov z drugimi socialističnimi državami, sem se spraševala, če bi bilo moč to povedati bolj preprosto: »Hiša je ista, enako zgrajena, le pohištvo smo v njej različno postavili. In kdo bi mogel najemniku ukazati, kam naj postavi mizo in stol, posteljo in omaro?«

In na koncu se njihov nepremagljivi optimizem, optimizem, ki ga kažejo do vsega. Kakor so se prvič rešila nesoglasja, tako se bodo tudi sedaj in zopet nam bodo priznali, da tudi tokrat nismo napak delali in da je naša pot pravilna

Vida Hreščak

Na Vitranc

Z žičnico

29. T. M. OB 10.30 BO V KRANJSKI GORI VELIKA SLOVESNOST. ŽIČNICO NA VITRANC, KI JE VELJALA PRIBLIŽNO 52 MILIJONOV DINARJEV, BODO IZROČILI NAMENU. ZGRAJENA JE V DVEH DELIH S SKUPNO DOLŽINO 2400 M IN S 750 M VIŠINSKE RAZLIKE. ZMOGLJIVOST NAPRAVE 250 OSEB NA URO. CENA BO KAR NAJBOLJ ZMOGLJIVA, IN SICER OKROG 120 DIN V OBE SMERI, SICER BODO PRIZNANI SE POSEBNI POPUSTI

Beseda, še bolj pa želje, so se našli vendarle uresničile... V našem zimskošportnem središču v Kranjski gori smo dobili nadvse, pomembno napravo — žičnico, ki bo odslej na

voljo starim in mladim, našim ljudem in obiskovalcem iz tujine. Prav in koristno je tako! Misel o gradnji vzpenjače na Vitranc — tako nam je v razgovoru pri-

povedoval eden najvztrajnejših sodelavcev gradbenega odbora in znani alpski smučar Ljubo Bizjak — sega v leto 1948. Že sedaj se je peščica neumornih pobudnikov lotila začetnih del, ki pa so prvi čas najprej zamrla. Težav, zlasti finančnih, je bilo nič malo.

del, ki pa so prvi čas najprej zamrla. Težav, zlasti finančnih, je bilo nič malo. Osamljeni skupščinski del voljnih ljudi so posle moči, toda puške le niso vrili v koruzo. Pet let pozneje so pri Turistični zvezi Slovenije naposled ustanovili gradbeni odbor, ki pa tudi ni do zadnjega vztrajal do konca. In šele lani je dobila ta, po svoje nadvse zanimiva gradnja, pravega investitorja, in sicer Oblo Jesenice, ki je takrat prevzel že več kot polovico dogradnje naprave. Pri tem pa seveda ne gre pozabljati izdatne in vztrajne podpore naših športnih organizacij, Turistične zveze in drugih.

Pobudniki — le-teh je bilo žal največ iz vrst smučarjev — ne koristne zamisli so našli v letu 1948. Že sedaj se je peščica neumornih pobudnikov lotila začetnih del, ki pa so prvi čas najprej zamrla. Težav, zlasti finančnih, je bilo nič malo. Osamljeni skupščinski del voljnih ljudi so posle moči, toda puške le niso vrili v koruzo. Pet let pozneje so pri Turistični zvezi Slovenije naposled ustanovili gradbeni odbor, ki pa tudi ni do zadnjega vztrajal do konca. In šele lani je dobila ta, po svoje nadvse zanimiva gradnja, pravega investitorja, in sicer Oblo Jesenice, ki je takrat prevzel že več kot polovico dogradnje naprave. Pri tem pa seveda ne gre pozabljati izdatne in vztrajne podpore naših športnih organizacij, Turistične zveze in drugih.

In kakaj vzpenjača ravno na Vitranc? Snežne in te-renske razmere so v tem se-raznozračnem kotu Slovenije najugodnejše, zaradi česar ni naključje, da je Kranjska gora že od nekdaj veljala za zimskošportno središče, medtem ko je po-letj zahtevno klimatsko letovi-

14 mejnikov

Vsa leta po osvoboditvi se tudi jugoslovanski športniki pridružujejo proslavi dneva republike. Rojstni dan nove Jugoslavije praznujajo z raznoterimi nastopi in prireditvami, ki so — vsaj deloma — izraz vsakdanjega utripa naših telesnozgodovinskih organizacij. Prav za dan republike so v minulih letih postregli z vrsto koristnih spodbud, ki so bile zelo pomembne za ves nadaljnji telesnokulturni razvoj. Četudi samo bežno omenimo nekatere izmed dogodkov ob 29. novembru, se nam vendar odpre dokaj celovita slika.

1945 — Fizikurni odbor Jugoslavije je imel v Beogradu prvi letni občni zbor. Pregledali so delo od osvoboditve ter sprejeli več pomembnih sklepov za nadaljnji razvoj športa na novih temeljih. Delegati iz vseh republik niso več tekmovali v tem, kdo bo koga preglašoval, marveč kdo bo mogel prispevati koristnejše predloge...

1946 — Velika skupna manifestacija jugoslovanskih športnikov s krosi »Zmaga ljudstva« po vsej državi je bila kronana z uspehom. V Sloveniji so se posebno izkazali Celjani. Ali je bil to začetek zmagovitega pohoda celjske atletike?

1947 — Beograd doživlja veliko nogometno slavo: prvi finale za pokal maršala Tita. Beograjski Partizan si z zmago nad »Našimi krilci« 2:0 zaslužno pribori to dragoceno lovoriko. Kapetan Partizana Brozović prvi državi v rokah nogometni pokal, ki postane v naslednjih letih najbolj zaželeni cilj dela več kot tisoč klubov v državi.

1948 — Slovenski športniki so prvič proslavili 29. november s Tekom republike. Po ljubljanskih ulicah je teklo več kot 200 tekmovalcev. V najvažnejši skupini članov na 4500 m je Ceraj z izbornim finišem premagal Mihačiča, najboljši Slovenec — Mariborčan Pernat pa je osvojil tretje mesto. Tudi ta lepa prireditev ostane tradicionalna.

1949 — V Kranjski gori so odprli žičnico na Vitranc, hkrati pa še Dom Janeza Porenca. To sta dva v dolgi vrsti objektov, ki smo ju zgradili tudi s prostovoljnimi delom. Zelenjariji z Jesenic in Raven so imeli pri tem odločilni delež. Temeljni kamen za razvoj Kranjske gore v jugoslovansko smučarsko središče št. 1 je bil položen.

1950 — Ljubljana je bila prizorišče državnega kegljaškega prvenstva. Panoga, ki so jo prej imeli samo za gostilniško, je dokazala svojo veliko športno vrednost. Zagrebčan Putanec in ekipa Sibenika sta postala prvaka. Kegljariči so v naslednjih letih prav lepo napredovali.

1951 — Mednarodni košarkar. dvoboj med Zagrebom in Ljubljano v hrvatski prestolnici je pravičaprav dvoboj med LR Hrvatsko in LR Slovenijo. Naše republiško moštvo doživlja sicer poraz, 43:46, toda imena igralcev

Kristančiča, Skerjanca in Amona, ki so takrat bili najuspešnejši v slovenski vrsti, so pozneje neločljivo povezani z napredkom te privlačne športne panoge v naši republiki.

1952 — TVD Partizan Narodni dom si je kot prvo izmed slovenskih partizanskih društev priborilo prehodni pokal uredništva »Ljudske pravice«. Tekmovanje je še bolj spodbudilo delo partizanske organizacije, najmarljivejšim društvom pa prineslo zaslužno priznanje.

1953 — Več kot 100 strelskih društev se je v Ljubljani borilo na tekmovalju v počastitev Dneva republike. Strelska organizacija se je zelo razmahnila. Ekipa Državnega sekretariata za notranje zadeve je postavila najboljši izenačeno ekipo.

1954 — Akcija »Smučič — mladinci« je imela v javnosti širok odmev. Kot ena izmed prvih se je naloge konkretno lotila zveza Partizana Slovenije. Le-ta je v sklad za nakup smučič priložila 1 milijon dinarjev. Ta akcija ni bila brez vpliva na množičnost v smučanju, čeprav bi bilo še bolj razumljivo, če bi tudi ta — kot mnogi prejšnji dogodki na čast 29. novembra — ostala tradicionalna.

1955 — Kljub mrazu je bilo v zimskem bazenu Centralnega ljudskega kopališča izredno živahno. Plavalci in plavalke so se potegovali za naslove srednjošolskih prvakov Slovenije. Delj v solah, za katerega so plavalci dali dober zgled, je postalo temeljno vodilo naše telesne kulture. Nekaj imen takratnih srednjošolskih prvakov pove vse: Poljanšek, Komčič, Tomiško, Horvatovala...

1956 — Jugoslovansko zastopstvo na olimpijskih igrah praznuje Dan republike v daljnji Avstraliji. Praznuje ga pa čisto samosvoje: nogometaši, waterpolisti in atlet Mihačič osvoje srebrne kolajne, odličen pa je tudi Longer s petim mestom v teku čez visoke ovire. Tudi jugoslovanski kvalitetni šport si utrudi ugled v svetu.

1957 — V Ljubljani se je več kot 200 tekmovalcev zbralo na jubilejnem X. Teku republike. Tokrat pa je prvo mesto v najvažnejši disciplini pripadlo Celjanom. Vazki, ki svojim nasprotnikom niti ni dopustil, da bi se mu približali nevarneje.

1958 — Z Dnevom republike se bo po vsej državi začela zbiralna akcija za sredstva, s katerimi bi zgradili kar največ objektov za množični šport. Akcija, ki jo je na kongresu za telesno kulturo predlagala LLMJ, bo nedvomno važen prispevek k še večjemu napredku telesne kulture v naši državi.

Stirinajst dogodkov — stirinajst mejnikov. Večjih in manjših. In tako mora ostati tudi v prihodnje... -eb

NEVEZANA JE BILA TA RAZPRAVA O NOGOMETU

Prgišče tehtnih misli

Jesenski del prvenstvenih nogometnih tekem je minil. Tudi prvi jugoslovanski kongres za telesno kulturo je mnogo razpravljal o našem nogometnem športu. Ali je tedaj čudno, da smo se za razgovor o vseh preostalih problemih okrog nogometne žoge odločili tudi v našem uredništvu? Na nevezano razpravo O NOGOMETU smo povabili ugledne delavce s tega področja telesnokulturne dejavnosti. Mnenj, izražanih v vprašanjih in odgovorih, je bilo mnogo. Zato je prav, da vam jih — vsaj v glavnem — tudi posredujemo. Se prej pa predstavljamo udeležence tega razgovora:

- Stane Lavrič, predsednik Nogometne zveze Slovenije,
- Emil Erlich, mednarodni nogometni sodnik,
- Franc Razbornik, aktivni nogometaš Krima ter
- novinarji našega lista.

N.: »Kako ocenjujete trenutni položaj v našem nogometu, tako glede kvalitete, kakor tudi množičnosti?«
Razbornik: »Zdi se mi, da slovenski nogomet — in to je posebno opazno sedaj ob tekмах enotne republiške lige — glede na zvezno raven, napreduje, kljub temu da je Odred v II. zvezni ligi med zadnjimi. V I. zvezni ligi so moči enajstoric zelo izenačene. »Velikih četvoric« ni več. Manjši klubi so dohiteli vodilne, ki so nekoliko popustili.«
Erlich: »S tako oceno soglašam. V naši republiki je bilo za množični nogomet mnogo storjenega. Zasluga za to gre republiškiemu forumu...«
Lavrič: »... in klubom, ki so ponekod že povsem pravilno ocenili svoje naloge. Opratjoč se na lastne moči in delo z mladimi dosegajo lepe uspehe.«

N.: »Gotovo ste pri tem mislili tudi na poseben konkretni primer?«
Lavrič: »Da, vzemimo za primer Mursko Soboto. Njihovo delo »otirja« moje ugotovitve. Tam imajo pionirski nogometno šolo, več mladinskih moštev in iz njih črpajo svoj kader. Ne toliko rezultati, kolikor zrela in učinkovita igra, je njihova glavna odlika.«
Razbornik: »To pa seveda ni edini primer. Skrb za mladino je očitna tudi v mnogih drugih klubih. Menim pa, da bi bilo mogoče storiti še več. Seveda pa bi bilo treba še več poštovanosti klubskih vodstev, igralcev, hkrati pa seveda tudi več sredstev. Igralce bi sploh bilo treba bolj vpreči pri vzgoji mladih. Računati moramo s tem, da si klubi ne morejo privoščiti trenerjev za vsa moštva in so prav igralci prvih moštev največji vzorniki mladim nogometašem. Tudi smotrna tovrstna dejavnost bi kmalu pokazala rezultate.«

Lavrič: »Da, važno je vse bolj utrjevati prepričanje, da niso samo rezultati prvenstvenih tekem merila za klubsko aktivnost. Slabo uslugo napravlja nogometu tisti klub, ki skrbi zgolj za 11 igralcev prvega moštva. Prav tako zgrešeno pa je tudi enačenje 500 igralcev zvezne lige z vsem jugoslovanskim nogometom, kar je prišlo do veljave v razpravi nekaterih gonornikov na kongresu. Množičnost in kvaliteta sta najtesneje — organsko — povezani.«
Razbornik: »Pa še to. Ni brez vpliva za kvaliteto množičnosti tudi lik vodilnih igralcev. Nedvomno so igralci kot Rajko Mitić za mladino v vseh pogledih posnemanja vredni vzori. Zal pa je tudi mnogo drugačnih in te bi bilo treba onemogočiti.«
Erlich: »Pri vzgoji igralcev imajo pomemben delež tudi sodniki. Zato je treba tudi sodniškim problemom posvetiti vso pozornost.«

N.: Tudi v tem pa je zabeležiti v zadnjem času precejšen napredek, ali ne?«
Erlich: »Da. Tako v zveznem, še posebno pa v republiškem merilu se je sodniška organizacija zares okrepila. Tako je v Sloveniji sedaj že kakih 200 sodnikov, ki se še naprej usposabljaajo. Letos smo imeli dva uspešna seminarja. Predvsem vključujemo mlade, perspektivne sodnike. V jesenskih tekmah smo dali vsem priložnost pokazati svoje znanje, v nadaljevanju prvenstva pa bo izbor strožji.«
Lavrič: »Veljati mora načelo, da naj sodijo zares najboljši.«

OD LEVE: ERLICH, RAZBORNIK, LAVRIČ IN NOVINARJI NAŠEGA LISTA

Erlich: »Nedvomno. Ne gre pa pozabljati, da je sedaj zares lažje soditi, saj so sodniki vsestransko zaščiteni, kar se pozna tudi pri kvaliteti sojenja.«
Razbornik: »Nekateri igralci nimajo pravega odnosa do sodnikov in sojenja nasploh. Dobro bi bilo, če bi vsak izmed njih enkrat preizkusil svoje znanje in refleks praktično s piščalko v usti. Po vsej verjetnosti — in take izkušnje imam tudi jaz — bi bil razočaran. Polovico vsega tega bi spregledal, kar bi sicer gotovo opazil. Ni lahka stvar, biti sodnik.«
N.: »Kaj sodite o sklepih oziroma priporočilih kongresa glede množičnosti?«
Lavrič: »Smernice kongresa so jasne. Sedaj je treba nekaj časa za njihovo konkretizacijo. Velikega pomena bodo nedvomno konferenca Zveze športov Jugoslavije in skupščine posameznih strokovnih zvez. Zelo pomembno pa je večji razmah vseh panog pa je gotovo priznanje kongresa telesno-kulturnih delavcev. Predsodkov, da je delo v telesno-kulturnih orga-

nizacijah družbeno manj pomembno in cenjeno kot v ostalih, ni več. To bo seveda zelo okrepilo vodstva naših telesno-kulturnih organizacij in dalo široki enotni akciji za množično telesno kulturo velik vagon. Popolnoma pa bo uspelo le, če bomo tej dejavnosti zagotovili tudi stalen dotok sredstev.«
Razbornik: »Klubska vodstva bo res treba okrepiti. Obsojam pa tiste funkcionarje, ki so delali v športu, dokler je bilo sredstev dovolj, odnehali pa so, brž ko se je bilo treba zares truditi.«

N.: »Ali je bilo konkretno že kaj storjenega glede deleža nogometašev pri ustanavljanju športnih klubov in aktivov v solah?«
Lavrič: »Tudi nogometaši bomo pomagali po svojih močeh. Konkretno pa o tem še nismo razpravljali.«
Razbornik: »To bo vsekakor — novo in hvalježno torišče dela za klube.«

N.: »Kakšen naj bi bil boj proti nezdravim pojavom v našem športu?«
Lavrič: »Predvsem je treba več morale, hkrati pa tudi stalne in stroge družbene kontrole.«

Erlich: »To so težavne stvari.«
Razbornik: »Vrhunske nogometaše so preveč razvabili. Zame je Longer kot športnik neprimerno več vreden kot kak nogometni reprezentant. Kljub temu pa ju bo v praksi le težko izenačiti...«

N.: »Ali za Slovenijo ne bi bilo koristno, če bi igralce — ker razen Odreda nimajo tekem s kvalitetnejšimi nasprotniki — vzpodbujali z rednimi nastopi v republiški reprezentanci?«

Lavrič: »To je dobra misel, ki jo je NZS že začela uresničevati. S Korotki smo do-voorjeni za tradicionalna medsebojna srečanja. Tudi moštva ostalih jugoslovanskih republik bi bila ustrezen nasprotnik.«

Tako smo zaključili naše kramljanje o nogometnih problemih. Načeli smo razno-tera važna vprašanja, zamerali pa neka-tera druga. Morda se bomo o teh (trenerji, klubska vodstva, sistem tekmovalj) pome-nili kdaj drugič...

Evgen Bergant

Sobni prostor je presek z mehkim curkom mesečine nekako po strani — svetloba prihaja skozi odprto okno, se spušta po steni kot trta in se spet vzpenja, plazeč se po mizi; snop se končuje ravno na moji odeji. Gledam konec mesečine; to je nekak prozoren, najtanjši splet zlatih in srebrnih niti. Med temi je še ena nit — pajčevinasta, nežna, zelena. To je človeški sen, njegova skrivna misel, spomin. Ta mehkoča me vrača v preteklost. Zaprem oči in glej, pred menoj stoji potegnjena deček z žarečimi črnimi očmi.

— Kdo si? — se spomnim, sem pa vendarle radoveden.
— Kaj me ne poznaš? — (spomnim se otroškega nasmeha). — Jaz sem ti...

Molčim, ne morem odpreti vek; vroče so, negibne, pa vendarle prozorne.

Nemirni črnooki deček je zaživljal ostro, prodorno. Mesečna tiančica je zatrepetala. Po njej se spušta nekaj mladostnih pustolovcev, preskočili so mizo in se mi približujejo. Poznam te nekdanje moje vrstnike. Vsak izmed njih je po nečem slaven. Prvi na skrivaj ujame katerega koli petelina in si napravi iz njegovih peres ponosno indijansko perjanico; drugi slovi, ker je presedel šest ur na vrhu tuje jablane in se ni spustil z nje dotle, dokler lastnik jablane ni odšel; tretji je slaven po tem, ker je na svoje oči videl vampirja z rdečo glavo.

Temne stene, pet vrst knjig, miza in vsi moji rokopisi postajajo prozorni, se izgubljajo. Namesto v sobi smo vsi na ulici, in jaz sem vsekakor samo sanjal, da sem bil odrasel, ker, glej, otrok sem, in zraven mene so še trije otroci. Mesečina se je stegovala za nami, prizadevali smo si, da bi ujeli svoje dolge sence. Toda sence so zmeraj spretne; prilepljene so k našim bosim stopalom in ne dovolijo, da bi jih preskočili.

Nomadi smo, raziskovalci, gusarji. In vse zmoremo: lovimo slepe miši, rake, kanarčke. Vsak izmed nas ima svoj sen in veliko skupnih sanj. Rad imam sanjarjenje. Živeti pomeni sanjati; sanjati je živeti. Lepo sanjajo otroci, te nenačete duše, in — odrasli, če ostanejo vse življenje otroci.

Zmeraj sanjam o belem konju, pa najsi hočem biti kar koli — oklepnik, rdečkožec, vojak. Vsako noč sanjam o belem konju, z dolgim, mišičastim vratom, bogato pokritim s svileno grivo, ponosno vzravnanim, na dolgih nemirnih nogah. Takega konja ni v našem mestu in nikjer na svetu ni konja z drhtavimi prozornimi nozdruhi in srebrno peno v zobeh.

Razen sanj je še naša, otroška resničnost: prodajalna (Državne razredne loterije) s praviimi bankovci po sto dinarjev in izločba, z njimi si pa moreš kupiti pravo gusarsko ladjo z nekaj jembori in topom; zapuščen koliba v vrtovih, zraven mesta, skrivnostno hajduško gnezdo, kjer se shajamo mi, nekaj starih razbojniških glavarjev, med katerimi je eden strašnejši kot drugi; obmestna nedokončana hiša, v kateri — če je res tisto, kar so nekateri prisedli — živi nevidni človek.

Ta večer gremo k tej hiši: bosi smo, toda strašanski — pegasti, razkuštrani, pripravljani na vse. In zato nismo nič presenečeni, ker v daljavi srebrno bobnijo kopita. Na tihniku čutim šepet svojih tovarišev:

— Robin Hood!
— Buffalo Bill!
— Usnjena nogavica!

Samo jaz molčim, široko nasmejan v sebi. In grem vedno hitreje in hitreje, ne da bi se dotikal zemlje z bosimi podplatci. Čudovito je, ko si otrok s takimi sposobnostmi: brcam z nogami in letim — pred menoj se pa vse umika — in odkrivam globoko modrino, vse — drevice, hiše, ograje.

Kot da sva se domenila: pred menoj se vzpenja na zadnjih nogah beli konj, hrza, vihra si grivo. To je prvi in zadnji takšen konj na svetu. Bel ko sladkor, ponosen ko jelen, zlit iz stilenih mišic. Vem, da je tudi on čakal mene, prav tako, kot sem tudi jaz čakal njega. Moji nemirni, hajduški prsti se utapljuje v beli grivi in moj obraz se pritiska na svetiljakotič se konjski vrat. Saj to so vendar same sanje v mojih rokah!

S konca ulice me kličejo tovariši, njihovi vzkliki se večajo, ostrijo in padajo poleg mene kot zgrešene puščice. Toda jaz, ki sem toliko sanjal o belih skočih v neznano, hitim.

Skok, mehak udarec s petami po konjskih trepetljivih ledjih, zmagovalni vzklík. Konj, moj beli konj, se odganja od zemlje in leti, za seboj pa pušča tisoč svetlih iskric.

Kot vihar, nezadržno, kot nekaj, kar se ne ponovi, potujem v modrikasti, nevidni in nedoživljeni svet. Za nama ostaja mračno mesto z neštetimi zlatimi, začudenimi očmi, v njem je pa vse, kar sem imel rad. Vse — tudi kar nisem maral. Nosi me beli konj, o katerem sem sanjal. Njegova svilena griva, ta sanjska zastava, me udarja po obrazu in mi vihra za hrbtom.

O čem sem sanjal v šolski klopi en dan pred tem, nagujen nad zemljepisidom Afrike, Amerike, Azije? Kaj sem hotel tedaj iz daljnih celin, ko sem verjel, da čaka vsaka izmed njih name? Kdo ve, kaj skriva v sebi kuštrava, neubogljiva glava... Morda bom dojel to zdaj, ko me bo odnesel beli, izgonogi konj na eno teh celin — kot vojaka v tujsko legijo, kot iskaleca zlata, kot lovca na tiere.

Leti konj — vihar, reže mehki vetrovi, pod nama se pa razprostirajo čudne planine. Vsaka izmed njih ima svetlikajočo se vrh, na vsaki izmed njih živijo ljudje, ki naju spremljajo z žarečimi očmi, brez besedi, začudeno, vznemirjeno. Nad nama so hladne zvezde; lahko se jih dotaknem z roko, se pogledam v njihov kristal, jih trgam kot zrele višnje. Napolnil bi žepa z njimi, kakor sem to pogosto počel s sadovi na tujih vrtovih, toda ne smem: mesec, čeprav je lobjrodušno debel, podoben sanjaveemu postopacu, se vendarle mrtvi — zlate obrvi se mu spletajo v grd vozal kot vsakemu varuhu...

Vse ostaja za nama. Ze je preletela čez mojo glavo zadnja zvezda. Ne letiva. Z belim konjem padava mehko, pernatostoneva v globoko, temnomodro brezno.

Ej! — s tem vzklikom me pričakajo trije glasovi.

Stojim na tlakovani ulici. Namesto da bi se utapljali v mehko grivo, se mi prsti krčijo v praznino. Zraven mene so trije moji tovariši, za njimi se pa vidi orbiš hiše, v kateri živi nevidni človek. Tovariši mi nekaj govorijo, mahajo z rokami, toda ne morem jih slišati in jih razumeti. Mislim na čudovitega belega konja in na potovanje, kakršnega ni to sedaj še nihče doživel.

Zapiram oči, zavedam se, da sem v sebi široko nasmejan...

...Pa jih spet odprem.

Beli curek mesečine je razpršen po moji odeji. V tej svetlobi se rišejo na mizi nejasni predmeti in nedokončani rokopisi.

Sanjal sem o srečanju s svojim otroštvom. In o nekem snu v tem otroštvu.

ZNACILEN DALMATINSKI MOTIV JADRANSKEGA SONCA, KI JE LEGLO NA POLOŽNE STREHE KAMNITIH SPLITSKIH HIŠ (Foto: prof. Šime Letinić)

Ko so vsi sedli, da bi si odpočili, je nad njima dvema premraženom zaselestel štrclast hrast z lanskim posušenim listjem in začel je naletavati sneg. Miloš je pogledal zardelo deklico in znova ga je ošinil bič ostre žalosti in vročega veselja ob teh zdavnaj zdavnaj znanih črtah obraza. Glej, vsakokrat so tukaj, nepričakovano jasne in blizu, kakor je to mogoče doživeti in videti samo v redkih srečnih sanjah.

Kaj je to? Ali se uresničuje skrivni sen iz otroštva, ki se je zadržnil v davno in že pozabljeno dečkovo žalost?

Z nepričakovano močjo in vznemirljivo ostrino so spet stopili pred Miloša spomini iz otroštva; domača šola, mlada učiteljica Brana in tisto snežno jutro, ko je ona za zmeraj odpotovala iz njegove vasi...

Milošev dom je bil najbližji šoli, čez cesto onstran šolskega dvorišča. Najzgodnejši dečkovi spomini se vežejo na to bleščečo rdečo-belo zgradbo, ki je večji del leta hrumela z množico glasov in usipala iz notranjosti brez napovedi potoke otrok, katerim je kmalu postalo pretesno tudi dvorišče, pa tudi cesta pred Miloševim domom in, zdi se, vsa okolica. Njihov hrup je napolnjeval vse dolinice, ulice in skrivne kote, da je Milošev togotiljivi stric vsakokrat začuden godrnjal:

— Koliko te godlje gre v šolo! O, bratec, učitelj je ubožec, pa če bi imel ministrsko plačo!

Nekako v začetku leta se je šola nenadoma umirila in potem je začuden mlajček taval cele ure okoli mrke zgradbe, drvarnice in skrivnostnega vodnjaka z vrtim vedrom. Zbiral je ob živi meji kočke porcelana in barvastega stekla, klepal s svetlo medenasto ključko na zaklenjenih šolskih vratih in prestrašen zbežal ob odmevu iz praznega razreda. Tam je bil verjetno nekakšen »veliki«. Nekdo s sivimi lasmi in dolgim plaščem, ki se napihuje in raste kot večerni oblak.

Ko mu je začela presedati samota, je deček zjezen odmaknil tanki jelkov pokrov z vodnjaka in nagujen čez nizko ogrado klical tistega drugega dečka, ki je gledal iz mirnega ogledalca na dnu vodnjaka:

— Ooo, eeej!

Deček mu je odgovarjal iz vode hkrati, z istimi besedami, le da mu je glas zvenel kovinsko in napolnjeval z odmevom ves vodnjak. Tako sta vpila eden nad drugim, dokler ni prihitel od kod Milošev ded ali preplašena mati in vsa čaravnija se je končala z zmerjanjem, pogosto pa tudi z bunkami.

Učiteljji so se v šoli pogosto menjavali. Tistih najstarejših se je deček nejasno spominjal po njihovi podobi, obleki ali kakem dogodku v zvezi z njimi; ko pa je tudi sam hodil v šolo, si jih je že dobro zapomnil in si enega za drugim vrezal v spomin za vse življenje tako po imenu kot po naravi.

Ko je obiskoval Miloš četrti razred osnovne šole, je prišla v vas nova učiteljica, lepa in mlada Brana.

Nikoli ne bo pozabil tistega jesenskega jutra, ko se je prikazala privrkat v razredu. Priplavala je lahkotna, vzvalovana ter bela in kakor da se ne dotika tal; svetel poletni oblček brez teže. Vila in razlivala se je po razredu in zdelo se je, da napolnjuje, kot svetloba, vsak kotiček v sobi. Ob njej so za hip izgubili tujo resnobo celo tabla in računalo ter nabrekli globus na omari. Pritajeni strah, ki se je tiščal vsake stvari v razredu, se je razblinil kot dim in zdaj se je napolnila vsa soba z umirjenim mehkim sijajem jesenskega dne. Svet zunaj in ta v šoli sta se spojila v eno in se zajiskrila v očesu vsakega otroka.

— No, otroci, zdaj se bomo pa spoznali. Kako je ime tebi, mala?

Učiteljica je šla od enega otroka do drugega in vsakemu učencu se je zdelo, ko se je pogovarjala z njim, da je prišla samo zaradi njega; semkaj in da si želi samo njega videti in spoznati. Ni se še osvestil od tega čudežnega trenutka, ko je bila ona že pri drugem otroku, toda se zmeraj samo njegova in samo za hip odsotna. Pred Milošem je obstala tudi ona nekoliko presenečena:

— Bog, kakšne velike oči, kakšne trepalnice! No, mali, poglej me naravnost, ne stramuj se.

Deček je boječ pogledal navzgor in nenadoma je izginil razred z otroki; vred, pred njim je postal samo učiteljin obraz, v odsevu sončnega lina, uokvirjen z zlatimi lasmi; njene smehljive oči se oči pa so ga vrgle v nekakšen začaran svet, v katerem se je od neznane miline topilo srce, vse telo pa je trepetalo in raslo in tudi ono postalo del tiste vse obsegajoče svetlobe, ki je žarila iz teh oči.

— Kako lep otrok!

Njen glas se je spreminil v šepet, ali pa se je Milošu to samo zdelo. Ne spominja se niti tega

še ga je vprašala po imenu; samo tedaj, ko je videl njen hrbet, je začutil, da je stopil zdaj v nekakšen začaran vrt, ki ga je videl nekdaj v sanjah in iz katerega ne bo odšel nikoli več.

Vso naslednjo noč je videl v spanju zlate, s soncem obsijane kraje in od povsod se je pojavljala in je prihajala učiteljica Brana; če je bila za hip nevidna, je bila vendarle navzoča v vsakem odlesku nenavadne nadzemeljske svetlobe.

Zdaj so se začeli za dečka srečni in prebogati dnevi; vznemirljivo bogastvo dnevnih doživljajev se je prelivalo v sanje, te so pa spet z bohotnimi čudežnostmi praviljčno barvale vsak novi dan.

Kadarkoli se je napolnila kam v vas, je učiteljica poklicala svojega najboljšega učenca, Miloša, da jo je spremljal. Tako je dobila vsaka pot, še tako majhna, ki jo je prehodil z njo, za dečka poseben mik in postajala mu je dražja od drugih, ker je mogel na njej v d omišljivi zmeraj ponoviti minulo potovanje.

Brana je zmeraj ob iržala malega Miloša v svojem samskem stanovanju opazoval, da je imela vsaj nekoga ob sebi, s katerim je tu pa tam spregovorila a nekaj besedi o čemerkoli. Rada je slišala svoj glas v gosti temi vlažne jesenske noči, proti kateri sta se obenem z njo bojevala samo nezanesljiva petrolejka v njeni sobi in ljubki glas tega otroka s pametnimi lepimi očmi, tega dečka, ki bo že jutri posurovel in podivjal v tem surovem planinskem kraju.

— Miloš, poglej no malo tele slike, da bom napisala pismo.

Deček je pregledoval fotografije, skope spomine revne učiteljice, in vse to je bilo zanj bogat in nov svet: deklice v črnih predpasnikih, nizke predmestne hiše, skupina nasmejanih kopalcev na rečnem bregu. Nekakšno novo in mikavnejše življenje od tistega, ki ga je poznal do tedaj.

Toda raje ko vse drugo je deček na skrivaj opazoval učiteljico, ko je pisala sklonjena nad mizo. Njeni zlati lasje so trepetali, se prelivali in drseli, papir pred njo se je bleščal, ko da ga ožarja njen obraz; in njene oči in vsa njena postava z mizo in knjigami vred se mu je zdela kot oživel, čudovito lep kotiček z dekličinimi fotografiji.

Nekoč je močan sunek vetra nenadoma odprl okno in ugasil svetilko. Učiteljica je nalahno kriknila in v temi prevrnila stol.

— Miloš, Miloš, kje si!

V mraku je otipala dečka in kakor da varuje sebe in njega, si je potisnila njegovo glavo na prsi. Miloš je slišal, kako ji razburjeno bije srce. Omamljen z vonjem in toploto njenega telesa je želel, da bi se ta hip neizrečene sreče podaljšal v neskončnost.

Drugi dan mu je dejala učiteljica zelo resno in nekoliko žalostno, medtem ko ga je božala po obrazu:

— Govorila bom s tvojim dedom, da te bo poslal v gimnazijo. Menda bo kak dom, kak...

Nenadoma, v začetku zime, se je razmeslo, da je učiteljica premeščena in da bo odšla že drugi teden. Ob tej novici je deček skoraj zbolel. Obledel je, prenehal je jesti in v šoli je skrival pred učiteljico velike, smrtno žalostne oči.

Na dan njenega odhoda, ko je videl, kako pred šolo napregajo konje, je Miloš pobegnil daleč za hišo, za veliko kopico stelje, ko pa je slihal razočarano zvonjenje konjskih krugljčkov, je zatlačil glavo v vlažno bodočo steljo in zajokal neutešeno in razbolelo kot nikoli v življenju. Jokal je, jokal, da samo ne ve, kako dolgo, ko pa je naposled vzdignil glavo iznemogel, utišán in žalosten, je videl, da je močno snežil. Do prav pred kratkim zgneteno in mirno zimsko nebo se je zdaj razperjančilo v blede meglenco in se cedalje gosteje usipalo na pokopaljsko puščobni in osiveli kraj. Sneg je zasipal bližnji gozdič, za katerim je odšel voz z ljubljeno potnico, se spuščal na sadovnjake in strehe, migljaj v kosmih nad potrcelo ograjo in se zaletaval malemu v oči. Zmanjševal je pogled in gospodoval zmeraj bolj, toda še zmeraj ga je bilo premalo, da bi pokrnil in zametel dečkovo žalost.

Od tega dne naprej je naneslo veliko snega na skrivno dečkovo žalost in ta je bila čedalje bolj zametena v njem, kot dušica oljenke pod sivim mrzlim pepelom. Mali Miloš se je precej namučil po tujem svetu, dobival je redka in zmeraj redkejša pisma od nekdanje učiteljice, nekega dne pa je postal tudi on učitelj. Ta čas se je zveza med njima že zdavnaj pretrgala. Vedel je samo to, da je poročena da je še vedno učiteljica in da ima že velike otroke.

Slele veliko let kasneje, v začetku tretjega le-

ta upora, se je zveza med Milošem in njegovo nekdanjo učiteljico spet obnovila, prav nenadno in nenavadno.

V začetku četrte ofenzive, ko je padel Bihač v sovražnikove roke, je prišla v Milošev bataljon plavalasa zbegana deklica v zelenih hlačah in mu prinesla pismo. Bilo je pismo učiteljice Brane.

—Dragi Miloš — mu je pisala — pošiljam ti svojo starejšo hčer. Pobegnili smo na vas, ona pa je, vsaj zdi se mi, že dovolj velika, da...

In glej, zdaj pa komandant Miloš, na kratkem postanku, preden bo bataljon zagazil na planino, gleda postrani ta obraz, ta mehki nepozabljeni obraz, ki si ga je zapomnil že v otroštvu in ga potlej nosil s seboj. Zdi se mu, da so zdaj spet oživeli tisti dnevi otroštva, boleči in tesnobno srečni, in da se je tista davna, ljubljena in kruto izgubljena deklica zdaj spet vrnila večno mlada

in nespremenljiva. Glej, tudi zdaj sneži, kakor bi ga tudi to hotelo spomniti, kako neutolajljiva je bila tedaj žalost slovesa.

— Te zebe, dekle?

Obrnila je glavo in ga gledala s tistimi nekdanjimi Braninimi očmi, gledala ga je zaupljivo in z mirnim nasmehom, kakor bi mu brez besedi priznavala, da ji je tu, zraven njega, dobro, čisto dobro, da tu ni ne mraza in ne strahu, niti ne kakšnih drugih hudih in grdih stvari.

Komandantu Milošu se je ob tem pogledu stisnilo srce in niti sam ni vedel ali je bilo to od blizke sreče ali pa od davne, oživljene žalosti. Samo to je vedel, da je ta mlada deklica del njegove osebnosti in njegovega življenja in da se mu je sedaj vrnila, kakor se dogaja v sanjah, da človek spet vidi in najde ljubljene ljudi. Kaj ni vse to nekako podobno kakim velikim sanjam: grmenje topov, ki niso daleč, sneg, Brana spet ob njem, on pa, nekdanji razboljeni deček, vodi bataljon sivih bojnikov?

Kolona se je spet začela vzpenjati navkreber skozi tiho in slovesno jelovino, zavito v sneg. Miloš je šel na čelo bataljona, pogosto izstopal na stran in opazoval molčeči spredov borcev. Ko pa se je vrnil na svoje mesto v koloni in se popolnoma izenačil z drugimi, se je spomnil, da stopa nekje za njim tudi deklica, pa se je smehljaj s pozabljenim nasmehom, kot da vidi na hrstu borcev pred seboj ljubljeno podobo.

Ko so daleč na planini prenočevali, se je približala mlada novinka otroško zaupljivo in se spustila k jelki zraven Miloša. Zaščitniško ji je ogrnil ramena s tanko odejo in je vstal, da bi obhodil taborišče.

— Kar spi, takoj se vrnem.

Ko se je vrnil pod nizki obok jelkovega vejevja, ki ga je težil sneg, je bila že trda noč. Po vsem taborišču so prasketale in se svetili ognji, deklica je bila pa čisto čuječna in je celo nekako veselo gledala v ogenjček pri svojih nogah.

— No, Brana moja, kako se počutiš pri nas?

— Je dejal on s toplino, ki je presenetila tudi njega, in jo privrkat poklical z imenom njene matere. Dekle se je zdrnilo, še zmeraj nasmehljano, kakor da so jo iztrgali iz prijetnih misli, in pogledala mu je naravnost in odkrito v oči.

— Si se vrnil?

To je rekla preprosto in vedro, kakor da bi ga čakale tu že bogve od kdaj, prepričana, da bo prišel.

— Vrnil. — Je potrdil in ko se je spuščal ob ognju k njej, je dodal z nekako pridruženim in negotovim glasom, kakor da bi bil česa kriv:

— Da da, vrnil sem se. Nikoli več te ne bi hotel izgubiti.

Ko je ogenj ugašal in se je okoli jelke gostila tema, je na svojih prsih skrbno pridrževal glavo zaspale deklice; zdelo se mu je, da je v vsej tej noči okoli nje nekakšna večerna vzdušja Branine sobe, ko je nekdaj s slabotnimi otroškimi močmi pomagal učiteljici, da je premagala strah, temo in žalost in jo je gledal, prevzet od ljubezni. Samo da se je zdaj vse razširilo in došlo neslutene razsežnosti: tema se je razširila na vso domovino, strah je počasi narasel in se razmnožil: le njegovo Milošovo srce je ostalo enako, in enaka je ostala ona edina in mila, ki si odpočiva na prekrizanih volatih nase in nad tem srcem.

SREČANJE
Z
OTROŠTVOM

SLAVKO JANEVSKI

Praznično razvedrilo

Jože ni maral avtostoparjev! Vozil je takole na sprehod, pa se preden ustopi študent-Stajerc in mu maha, maha... Še preden si študent izpahne roko v rami, Jože mima njega. V oledeni puščini s kotom očesa, ki se vedno maha, s pesijo (traj!) in takole go-

javiš od kdovekod pred menoj in zahtevaš, naj pol ure odgovorim za tvoje zdravje v svojem aeroplanu in... in... da naj naprim tvojih lahkomiselnih, sedemdeset kil svojemu poštenemu motorju in zavoram in gumam! No, veš kaj... Za vsakim stoparjem je Jože

AVTOSTOP

(RESNIČNA, ŽALOSTNA ZGODBA)

vori njemu in sebi: »Glej dragi mladenič! Jaz v tvojih letih sem se vozil samo z vlakom, avtobusom in parnikom! Ti pa... vidim te v obraz! Nikdar ne boš imel avtomobila; slabo študiraš, dopoldneve puščaš na matineji in popoldneve pred pošto! In ti, neznanec, se po-

za spoznanje slabše volje. Prelepa Slovenija se mu zdi za vsakim za spoznanje manj lepa.

In prišla je tista pusta, jesenska nedelja, ko smo odprli še eno novo in še imenitnejšo cesto. Tako je kazalo že ves mesec, kot da vseh S-14000 nestrpnost grize beton v svojih garažah, da se končno spuste po novem toboganu tja do trga Republike in do »Ritza«.

Jože se je triindvajsetega zagnal v veselo gnečo na avtocesti šele popoldne.

Ivančna gorica, Trebnje... Pesem in sanje! Medplanetarni polet novembra 1958!

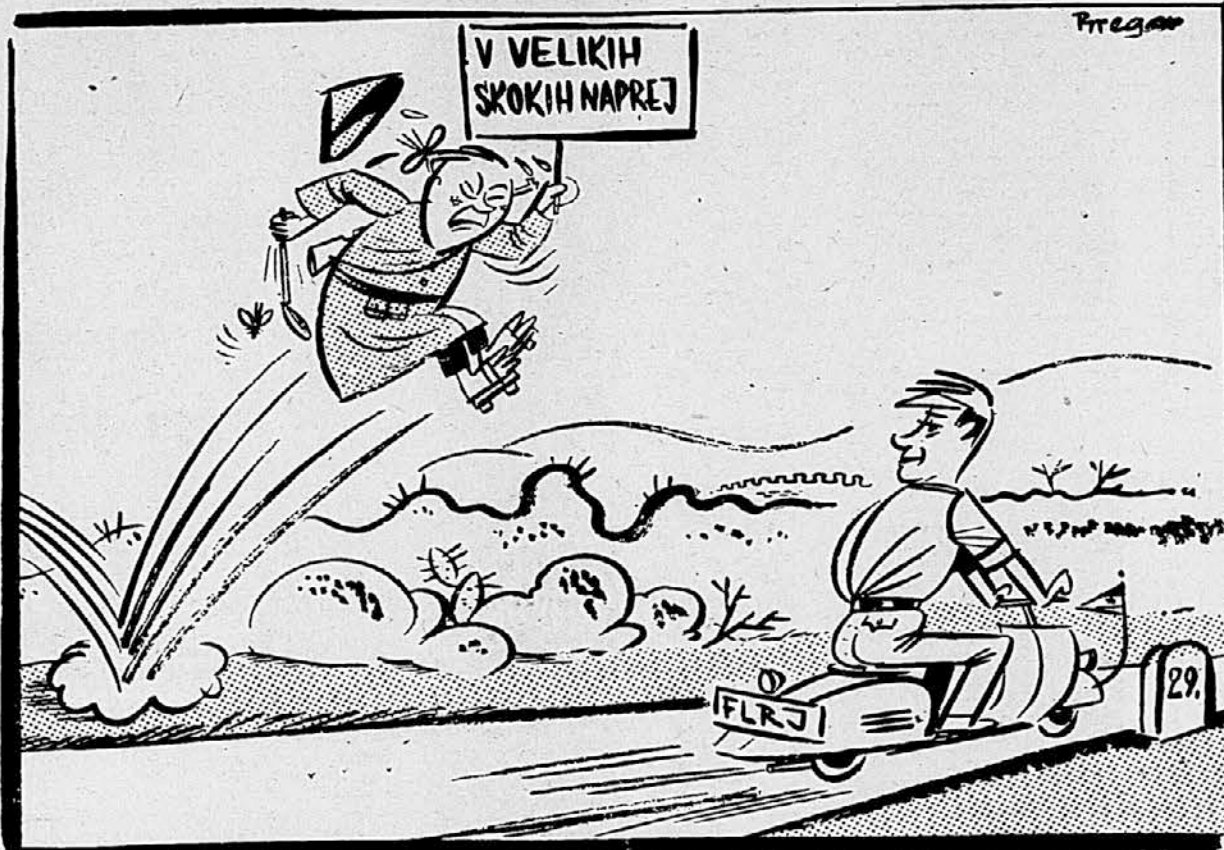
Zamižal je Jože. Lahko je zamižal, kajti blage krivine in astronomsko izračunani nakloni so sami uravnavali kolesje in volan.

Ko je odprl oči, je opazil v perspektivi pred seboj postavo z dvignjenim palcem. Postava je švignila mimo s sto kilometri na uro in utonila v perspektivi za avtom.

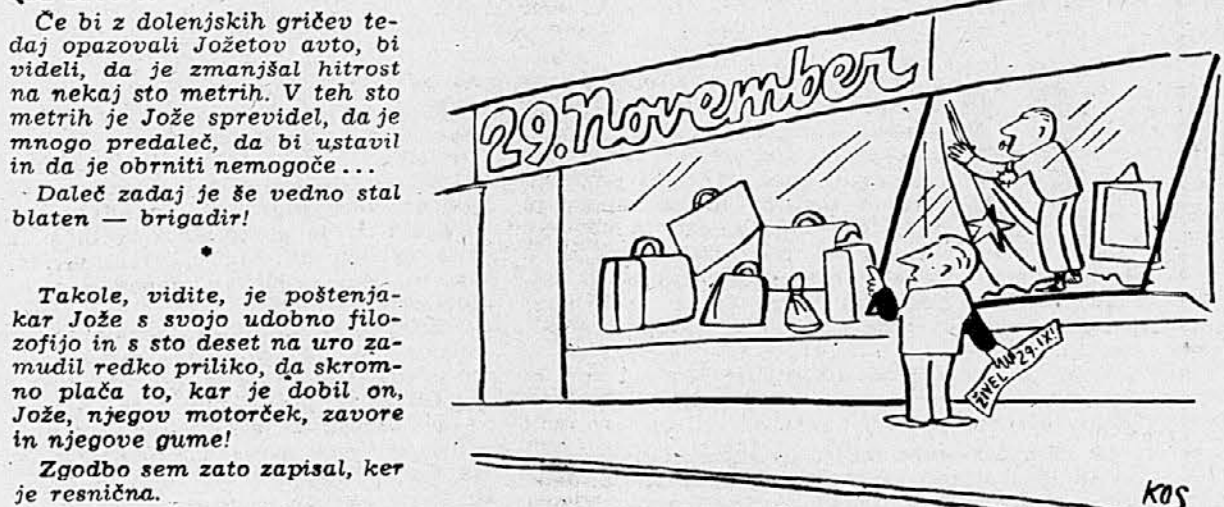
»Ah, da!« se je odsotno nasmehnil Jože. Nič na svetu ni moglo v tem trenutku omajati njegovega globokega zadovoljstva.

»Ah, da! Ti nesrečni stoparček ti! In ti ustavljaš s tako blatnimi čevlji in s tako obleko...«

S tako obleko! Jožetu je nepričakovano resnoba spremeniла obraz. Zardel je. Proti

— ZELO ZANIMIVO! TODA DOVOLITE NAM, DA SE DRŽIMO TAL IN SVOJE POTI!

— TEMU JE PAC LAHKO ARANZIRATI! SAMO »ZIVEL« NAPIŠE NAD FIRMO

KRIŽANKA

VODORAVNO: 1. večja skladba za solista, zbor in orkester, 8. zapreka, 13. podjete za izdajanje knjig, 20. srebrnosa kovina, ki se dodaja zlitini za tiskarske črke, 21. delavec v železarski industriji, 22. čudežno zdravilo, nespoj, 23. začetnici živčnega slovenskega slikarja, 24. manjšali izraz, dominativ, 27. začetnici dolgo časa vodilne slovenske literarne revije, 28. moško ime, 30. črevesna bolezen, 31. ime Beethovenovega III. simfonije, 32. krajevna vprašalnica, 33. pisec romana »Islandski ribiči«, 35. polotok v ZAR, 36. žensko ime, 37. grm s trdim lesom, 38. enocelična žival, 40. grški otok v Sredozemlju, 41. »semirski« vozilo, 43. področje, odsek, 44. zmeda, 45. okoliš, 47. okence, 48. zavor, paket, 50. tuja kratka, 51. slovenski pesnik, 52. časovna kratica, 53. glasbeni nota, 54. latinski vzmet, 55. gora v srednji Grčiji, mitološko bivaljsko muz, 58. novo srebro (zlitina bakra, cinka in niklja), 61. slabomrež, 62. vodja Argonavtov, ki so šli po pravljici tudi skozi naše kraje, 63. žarni venec, glorijska, 64. svoboden, 69. drugo ime za ledvico, 74. alkoholna pijača, 75. popularni vzdevek predsednika ZDA Eisenhowerja, 76. tunel, 77. brez dvoje, 79. zasedovanje, divjačina, 80. povratno-osebni zaimek, 81. neobičajnost, osupljivost, 84. primorski medmet, 85. česplja, 86. ena od celin, 87. tuje mosko ime, 89. vrsta pečiva, 91. stot del celote, 93. prejšnje ime za Ivanjgrad v Črni gori, 95. južni sadež, 96. izdelovalec lasulj, 97. prebivalce pokrajini v severni Afriki in zahodni Aziji.

NAVPIČNO: 1. gonjač kamel, 2. navdušen prijatelj Angležev, 3. dva soglasnika, 4. značilen predstavniki vrste, 5. malejska blaznost, 6. tovarna motornih vozil v Kopru, 7. letopis, 8. oljva, 9. glasbeni znak, 10. domača oblika moškega imena, 11. višina, stopnja, 12. dolgorapa pisana papiga, 13. nadglavišče, 14. angleško žensko ime, 15. del obraza, 16. pri tok Volge, 17. šumevec in sičnik, 18. uslužbenec, ki na prireditvah pobira vstopnice, 19. orožarna, 25. mestice pri Zadru, 26. severni jelen, 29. zabuhel, 32. posojilo, zaupen denar, 34. prebivalci Pirenejskega polotoka, 37. velika rastlina, 39. napad na politično osebnost, 40. grad v Moskvi, 42. ameriška filmska igralca (Dawn), 43. železniška prometna pot, 46. planinka, 49. plezalka, 49. najemnik stanovanja, 51. mlade rastline za razmnoževanje, 54. preskrbovalec poslovnih potrebščin v velikih podjetjih, 56. stiki v verziji, 57. kratka za »na rodnoosvobodilno borbo«, 59. pič z lepim perjem, 60. zavetišče, 64. nazaj nagnjena stena, 65. dlaka na klasu, 66. hvalnice, 67. daljša klavirska skladba, 68. zakladnica, blagajna, 69. kemični element (znak C), 70. mejna reka med Črno goro in Albanijo, 71. hoditi, 72. nočna pica, 73. formacija, izdelek, 76. svedok, očividec, 78. nabrušen, rezek, 81. narci, 82. predsednik FLRJ, 83. izlet, 85. poželenje, 88. jadranski otok, 90. osebni zaimek, 91. kem. znak za element pod 20. vodoravno, 92. ploskovna mera, 94. nikalnik.

VELIKA STAVA

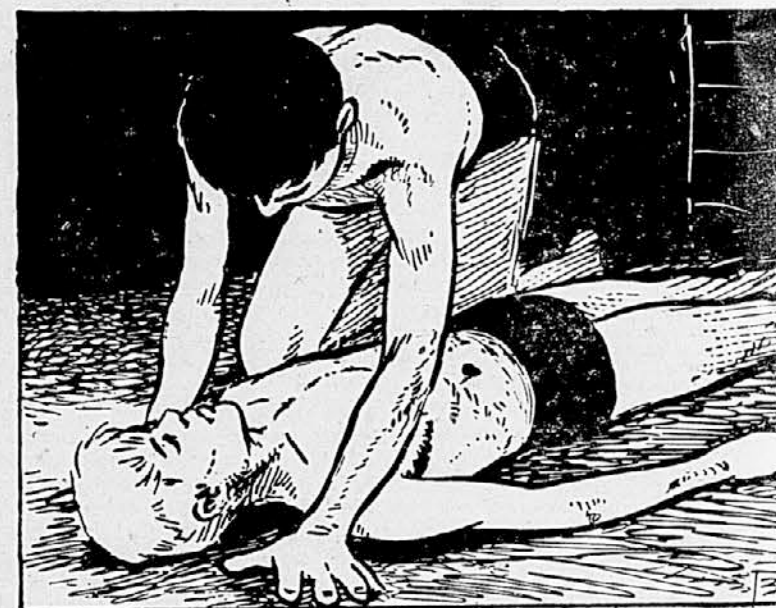
PO POVESTI SAMUELA JOHNSONA
RIŠE MIRI MUŠTER

304. Mož, ki je stiskal Petrov vrat tako, da je dečku skoraj sapa pohajala, ni bil nihče drug kot »Kosmatinec« Dawson, o katerem še nihče ni povedal kaj dobrega. Bil je znan tiho-tapec in če je prilika nanesla, tudi tat. Na eni strani meje je kradel konje in jih na drugi prodajal, poleg tega pa je kahal slabo žganje in ga prodajal beznicam na obeh straneh.

305. Indijane in mešanec sta bila najbrž njegova pomočnika, saj nista ničesar ukrenila brez njegovega ukaza. Tako sta sedaj stiskala Jima, dokler se ni Dawson naveličal stiskati Petra. Potem je iztrgal Jima iz njunih rok ter vrzel oba tovariša kot dve vreči moke skozi odprta vrata v koč. Od stiskanja in padca se je Petru stemnilo pred očmi.

306. Ko je s, t odprl oči, je zagledal Jima, ki se je plašno sklanjal naeden. Mošnjčka z biserom ni bilo več, Dawson ga je bil moral opaziti in odtrgati s Petrovega vrata. Nobe-nega od tiho-tapev ni bilo videti. Najbrž so se razkropili po globeli, da bi se prepričali, če je v njihovo skrivališče zašel še kdo drug.

Tihon, globokot!

Skoraj celo minuto je stal tamkaj negibno kot kip. Slišal sem, kako diha. Z rokama, ki ju je imel sklenjeni za hrbtom, si je počasi trl prste.

Nato je spregovoril, ne da bi se obrnil, mehko in skoraj nežno: »Nekateri delji tega oceana okrog Japonske so vredni več, kakor more izraziti katera koli materialna dobrina. To so posvečeni deli, zakaj obeležila jih je junaška smrt naših ljudi. Nekega dne bo bog v neskončni modrosti dovolil, da bomo videli razlog, zakaj morajo nekateri ljudje umreti mladi, medtem ko doživijo drugi veliko in nekoristno starost — zakaj morajo moške kakor jaz, ki niso nikoli slišali strele ali videli torpeda, izstreljenega v gnevu, razsojati o življenju in smrti mlajših in boljših mož.«

Utihihnil je in se obrnil, da bi me pogledal naravnost v oči. »Slehermi grob na suhem in v tem oceanu je oltar nekemu idealu. Nekateri ideali so slabi, nekateri dobri. Toda grobovi niso nikoli slabi — grobovi so spomeniki junaškim možem z obeh strani, ki spijo v njih. Zakaj kdo si sme lastiti pravico, da bi rekel možem, ki nosijo breme boja: »To je bilo napak, za to ni bilo vredno umreti?« Ali ni smrt v boju najbolj čista in najbolj junaška izmed vseh, saj umira vojvoda za svojo vero? Na to vprašanje morajo odgovoriti ljudje, ki so poslali bojvornike v boj.«

Utihihnil je.

»Kdaj se je zgodilo?« sem vprašal mirno.

»Morebiti se ni zgodilo!« Spet se ni obrnil proč in spregovoril skoraj divje. »Morda je to samo njihova propaganda!«

»Jim bi se moral vrniti jutri, kajne? Ali bi že morali prejeti njihovo poročilo?«

»Rich, vsak tretji dan je poročal, kakšno je vreme na njegovem področju. Naše sile morajo vedeti, kakšno je vremensko stanje. Vreme se giblje od zahoda proti vzhodu, veste. Pred tremi dnevi so nam poslali poročilo o vremenu in o tem, da so dotlej uplenili in poslali na dno šest ladij. Preostali so mu samo še štiri torpedi, vsi štiri zahtevajo. V normalnih okoliščinah bi ga bili poklicali domov, a treba je bilo nadzorovati

Bunga, pa tudi vremenska poročila smo potrebovali. Zato smo mu rekli, naj ostane tam do pojutrinjsem, ko naj bi ga zamenjala Tuna. Bungo Pete vpilje, da ga je potopil isto noč, ko je poslal poročilo. Naslednje poročilo bi moralo priti danes zjutraj, pa nismo ujeli nobene oddaje.«

»Pustite me na SEDEM! Jaz ga bom ujel!« Govoril sem z divjim zaupanjem in besom. »Na učitelju napadanja« sem se vse te mesece vadil in učil prav za takšne reči. Dajte mi dva dni, da se pripravim.« Dolgo sem dokazoval, potem pa sem pričel molelovati. Sprva me ni hoteli niti slišati, toda misel na to, kako bo moral admiral pojasnjevati tisto, kar se dogaja na PODROČJU SEDEM, je prevzela tehnično v moj prid. Brez obotavljanja, v blazni jezi sem se odločil. Bungo Pete mora izginiti! Walrus ga je s ščepcem sreče že dvakrat prelilil. Eel ga tokrat ne bo prelislila, ampak potopila — in mi ne bomo potrebovali sreče!

Sli smo v delavnice, ki so bile v oporišču, in si oskrbeli nekaj najbolj nujnih pripomočkov; izdelali smo rušilne bombe, ki jih bomo vtaknili v vreče z odpadki in ki bodo eksplodirale, ko bodo vreče odprli. S seboj smo vzeli tudi cel kup uradnih papirjev, ki smo jih opremili z odtisi gumijastih stžampilk in ostalimi oznakami, prav tako kot smo to naredili za Octopus, le da smo tokrat uporabili ime Walrus.

Na krov pa smo naložili tudi poln tovor novih električnih torpedov, ki ne puščajo za seboj nikakih sledi.

Ko smo naposled odrinili, se je zdelo, da se je vest o našem posebnem poslanstvu razširila. Na pomolu se je zbrala velika skupina molčočih podmorničarjev, ki so nam prišli voščiti srečno pot, in čutil sem zbrano moč njihovih neizgovorenih misli. Tukaj je bil kajpak admiral in kapitan Blunt z njim. Ko smo se ritenski premaknili s sidrišča, je godba udarila. »Potopite jih vse«, ki je tokrat postala nekakšna pomorničarska himna.

V teh okoliščinah je imela ta pesem za nas poseben pomen. Naprev so igrali kar naprej, medtem pa smo zapluli mimo doka

deset-deset. Podmorniška sidrišča so nam začela izginjati izpred oči.

Na srečo so bili naši mornarji že precej izurjeni. Pa tudi gojencev nam ni bilo treba jemati s seboj, ki bi bili še otežkočili naše probleme. Čeprav je bilo delo trdo, se je izkazalo, da rodi »bre sadove. Presenečalo me je, kolikšen napredek smo dosegli v enem dnevu. Keith se je znašel kot rojen operativec. Stiri dni po tistem, ko smo zapluli z Eel prvič na morje, smo se že potopili in dva dni pozneje že izstrelili prve torpede. Čez dva tedna sem že začel ugibati, kam nas bodo poslali na patroljo.

Zadnji, tretji tedne smo samo še gladili tisto, kar smo se bili naučili. Vadili smo nagle strele na sovražno podmornico, učili vse častnike, kako se najhitreje obrne, kako s prostim očesom oceniš, v katero smer je treba streljati, katere najvažnejše podatke je treba vstavljati v TDC in kako je treba streljati. Vadili smo tudi to, kako se je treba naglo obrniti od ene tarče k drugi, kako predvideti naslednji sovražnikov manever in kako korigirati ogenj. Nato sem poročal kapitanu Bluntu, da je Eel vsestransko pripravljen na prvo bojno dolžnost.

Njegova dolžnost je bila, da odplove z nami za en dan na morje in da se prepriča, ali je res tako; še preden je pol dneva, je bila upravičenost njegovega zadovoljstva potrjena. Rekel mi je: »Lepo ladjo imate, Rich.« Nato mi je rekel, kam naj bi šli na prvo patroljo; na PODROČJE DVANAJST, v Rumeno morje, med Kyushu in celinsko Kitajsko, vse gor do Pohajskega zaliva na severu.

Dosti časa sem porabil za to, da sem vodil Eel skozi vse okoliščine, v katerih bi se utegnili znajti v boju; ob pristan smo se prislonili dolgo po sončnem zahodu. Ko smo prispeli na sidrišče, je čakal kapitan Blunta ComSubPacov dežurni častnik z avtomobilom. Šepetaje sta spregovorila nekaj besed. Preden je stopil v avto, mi je rekel: »Rich! Ko boste končali, pridite v mojo pisarno.« Njegov obraz je bil zelo resen.

